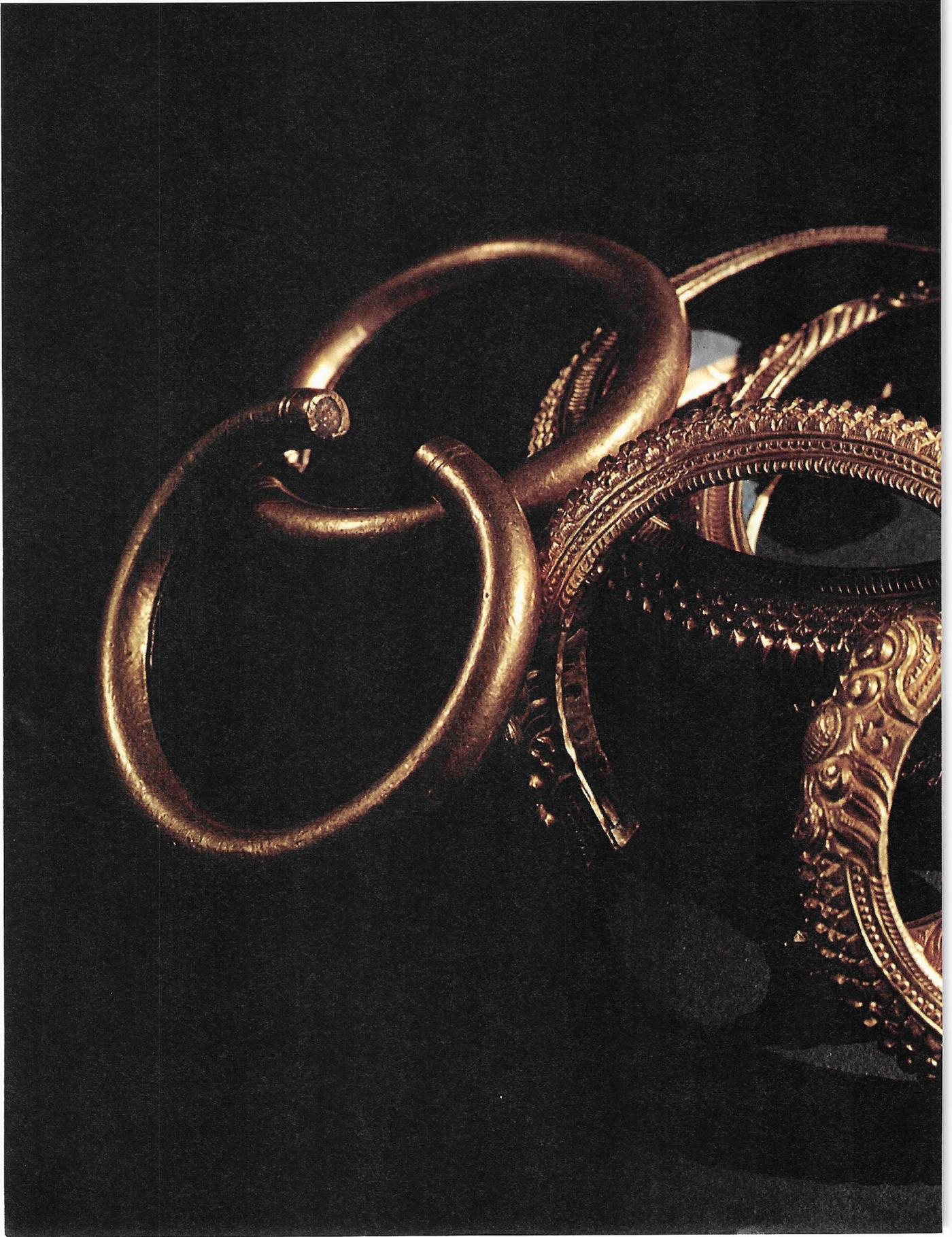

ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๐ ข้าพเจ้าได้รับพระมหากรุณาธิคุณสถาปนา
อิสริยยศเป็นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัยได้ก่อตั้งเงินทุนเป็นการเฉลิมฉลอง กองทุนนี้มีวัตถุประสงค์ใน
การทำนุบำรุงส่งเสริมการศึกษาและการวิจัยความรู้ที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรม
ของชนชาติไทยและศิลปวัฒนธรรมไทย โดยถือว่านอกจากศิลปวัฒนธรรม
เทคโนโลยีและวิชาการที่เรียนรู้กันมาตามสากลนิยมแล้ว ยังมีส่วนความรู้ที่
คนไทยเป็นผู้สร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนขึ้นมา สมควรที่เราจะสนใจศึกษาให้เข้าใจ
อย่างถ่องแท้ กิจกรรมของกองทุนเท่าที่ผ่านมามีอยู่หลายอย่าง เช่น ได้จัด
ปาฐกถาสีรินธร เรียนเชิญผู้ทรงคุณวุฒิสาขาต่างๆ มาเป็นผู้แสดง และได้ขอ
อนุญาตท่านผู้แสดงปาฐกถาพิมพ์ปาฐกถาเผยแพร่วิชาการให้แพร่หลายยิ่งขึ้น
นอกจากนั้นยังให้ทุนส่งเสริมการวิจัย อุดหนุนการพิมพ์หนังสือหรือตำราที่ทรง
คุณค่า โดยมีคณาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นผู้
คัดเลือก ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าหนังสือทุกเล่มที่จัดพิมพ์ขึ้นจะมีประโยชน์ในการอ้างอิง
ค้นคว้าเพิ่มพูนความรู้ของผู้อ่านสืบต่อไป

คำนำ

หัตถกรรมเป็นงานช่างแขนงหนึ่งของไทย ซึ่งเกิดจากพลังความคิดสร้างสรรค์ในการประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้จากวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ใช้สอยอำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีวิต การทำมาหากิน ตลอดจนการดำเนินชีวิตประจำวัน แสดงให้เห็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สืบทอดมาช้านาน งานหัตถกรรมได้รับการพัฒนาสืบต่อกันมาจากรูปแบบที่เรียบง่ายมาสู่ความละเอียดประณีตงดงาม แฝงไปด้วยคุณค่าทางศิลปะ แต่ละถึนก็มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว วิธีการดำรงชีวิตไทยในอดีตมีความสัมพันธ์กับงานหัตถกรรมอย่างใกล้ชิด

ในช่วง ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากกระแสอิทธิพลวัฒนธรรมจากภายนอก และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตพื้นบ้านไทย หัตถกรรมมีการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบ วัสดุที่ใช้ผลิต และบทบาทหน้าที่ หัตถกรรมบางอย่างเลือนหายไปจากวิถีชีวิตไทย เป็นที่น่ายินดีที่สถาบันไทยศึกษาได้ส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยในด้านนี้ เนื่องในวโรกาสมหามงคลที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ในปี ๒๕๓๕ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของช่างทองเมืองเพชร ซึ่งมีฝีมือประณีตละเอียดลออ มีคุณค่าทางศิลปะอย่างยิ่ง สมควรที่จะมีการอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

ในนามของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดิฉันใคร่ขอขอบคุณสถาบันไทยศึกษา รองศาสตราจารย์ วัฒนะ จูฑะวิภาต ผู้วิจัย และบรรดาช่างทองจังหวัดเพชรบุรีที่ให้ความร่วมมือในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นอย่างดียิ่ง หวังว่างานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์อย่างกว้างขวางต่อไป

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศลักษณ์ ทิรพรนันทน์)
รองอธิการบดีฝ่ายวิจัย

ก้อยแกลง

เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ในปี ๒๕๓๕ สถาบันไทยศึกษา ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักในพระมหากษัตริย์คุณที่ทรง เกื้อหนุนให้งานหัตถกรรมได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษสู่ปัจจุบันและอนาคตอย่างต่อเนื่อง จึงได้ส่งเสริม สนับสนุนโครงการวิจัยหลักเรื่อง “หัตถกรรมในสังคมไทย : ความเป็นมาและสภาพปัจจุบัน” ซึ่งประกอบด้วย โครงการวิจัย ๕ โครงการ คือ

๑. วัฒนนาการของศิลปหัตถกรรมในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ : เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสาน และดอกไม้ประดิษฐ์
๒. การแต่งกายของสตรีกับหัตถกรรมทอผ้าในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์
๓. ศิลปหัตถกรรมของช่างทองเมืองเพชร : ความเป็นมาและสภาพปัจจุบัน
๔. วัฒนนาการของหัตถกรรมพื้นบ้านผู้การผลิตในรูปอุตสาหกรรม : กรณีศึกษาเครื่องปั้นดินเผา เกาะเกร็ด
๕. หัตถกรรมไทย : ความเป็นมาและการผลิตในปัจจุบัน ศึกษากรณีการทำบาตร การปั้นหล่อ การทำขลุ่ย การทำของเล่นด้วยไม้ระกำ

สำหรับงานวิจัยเรื่อง “ศิลปหัตถกรรมของช่างทองเมืองเพชร : ความเป็นมาและสภาพปัจจุบัน” นี้ รองศาสตราจารย์วิวัฒน์ จูฑะวิภาต ได้ทุ่มเทกำลังกายกำลังใจใช้เวลาศึกษาอย่างละเอียด โดยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากช่างทองในจังหวัดเพชรบุรี งานวิจัยนี้ได้เสนอความเป็นมา รูปแบบ กระบวนการผลิต ตลอดจนสภาพปัจจุบันของการผลิตทองรูปพรรณในจังหวัดเพชรบุรีอย่างละเอียดลึกซึ้ง

ในนามของสถาบันไทยศึกษา ดิฉันใคร่ขอขอบพระคุณคณะกรรมการเงินทุนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่กรุณาสนับสนุนโครงการวิจัยดังกล่าว และสนับสนุนการพิมพ์งานวิจัยเรื่อง “ศิลปหัตถกรรมของช่างทองเมืองเพชร : ความเป็นมาและสภาพปัจจุบัน” ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์วิวัฒน์ จูฑะวิภาต ผู้วิจัย ที่ได้สละเวลาดำเนินการวิจัยเรื่องนี้ให้เสร็จตามกำหนด และขอขอบพระคุณในความเมตตาของบรรดาช่างทองเมืองเพชรที่เล็งเห็นความสำคัญของการค้นคว้าวิจัยและการสืบทอดภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดเพชรบุรีให้ปรากฏแก่สายตาชาวโลกอย่างแพร่หลายต่อไป

ร. ๑๐๐ นิมมานเหมินท์

รองศาสตราจารย์ ดร. ประคอง นิมมานเหมินท์
ผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา

รูปสมเด็จแดงโม้ในพระอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม
ซึ่งกล่าวกันว่า เป็นรูปปั้นเหมือนบุคคล ชื่นแรกในศิลปะไทย

สมเด็จแดงโม้

กิตติกรรมประกาศ

เนื่องในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนี้ สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ส่งเสริม สนับสนุนให้มีแผนงานวิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรม โดยสนับสนุนโครงการวิจัยชุด “หัตถกรรมในสังคมไทย : ความเป็นมาและสภาพปัจจุบัน” โดยมีโครงการวิจัยเรื่อง “ศิลปหัตถกรรม ช่างทองเมืองเพชรบุรี : ความเป็นมาและสภาพปัจจุบัน” เป็นโครงการย่อยโครงการหนึ่งในจำนวน ๕ โครงการในชุดนี้ การศึกษาค้นคว้าวิจัยได้รับเงินทุนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ประจำปี ๒๕๓๕ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้น

งานวิจัยศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างดีจากผู้ช่วยศาสตราจารย์นิศาฑูรย์ อาจารย์พินิจ ศุภมาสดุอังกูร รองศาสตราจารย์ ดร. ประคอง นิมมานเหมินท์ อาจารย์นิจ หิฎฐิระนันท์ รองศาสตราจารย์ผู้สตี ทิพหัทธ อาจารย์จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ อาจารย์ธนาวลัย บุรีกุล อาจารย์อุดมศักดิ์ บุรีกุล อาจารย์โคมยง ไต้ะทอง และศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูเพชรบุรี รวมทั้ง รองศาสตราจารย์ผอฉาย พันธุ์พัก และคุณศรีสุพร ช่วงสกุล ที่กรุณาตรวจแก้ไขความถูกต้อง นอกจากนี้ ศาสตราจารย์ ดร. ไสว สุทธิพิทักษ์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต อาจารย์เจ็ดโคม ส. จันทราทิพย์ ยังได้อนุเคราะห์ พาหนะเดินทางและความสะดวกในการถ่ายภาพ วิดีทัศน์ และนายกฤษณ์ พรหมเชื้อ ช่วยถ่ายวิดีโอที่ขึ้นตอนการทำของรูปพรรณ งานวิจัยเสร็จสมบูรณ์ จึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำ ได้รับความรู้และกำลังใจจากคุณลุงเขียน ชูบดินทร์ คุณป้าฉิว บุญศิริ คุณป้าเนือง แผงสีคำ คุณป้าทองคำ ทองสัมฤทธิ์ คุณป้าทองไกร ทองสัมฤทธิ์ คุณป้าปรุจ ชัยทัศน์ คุณป้าเลียบ อินชื่นใจ คุณป้าหลิน คล้ายเพชร คุณแม่รัสมิกา พ่วงลาก คุณพี่เจียมจิตร สุวรรณช่าง คุณน้ารัมพร ทัพพะรังสี คุณจันทร์เพ็ญ พ่วงลาก และคุณชูเกียรติ แซ่โอ้ว และผู้อยู่เบื้องหลังที่ไม่ได้กล่าวนาม จึงขอขอบคุณมา ณ ที่นี้ด้วย แต่สิ่งสำคัญที่สุดคือ บรรพบุรุษช่างทองชาวเพชรบุรี หลายท่าน รวมทั้งช่างนิรนามทุกสาขาซึ่งเป็นชาวเพชรบุรีทุกท่านที่ปลูกพลังและไฟในการทำงานที่สำคัญยากยิ่ง ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีตลอดมา

ผู้วิจัยขอกราบและเทิดพระคุณพระสยามเทวาธิราชที่ปกป้องรักษาศิลปวัฒนธรรมอันมีค่าให้คงอยู่คู่จังหวัดเพชรบุรี เมืองเก่าที่มีมรดกอันมีค่าซึ่งมิใช่ของมีค่าเฉพาะของชาวเมืองเพชรบุรี เท่านั้น แต่เป็นสิ่งมีค่าระดับชาติและเป็นมรดกของโลก ที่คนไทยทุกคนควรหวงแหนและหาแนวทางที่ถูกต้องเพื่อทะนุบำรุงให้คงอยู่สืบไป

วัฒน์ จุฑะวิภาค

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาของช่างทองสกุลเพชรบุรี กระบวนการสร้างสรรค์ของรูปพรรณในแง่ วัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้ วิธีการทำ รูปแบบ และลวดลายของทองรูปพรรณ รวมทั้งศึกษาวิธีการถ่ายทอดความรู้เชิงช่าง ตลอดจนแนวทางในการดำรงรักษา สืบทอดฝีมือช่างทองสกุลเพชรบุรี การวิจัยใช้ การเก็บข้อมูลโดยการบันทึกรายละเอียดต่างๆ ด้วยวิดีโอ และสไลด์ ประกอบ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกช่างทองในปัจจุบันและในอดีต ซึ่งเคยเป็นช่างหรือเคยฝึก ทำทองที่บ้านช่างทองแถบถนนพาดิชัยเจริญ ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัด เพชรบุรี

จากการวิจัยพบว่า หลักฐานที่ปรากฏราวกลางสมัยรัชกาลที่ ๕ กล่าวคือ ช่างทองเมืองเพชรรุ่นแรกๆ ได้แก่ นายหวน ตาลวันนา นายโช สุวรรณช่าง และ นายผ่าน ทองสัมฤทธิ์ ช่างทองทั้งหมดล้วนมีพื้นฐานเป็นช่างเขียน บางท่านก็มีพื้น การเป็นช่างทำเครื่องประดับจากทองเหลืองมาก่อน ปัจจุบันมีช่างทองที่ยังคงทำทอง รูปพรรณอยู่ ได้แก่ นางเนื่อง แผงสีคำ นางฉิว บุญศิริ และนางสาวทองคำ ทอง- สัมฤทธิ์ ซึ่งต่างมีอายุเกิน ๗๒ ปีทุกคน ช่างทองเมืองเพชรจะถ่ายทอดความรู้เชิง ช่างให้แก่ ลูก หลาน หรือเครือญาติสนิทเท่านั้น เนื่องจากทองมีราคาสูงต้องฝึกให้ แก่ผู้ไว้วางใจได้ ช่างทองเป็นงานช่างที่ต้องใช้ความอดทน ความละเอียด ความประณีตสูง สายตาต้องดีเยี่ยม และสมาธิต้องดี ในการทำทองรูปพรรณช่างจะใช้ทองคำบริสุทธิ์ เนื่องจากมีความยืดหยุ่นสูง ทำให้สะดวกต่อการทำทองรูปพรรณ สำหรับเครื่องมือ ส่วนใหญ่ช่างยังคงใช้เครื่องมือซึ่งใช้มาตั้งแต่ครั้งในอดีต เช่น โต๊ะทำทอง ทั้ง ค้อน กรรไกร ไม้พัน เป็นต้น วิธีการทำทองเริ่มจากการหลอมทอง ดีทองหรือแม่ทอง ชักลวด ทำไขปลา จากนั้นจึงนำส่วนต่างๆ มาประกอบกันโดยใช้วิธีการสาน ถัก และเชื่อมประกอบส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน นอกจากนี้ยังมีวิธีการแกะ ดุน สลัก ฝังผลึก ตัดผลึก และการเกาะพลอย เมื่อได้ทองรูปพรรณแล้วจะนำทองรูปพรรณมาต้มและ ย้อมทองซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการทำทองรูปพรรณ ทองรูปพรรณส่วนใหญ่เป็น เครื่องประดับของสตรีและเด็ก อันได้แก่ ตุ้มหู สร้อยคอ จี้ สร้อยข้อมือ แหวน กำไล กระดุม และสายสะพายแล่ง เป็นต้น ทองรูปพรรณเท่าที่ปรากฏหลักฐานมีลวดลายทั้งหมด ๓๗ แบบ แต่ในปัจจุบันช่างทองยังคงทำลวดลายต่างๆ ดังนี้ สร้อยสี่เสา สร้อยหกเสา สร้อยแปดเสา ปะวะหล้า ปะวะหล้าทรงเครื่อง ลูกสน เต่าร้าง ตะขาบ ตะขาบ ทรงเครื่อง แหวนพิรอด แหวนตะใบ แหวนงูพันกัน ลวดลายของทองรูปพรรณล้วน

เลียนแบบหรือสร้างสรรค์จากธรรมชาติรอบตัวช่างทั้งสิ้น เช่น การเลียนแบบสัตว์ พืช วัตถุที่เป็นมงคล เป็นต้น ในด้านการดำรงรักษาและสืบทอดฝีมือช่างทองนั้น ควรเร่งรีบบันทึกสรรพความรู้ทางช่างจากช่างทองที่มีอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากแต่ละท่านอยู่ในวัยสูงอายุมาก ตลอดจนจัดทำพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์สาธิตการทำของรูปพรรณ รวมทั้งอบรม สอนผู้สนใจและมีใจรักโดยครูช่าง ทำยนี้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศิลป-วัฒนธรรมของชาติควรเร่งดำเนินการยกย่องครูช่างที่มีอยู่ในปัจจุบัน อันจะทำให้ครูช่างเกิดความภาคภูมิใจที่จะถ่ายทอดสิ่งที่มีอยู่ในตัวให้ลูกหลานสืบทอดต่อไป

ABSTRACT

This research aims to study about the history of goldsmiths in Petchaburee family and the process of making gold ornaments in terms of materials, tools, production, patterns and decoration. In addition, it is a study about how to pass on the art of gold crafting.

The method of this study is interviewing the goldsmiths in the past and present and the people who used to practice gold ornament making with the goldsmiths in the neighbourhood of Panitjareons Road in Petchaburee Province.

There is an evidence that the first generation of goldsmiths in Petchaburee during the fifth reign of Ratanakosin were Mr. Huan Talwanna, Mr. Cho Suwannachang and Mr. Pan Thongsamrit. All of them were painters. Some had an experience in brass ornament making. At present, goldsmiths in Petchaburee family who are still making gold ornament are Mrs. Neung Fangsikam Mrs. Chew Bunsiri and Ms. Tongkrai Thongsamrit who are more than 72 years old. This knowledge has been handed down in the family to their children and cousins only because of the price of gold. Goldsmiths must have special characters : endurance, delicacy, goodview, and concentration.

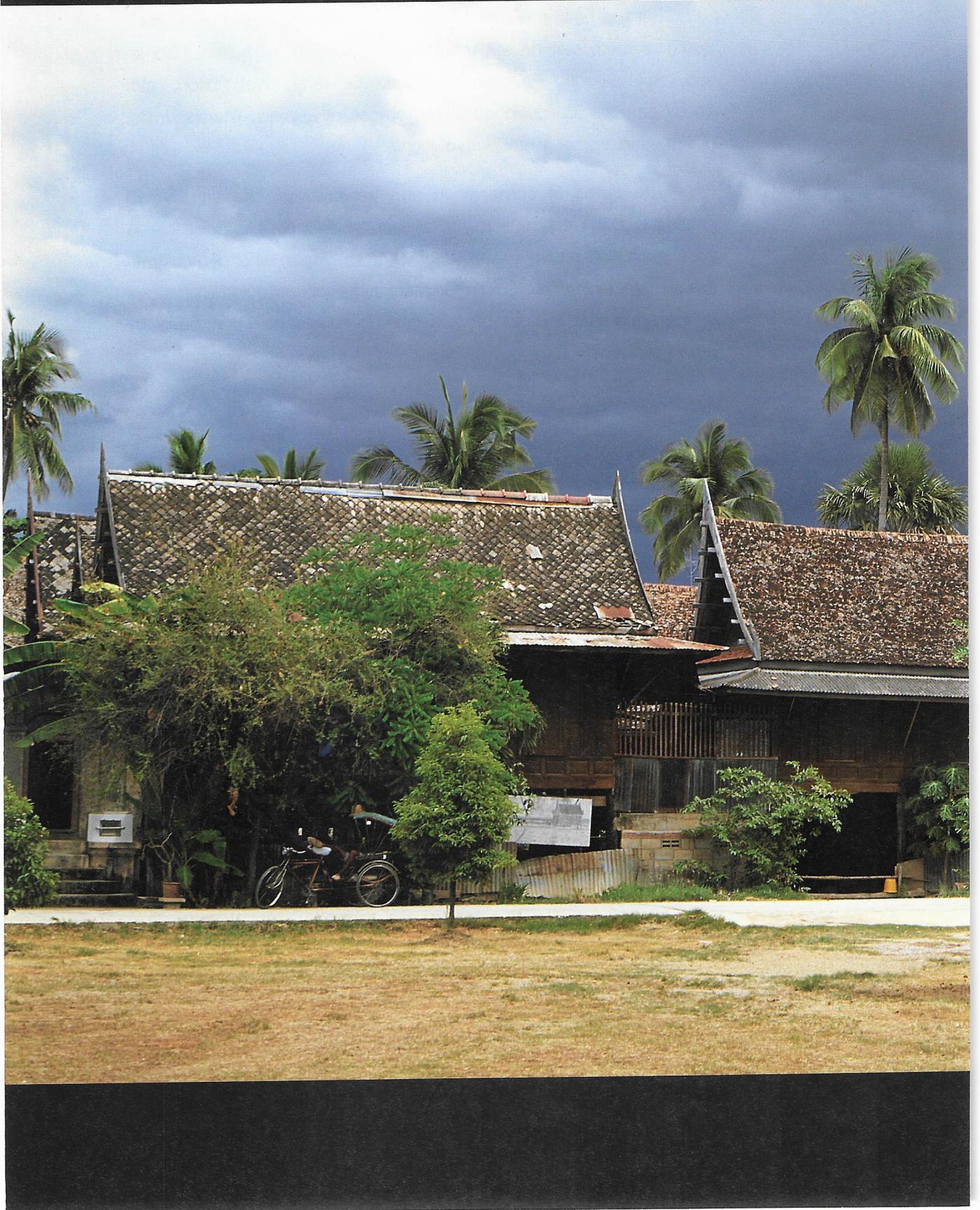
Pure gold must be used to make ornaments because of its malleability. As for the tools, an artificer is still using the tools used in the past : taotamtong, anvil, tinsmith's scissors, etc.

The process of gold ornament making begins with beating the gold into sheet, strand, or sphere which are later joined together by the process of braiding, weaving or soldering. In addition, there are other methods : carving, sculpturing, embossing, etc. Finally, the finished articles are boiled to increase the quality of gold.

Gold ornaments are most made for women and children. These are earrings, necklaces, pendants, bracelets, rings, bangles, buttons, etc.

It has been found that there are 37 patterns of gold ornaments. Some of them can be still made by a goldsmith at present : Soi-si-sao, Soi-hok-sao, Pavalam, Luk-son, Tao-rang, Waen-pirod, etc. These patterns are designed to be replicas of animals, flowers, fruits, plants, and some auspicious objects.

In terms of conservation and transmission, the art of gold crafting is dying out, due to the age of an artificer, it is advisable to pass it on. A museum should be built to display and demonstrate this art. A training programme for interested people should be arranged in the hope that this art of gold crafting should be appreciated by new generation.

สารบัญ

หน้า

กิตติกรรมประกาศ

๙

บทที่ ๑

บทนำ

๑๗

- วัตถุประสงค์ของการวิจัย
- ขอบเขตการวิจัย
- นิยามศัพท์เฉพาะ
- วิธีดำเนินการวิจัย
- ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑๙
๑๙
๑๙
๒๐
๒๑

บทที่ ๒

ช่างทองเมืองเพชร

๒๓

- ภูมิหลังเมืองเพชรกับช่างเมืองเพชร
- ช่างทองเมืองเพชรบุรี
- การถ่ายทอดความรู้เชิงช่างทอง

๒๓
๓๙
๖๑

บทที่ ๓

การทำทองรูปพรรณของช่างเมืองเพชร

๖๙

- ทองคำ
- เครื่องมือและวัสดุที่ใช้ในการทำทองรูปพรรณ
- วิธีการทำทองรูปพรรณของช่างทองเมืองเพชรบุรี

๖๙
๗๑
๙๒

บทที่ ๔

ผลงานของช่างทองเมืองเพชร

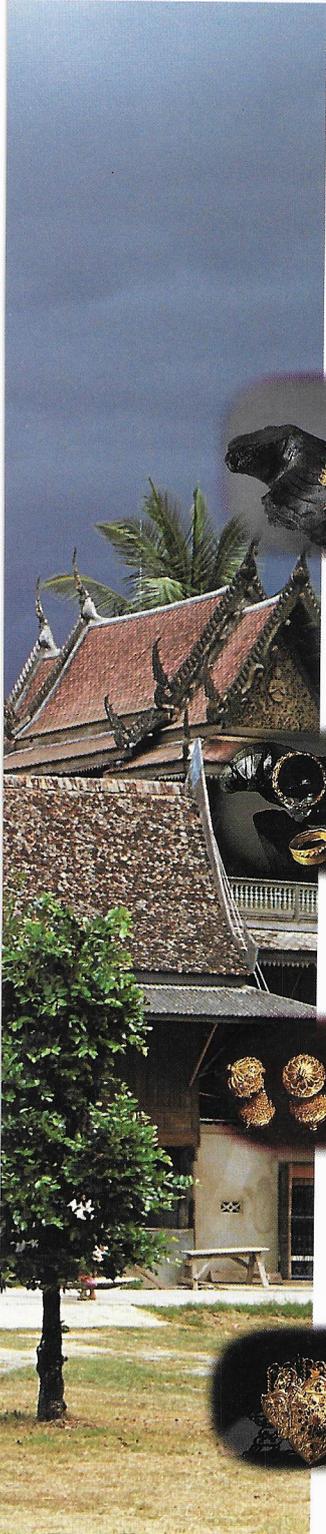
๑๑๑

- ผลงานในอดีตสู่ปัจจุบัน
- แนวทางในการอนุรักษ์และสืบทอดการทำทองรูปพรรณของช่างสกุลเพชรบุรี
- ข้อเสนอแนะการวิจัย

๑๑๑
๑๖๙
๑๖๙

บรรณานุกรม

๑๗๒

ประติมากรรมปูนปั้น วัดใหญ่สุวรรณาราม

บทนำ

“อันชาติใดไร้ช่างชำนาญศิลป์	เหมือนนารินไร้โลมประโลมสง่า
ใครใครเห็นไม่เป็นที่จำเรียดา	เขาจะพากันแย้มให้อับอาย
ศิลปกรรมนำใจให้สร้างโตถ	ช่วยบรรเทาทุกข์ในโลกให้เหือดหาย
จำเรียดาพาใจให้สบาย	อีกร่างกายก็พลอยสุขสราญ
แม้ผู้ใดไม่นิยมชมสิ่งงาม	เมื่อถึงยามเศร้าอราน่าสงสาร
เพราะขาดเครื่องประดับรำดาญ	โอสถใดจะสมานซึ่งดวงใจ” ^๑

หลักการและเหตุผล

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งที่เกิดควบคู่กับการดำเนินชีวิตและเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยเหตุผลความจำเป็นของการดำเนินชีวิต ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านยังแสดงถึงวิถีชีวิตของชาวบ้าน มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น มีความเรียบง่ายและความงาม ลักษณะเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญในแง่ศิลปะของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน นอกจากนี้ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นศิลปะของชาวบ้านที่ใช้สื่อความรู้สึกของสามัญชนออกมา ตลอดจนสะท้อนให้เห็นความเป็นอยู่ สภาพเศรษฐกิจ สังคมตลอดกาลเวลาของการสร้างศิลปะนั้นๆ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจึงมิได้เป็นเพียงการสร้างสรรค์ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เป็นการสร้างสรรค์ซึ่งมีลักษณะของช่างพื้นบ้านที่ปรากฏออกมาโดยผสมผสานกับวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมและประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษจากชั่วคนหนึ่งไปสู่อีกชั่วคนหนึ่งเป็นเวลานานนับร้อยปี สิ่งเหล่านี้จะประสานกับความเชื่อถือที่อยู่ในจิตใจของช่างพื้นบ้าน แล้วแสดงออกมาในงานศิลปหัตถกรรมของช่างพื้นบ้าน

เครื่องทองของไทยนับเป็นศิลปะของไทยตั้งแต่โบราณ เป็นสิ่งที่แสดงถึงลำดับชั้นทางสังคมที่ต่างกันของบรรดาราชาตระกูล แต่เครื่องทองมีเพียงเป็นศิลปหัตถกรรมของชนชั้นสูงในครั้งอดีต ระดับสามัญชนเครื่องทองก็เป็นสื่อสัญลักษณ์ของการแต่งงาน และการออมทรัพย์ ทั้งนี้เนื่องจากในอดีตยังไม่มีธนาคาร ชาวบ้านนิยมซื้อหาเครื่องทองเก็บไว้ และในการหมั้นเจ้าสาวเพื่อการสมรส ฝ่ายเจ้าบ่าวมักจะต้องหมั้นด้วยเครื่องทองรูปพรรณ หรือไม่ก็ต้องหมั้นด้วยทองแท่ง เพื่อให้เจ้าสาวนำไป

^๑ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน “สามัคคีเสวก-วิศวกกรรม”

ทำทองรูปพรรณได้ตามความพอใจ นอกจากนี้การซื้อทองคำมาทำเป็นเครื่องประดับ เช่น สร้อยข้อมือ กำไลสวมข้อมือ ข้อมือเท้า หรือทำเป็นสายสร้อยคล้องคอ คาดเอว สะพายย่าม สิ่งเหล่านี้นับเป็นประเพณีการออมทรัพย์แทนการส่งเงินฝากธนาคารตั้ง ในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้วิจิตรศิลป์ในเครื่องทองของไทยจึงได้เจริญมาถึงทุกวันนี้

วัตถุแต่ละสิ่งนั้นหากมีความงดงาม ได้ดูและสัมผัสแล้วเกิดความเพลิดเพลิน ความประทับใจ มีคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพมากกว่าประโยชน์ใช้สอยของวัตถุนั้นๆ วัตถุนั้นนั้นจักจัดเป็นงานศิลปะ (Art) หากผู้สร้างวัตถุนั้นๆ ขึ้นเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ ในชีวิตประจำวันหรือการค้าขายเป็นหลัก วัตถุนั้นมีความสำคัญด้านการใช้ประโยชน์ มากกว่าความสำคัญด้านความงามแล้ว สิ่งนั้นถือว่าเป็นงานหัตถกรรม (Craft) แต่ถ้าวัตถุได้ผู้สร้างรังสรรค์ขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยผสมผสานการรังสรรค์ความงาม ทางศิลปะในวัตถุนั้น สิ่งนั้นจะจัดเป็นศิลปหัตถกรรม ทองรูปพรรณก็เช่นกัน การรังสรรค์ทองรูปพรรณก็เป็นศิลปหัตถกรรมที่ผสมผสานความงามของธรรมชาติ และประโยชน์การใช้สอยของทองไว้อย่างกลมกลืนและสมบูรณ์ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ประเภททองรูปพรรณของช่างทองเมืองเพชรก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ทองรูปพรรณของช่างทองเมืองเพชรเป็นสิ่งที่มีความงามและมีความสมบูรณ์ ในการใช้สอย ทั้งนี้คงจะต้องยอมรับว่าช่างทองพื้นบ้านเป็นผู้ที่มีลักษณะพิเศษ ที่น่ายกย่องสรรเสริญว่ามีใช้คนที่มีความสามารถธรรมดาสามัญที่สร้างงานเพียงเพื่อการใช้สอยธรรมดาเท่านั้น แต่ช่างทองได้ฝากฝีมือและคุณค่าทางศิลปะตลอดจน ความงามลงในผลงานของเขาจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่ควร รวบรวมศึกษาเพื่อดำรงรักษา สืบทอด ตลอดจนปรับปรุงยุคตีให้ศิลปหัตถกรรม เครื่องทองมีคุณค่าและเหมาะแก่การใช้สอยในสังคมปัจจุบันและอนาคต

การศึกษาเกี่ยวกับช่างทองเมืองเพชรนั้น ได้มีผู้ศึกษามาก่อน โดยอาจารย์ บุปผา วงษ์สนิท อาจารย์วิทยาลัยครูเพชรบุรีได้รวบรวมข้อมูลไว้ในหนังสือนิทรรศการทางวิชาการการศึกษาและวัฒนธรรม' ๒๗ ซึ่งรวบรวมประวัติของช่างทองคน สำคัญๆ อาทิ นายหวน ตาลวันนา นายโช สุวรรณช่าง โดยการศึกษาจาก เอกสารและสัมภาษณ์นายชุ่ม สุวรรณช่าง นายเอียน ชูบดินทร์ และนางเนื่อง แผงสีคำ นอกจากนี้ยังได้บันทึกวิธีการทำทองรูปพรรณและรูปแบบของทองรูปพรรณ ฝีมือช่างทองเมืองเพชรอย่างคร่าวๆ การศึกษาดังกล่าวนับเป็นการรวบรวมข้อมูลและ บันทึกรสาระความรู้เกี่ยวกับช่างทองเมืองเพชรในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ ซึ่งนับเป็นการเผย โฉมความงามของทองรูปพรรณฝีมือช่างทองเมืองเพชรให้ปรากฏต่อสาธารณชน เป็นครั้งแรก

การศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษารณีเฉพาะผลงานทองรูปพรรณของช่างทองเมือง เพชร ตลอดจนบุคคลซึ่งเป็นผู้รังสรรค์ผลงานทองรูปพรรณประเภทเครื่องประดับ

อันมีลักษณะเฉพาะซึ่งได้รับการยกย่องอย่างสูงว่ามีความละเอียด ประณีต งดงาม และมีค่าทางศิลปะอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. ศึกษาความเป็นมาของช่างทองสกุลเพชรบุรี ตลอดจนประเพณี คติ ความเชื่อของช่าง
๒. ศึกษากระบวนการสร้างสรรค์เครื่องทองในแง่วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ รูปแบบ และลวดลายของทองรูปพรรณ และกระบวนการผลิตทองรูปพรรณ
๓. ศึกษาวิธีการถ่ายทอดความรู้เชิงช่าง และบทบาทของทองรูปพรรณในปัจจุบัน
๔. ศึกษาแนวทางในการดำรงรักษา และสืบทอดฝีมือช่างของช่างทองสกุลเพชรบุรี ตลอดจนข้อเสนอแนะในการปรับปรุงยุคสมัยให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบันและอนาคต

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยศิลปหัตถกรรมทองรูปพรรณและช่างทองสกุลเพชรบุรี เน้นการศึกษาช่างทองซึ่งเคยฝึกฝน หรือทำทองรูปพรรณจากบ้านช่างทองในบริเวณถนนพาณิชย์เจริญ ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งช่างทองกลุ่มนี้เป็นผู้ผลิตผลงานทองรูปพรรณซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น จังหวัดเพชรบุรี

การศึกษารูปแบบของช่างทองสกุลเพชรบุรีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อาจขาดผลงานไปบางส่วนเนื่องจากจะต้องขอยืมผลงานอันเป็นทองรูปพรรณจากผู้ว่าจ้างช่างทองให้ทำทองรูปพรรณ ซึ่งผลงานของช่างทองเป็นสิ่งที่มีความและมีราคา จึงเป็นการยากที่เจ้าของทองรูปพรรณทุกคนจะให้ยืมผลงานมาศึกษา

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ทองรูปพรรณ หมายถึง เครื่องประดับกายซึ่งทำจากทองคำ อาทิ สร้อยคอ สร้อยข้อมือ ต่างหู ตุ้มหู จี้ แหวน เข็มขัด และสายสะพายแฉ่ง^๑

^๑ เป็นคำที่ช่างทองใช้เรียกละเอียดซึ่งสวมคล้องจากไหล่ซ้ายเฉียงผ่านลำตัวมาทางด้านขวา มีคำอื่นที่ใช้เรียกอีกคือ “สร้อยตัว” หรือ “สร้อยทับสะไบ”

ช่างทองสกุลเพชรบุรี หมายถึง บุคคลซึ่งเคยฝึกฝนวิธีการทำทองรูปพรรณ จากช่างทองในหัวถนนพาณิชย์เจริญ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี โดยเริ่มจากหน้า วัดเกาะแก้วสุทธารามเพชรบุรี ถึงหน้าศาลเจ้าต้นโพธิ์ประตูเมือง

วิธีดำเนินการวิจัย

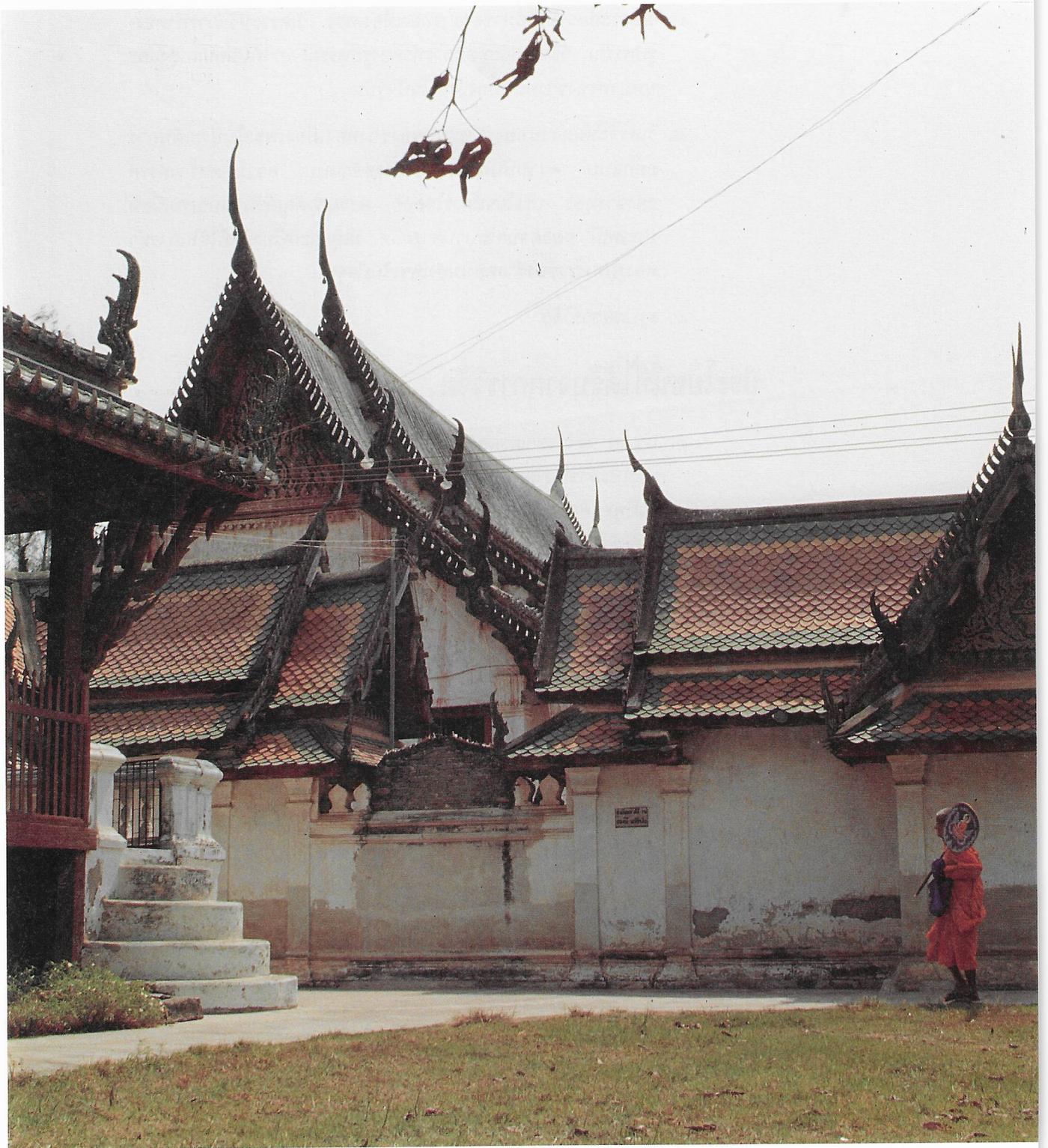
๑. ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับความเป็นมาของช่างทองเมืองเพชร
๒. สัมภาษณ์ช่างทองที่บ้านถนนพาณิชย์เจริญ ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี
๓. สัมภาษณ์ช่างทองทั้งที่ปัจจุบันยังทำทองรูปพรรณอยู่ และที่เลิกทำทองรูปพรรณแล้ว ตลอดจนลูกหลานที่เกี่ยวข้องกับการทำทอง ดังรายชื่อต่อไปนี้
 ๑. นางเนือง แผงสีคำ
 ๒. นางฉิว บุญศิริ
 ๓. นายเอียน ชูบดินทร์
 ๔. นางสาวทองคำ ทองสัมฤทธิ์
 ๕. นางสาวทองไกร ทองสัมฤทธิ์
 ๖. นางรัมภา พวงลาภ
 ๗. นางบุญหลง สุวรรณช่าง
 ๘. นางปรุ้ง ชัยทัศน์
 ๙. นางเลียบ อินชื่นใจ
 ๑๐. นางหลิน คล้ายเพชร
 ๑๑. นางเจียมจิตร สุวรรณช่าง
 ๑๒. นางชื่นจิต สุวรรณช่าง
 ๑๓. นางกัญญา รอดพ่วง
 ๑๔. นายชูเกียรติ แซ่ไฉ่ว
 ๑๕. นางสาวรัมพร ทัพพะรังสี
 ๑๖. นางสาวจันทร์เพ็ญ พวงลาภ
 ๑๗. ช่างทองซึ่งเป็นลูกหลาน ร้านทองเจ็ญ
๔. บันทึกภาพขั้นตอนและวิธีการสร้างสรรค์ผลงานศิลปหัตถกรรมประเภททองรูปพรรณอย่างละเอียดตั้งแต่เป็นทองแท่งจนกระทั่งเป็นทองรูปพรรณ
๕. บันทึกผลงานทองรูปพรรณที่ช่างทองเมืองเพชรได้สร้างสรรค์ในอดีตและปัจจุบัน

๖. วิเคราะห์ความเป็นมาของช่างทองเมืองเพชร วิเคราะห์วิธีการทำทอง-
รูปพรรณ วิธีการถ่ายทอดการทำทองรูปพรรณ การเปลี่ยนแปลงและ
บทบาทของช่างทองเมืองเพชรในปัจจุบัน
๗. วิเคราะห์ผลงานทองรูปพรรณของช่างทองเมืองเพชรในประเด็นการ
ออกแบบ ความบันดาลใจของการออกแบบ ความคิดสร้างสรรค์
ของช่างทอง ประโยชน์การใช้สอย ความสำคัญด้านขนบธรรมเนียม
ประเพณี ตลอดจนกระบวนการผลิต วัสดุและเครื่องมือที่ใช้ในการทำ
ทองรูปพรรณของช่างทองเมืองเพชรในปัจจุบัน
๘. สรุปผลการวิจัย

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑. นำผลงานวิจัยออกเผยแพร่เป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์
พระบรมราชินีนาถ เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๖๐ พรรษา
ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๕
๒. ได้หลักฐานข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมา บทบาท ตลอดจนผลงานของ
ช่างทองเมืองเพชร อันจะทำให้บุคคลรุ่นหลังได้มีโอกาสศึกษาเพื่อร่วมกัน
สืบทอด และดำรงรักษาไว้ซึ่งศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ก่อนที่ประเทศจะ
สูญเสียช่างที่มีฝีมือ เนื่องจากช่างผู้สร้างสรรค์ทุกคนมีอายุมากแล้ว
๓. ได้ข้อเสนอแนะในการอนุรักษ์ สืบทอด ตลอดจนพัฒนามรดกทางวัฒนธรรม-
ธรรมที่มีค่าของไทยให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันและอนาคต
๔. ได้ข้อมูลสำหรับนำไปใช้ในการสอนวิชาศิลปะพื้นบ้านในคณะครุศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ และคณะอื่นๆใน
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตลอดจนเผยแพร่แก่ผู้สนใจทั่วไป

ช่างทองเมืองเพชร

ภูมิหลังเมืองเพชรกับช่างเมืองเพชร

สิ่งที่บ่งถึงความมีอารยธรรมของมนุษย์ก็คือ มนุษย์สามารถเพาะปลูก ทำ ภาชนะเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ทำเครื่องนุ่งห่ม มนุษย์สร้างที่อยู่อาศัยขึ้นเอง ตลอดจน มีพิธีกรรมต่างๆ นอกจากนี้มีวัตถุซึ่งมีใช้สิ่งซึ่งช่วยในการทำงานหรือช่วยในการดำรง ชีวิต แต่เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความงามของจิตใจมนุษย์ สิ่งนั้นก็คือ “เครื่องประดับ”

ในดินแดนสุวรรณภูมิหรือปัจจุบันคือประเทศไทย ปรากฏหลักฐานการพบ เครื่องประดับของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์มากมาย เช่น

ช่วงยุคสัมฤทธิ์ (๒,๐๐๐-๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล) มีการขุดค้นพบกำไล หัวลูกศร เบ็ดตกปลา และหัวลูกศรสัมฤทธิ์ที่บ้านนาดี จังหวัดอุดรธานี^๑ ส่วน ภาคกลางมีการขุดพบลูกปัดเปลือกหอย กุณฑล และกำไลข้อมือที่ทำด้วยเปลือกหอย ในหลุมฝังศพสตรีและเด็ก ที่โคกพนมดี อำเภอพนมสนธิคม จังหวัดชลบุรี (ประมาณ ๑,๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล)^๒

ในราว ๖๐๐-๔๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ได้พบตุ้มหูหินแบบจิงลิง-โอ ตุ้มหูหิน แบบราชวงศ์โจว และลูกปัดคาร์เนเลียนและอะเกต ณ เขาสามแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร จากหลักฐานดังกล่าวสันนิษฐานได้ว่า บริเวณนี้น่าจะเป็นเมืองท่าที่ สำคัญของคาบสมุทรภาคใต้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวข้างต้น^๓

ในช่วงเดียวกันนี้ (๕๐๐-๒๐๐ ปีก่อนคริสตกาล) ยังได้ขุดพบตุ้มหูหิน ทรงกลมมีปุ่มทั้ง ๔ ด้าน และพบกำไลรูปดาวหกแฉกรวมอยู่ที่ข้อมือของโครงกระดูก ที่บ้านโคกทับ ตำบลโพหัก อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี^๔

^๑ พิริยะ ไกรฤกษ์. ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย, ๒๕๓๓, หน้า ๙๖- ๙๗.
^{๒,๓,๔} เล่มเติม, หน้า ๑๐๕, ๑๖๐-๑๖๓, ๑๕๑-๑๕๒.

ปรางค์วัดกำแพงแลง
สถาปัตยกรรมเลียนแบบศิลปะขอม
อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘

จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในแถบจังหวัดชุมพรและราชบุรีมี มนุษย์อาศัยอยู่ตั้งแต่ครั้งก่อนประวัติศาสตร์

ต่อมาในสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์ในแถบสุวรรณภูมิมีอาณาจักรที่สำคัญคือ อาณาจักรฟูนัน (เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๒) ศาสตราจารย์ของ บวสเซอร์ลีเย่ (Jean Boisselier) นักปราชญ์ฝรั่งเศสสันนิษฐานว่า ศูนย์กลางดั้งเดิม ของอาณาจักรฟูนันอาจตั้งอยู่แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในบริเวณเมืองอู่ทอง ทั้งนี้ เพราะ ณ ที่นั้นได้ค้นพบโบราณวัตถุหลายอย่างที่แสดงถึงศิลปะอมราวดีทางภาคใต้ ของอินเดีย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๗-๙ ตลอดจนวัตถุที่คล้ายคลึงกับที่ค้นพบ ณ เมืองออกแก้ว (Oc Eo) ในแหลมโคชินไชนา ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศ เวียดนาม ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นเมืองท่าของอาณาจักรฟูนัน วัตถุเหล่านี้มีลูกปัด เครื่อง- ประดับทำด้วยโลหะ เศษเครื่องถ้วยชาม เป็นต้น^๑

จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์เหลียง (พุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐) ซึ่งบันทึก ข้อความจากเอกสารเก่าเล่าเรื่องราวของราชทูตจีนเดินทางไปฟูนัน กล่าวว่าพระเจ้า- ฟันมัน (Fan Man) แห่งฟูนันยกกองทัพเรือข้ามอ่าวไทยไปปราบอาณาจักรอีก ๑๐ กว่าแห่ง จดหมายเหตุจีนฉบับนี้ สนับสนุนข้อสมมติฐานว่า ได้มีนครรัฐที่ติดต่อกับ ฟูนันอยู่ทางด้านทิศตะวันตกและด้านทิศเหนือของอ่าวไทย บันทึกดังกล่าวรับกับ หลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุคือ การพบเครื่องประดับทองคำรูปแบบต่างๆ กันที่อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับที่พบที่ออกแก้วเป็นจำนวนมาก แสดงให้ เห็นว่ามีการติดต่อระหว่างนครรัฐอู่ทองและฟูนัน^๒

เครื่องประดับทองคำที่พบที่อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี (พ.ศ. ๗๙๓-๑๑๔๓) ได้แก่ สร้อยคอซึ่งทำเป็นทรงกลมร้อยกันเป็นสร้อยคอ และแหวนแบบต่างๆ ทั้ง แหวนทองคำล้วน แหวนฝังพลอยหรือหินและดัมมู

หลักฐานที่ยืนยันว่าเครื่องประดับทองคำมีมาตั้งแต่ครั้งสมัยอาณาจักร ฟูนันอีกชิ้นหนึ่งคือ จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์ฉี ทางภาคใต้ในต้นพุทธศตวรรษ ที่ ๑๑ จดหมายเหตุกล่าวว่า

“...ประชาชนแห่งอาณาจักรฟูนันโหดร้าย และเต็มไปด้วยเล่ห์เหลี่ยม เข้า โจมตีเมืองใกล้เคียงที่ไม่ยอมอ่อนน้อมและกดขี่ประชาชนลงเป็นทาส สำหรับสินค้า

^๑ สุภัทรดิศ ดิศกุล. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. ๒๐๐๐, ๒๕๓๕, หน้า ๑๑.

^๒ พิริยะ ไกรฤกษ์. อังแล้ว, ๒๕๓๓, หน้า ๑๘๗.

เขามีทอง เงิน ผ้าไหม บุตรแห่งตระกูล ที่สำคัญใช้ฝ้ายกนุงเป็นโล่ง สตรีสวมผ้า
ลงไปทางศีรษะ คนจนนุงผ้าฝ้ายผืนเดียว ประชาชนแห่งอาณาจักรพูนันหล่อแหวน
และกำไลด้วยทอง ภาชนะด้วยเงิน ตัดต้นไม้มาปลูกสร้างบ้านเรือน พระราชาประทับ
อยู่ในตำหนักหลายชั้น เขาล้อมเขตบ้านด้วยรั้วไม้ ริมทะเลมีกอไผ่ใหญ่ขึ้น ไบยาว
ระหว่าง ๘-๙ ฟุต และประชาชนก็สานใบไผ่เหล่านี้นุงเป็นหลังคาบ้านเรือน
นอกจากนี้ประชาชนยังอาศัยอยู่ในบ้านที่ยกพื้นด้วย...

...ในอาณาจักรนี้ไม่มีคุก สำหรับการพิพากษาคดี เขาโยนแหวนทองหรือ
ไขลงไปในน้ำเดือดและให้คู่ความหยิบออกมา...^๑

ในสมัยประวัติศาสตร์ ปรากฏอาณาจักรที่สำคัญบริเวณประเทศไทยปัจจุบัน
ก็คือ อาณาจักรทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑ หรือ ๑๒ ถึง ๑๖) ชื่อสรุปดังกล่าวนี้
นายแซมมวล บีล (Samuel Beal) เป็นบุคคลแรกที่กล่าวว่าอาณาจักรโกลโปติ
(T'o-lo-po-ti) ซึ่งภิกษุจีนฮวนซัง (Hsuan-Tsang) หรือเฮียนซัง (Hiuan-tsang)
ได้กล่าวว่าตั้งอยู่ระหว่างประเทศพม่าและกัมพูชา ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ นั่นคือ
อาณาจักรทวารวดี ชนชาติที่อาศัยอยู่ในอาณาจักรทวารวดีเป็นชนชาติมอญ^๒

จุดหมายเหตุของพระภิกษุจีนเฮียนซัง ได้บันทึกรายละเอียดของอาณาจักร
ทวารวดีได้ดังนี้

...ชาวเมืองใช้กระเบื้องมุงหลังคาบ้าน ที่อยู่อาศัยยกพื้นขึ้นไปเป็นหอสูง
ผ้าบ้านวาดภาพสีต่าง ๆ ภายในกำแพงเมืองเป็นพระราชวังทั้งหมด ภายนอกมีผู้คน
อยู่อาศัยถึงหมื่นกว่าครัวเรือน กษัตริย์มีทหารรักษาวังร้อยกว่าคน เวลาออกขุนนาง
กษัตริย์แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีเมฆ ยามเช้าสวมมงกุฎทองคำ ห้อยตุ้มหูทองคำ
ห้อยคอด้วยผ้าลูกไม้ทอง และสวมรองเท้าหนังประดับเพชรพลอย...

...แท่นที่กษัตริย์ใช้นั่งลักษณะกลมเหมือนเจดีย์ในพระพุทธศาสนาและประดับ
ประดาด้วยทองคำ ประตูเปิดไปทางตะวันออก การนั่งก็ผินหน้าไปทางตะวันออก ใน
แผ่นดินเงินกวาง ราชวงศ์ถังได้ส่งทูตมาถวายสาส์น โดยใช้กลองทองคำบรรจุไว้และ
ถวายหม้อทองใสเหล้ามีฝาปิด ภูฏาแจทอง เข็มขัดอันมีค่า ระมาด ช้างและนาก
 ฯลฯ หลายสิบชนิด^๓

^๑ สุภัทรดิศ ดิศกุล. อังแล้ว, ๒๕๓๕, หน้า ๑๖-๑๗.

^๒ สุภัทรดิศ ดิศกุล. อังแล้ว, ๒๕๓๕, หน้า ๒๐-๒๖.

^๓ ศรีศักร วัลลิโภดม. สยามประเทศ, ๒๕๓๔, หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

ภาพที่ ๑ ปรารังค์ทำด้วยศิลาแดง ณ วัดกำแพงแดง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี
(สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗)^๑

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ปรากฏว่าเครื่องประดับทองคำ และ
สิ่งของที่ทำจากทองคำมีมานานแล้ว และวัตถุสิ่งของเหล่านี้ถือว่าเป็นของสูงสำหรับ
ชนชั้นกษัตริย์

สำหรับเมืองเพชรบุรีในสมัยทวารวดีนี้ เชื่อว่าเป็นเมืองซึ่งเป็นทางผ่านจาก
เมืองนครชัยศรีไปยังแหลมมลายู^๒

ในช่วงปลายสมัยทวารวดี มีอาณาจักรขอมได้เริ่มแผ่อิทธิพลมาทางอาณาจักร
ทวารวดี โดยเฉพาะสมัยเมืองพระนคร (Angkor) (พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๒๐)
สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ครองราชย์ ระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๔ ถึงประมาณ พ.ศ.
๑๗๖๑ ปรากฏหลักฐานทางจารึกว่า ทรงส่งพระราชบุตรองค์หนึ่งมาเป็นผู้สำเร็จ-
ราชการที่กรุงละโว้ หรือเมืองลพบุรี^๓ และทรงแผ่ขยายอาณาจักรครอบคลุมถึง
เมืองเพชรบุรี ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่วัดกำแพงแดง เมืองเพชรบุรี

โบราณสถานดังกล่าวเป็นปรารังค์ทำด้วยศิลาแดง และมีกำแพงทำด้วยศิลาแดง
ล้อมรอบ ปัจจุบันเหลือกำแพงอยู่บางส่วน

^๑ สุภัทรดิศ ดิศกุล. อ่างแล้ว, ๒๕๓๕, หน้า ๒๕.

^๒ ขจร สุขพานิช. ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยก่อนตั้งกรุงเทพฯ, ๒๕๒๙, หน้า ๕.

^๓ ขจร สุขพานิช. อ่างแล้ว, ๒๕๒๙, หน้า ๕.

ในช่วงเวลาดังกล่าวราว พ.ศ. ๑๗๓๑ หนังสือจุลยุทธการวงศ์ และหนังสือของราชทูต ม. เดอ ลาลูแบร์ ระบุศักราชเดียวกันและก็เขียนเรื่องราวเดียวกันไว้ คือ เรื่องราวการอพยพของบรรพบุรุษกรุงศรีอยุธยาจากเหนือลงมาตั้งอยู่ข้างใต้ ว่า เมื่อพุทธศักราช ๑๗๓๑ พระพนมไชยศิริ หรือพระองค์ไชยศิริ ย้ายมาตั้งที่เมืองนครไทย (น่าจะเป็นอำเภอนครไทย ในเขตจังหวัดพิษณุโลก) เมืองเดิมของพระองค์ไชยศิริ น่าจะเป็นที่พระธาตุฝาง ในเขตจังหวัดอุดรธานี และยิ่งเชื่อต่อไปว่าบรรพบุรุษของพระองค์ไชยศิริทรงอพยพจากเขตจังหวัดเขียงรายลงมาตามลำน้ำน่าน กล่าวโดยย่อก็คือ

๑. พระเจ้าพรหม ครองเมืองไชยปราการ (ในเขตจังหวัดเขียงราย) เมื่อ พ.ศ. ๑๓๐๐

๒. พระเจ้าผู้ครององค์ที่ ๑๑ ในราชวงศ์นี้ย้ายมาตั้งที่พระธาตุฝาง จังหวัดอุดรธานี

๓. พระองค์ไชยศิริ องค์ที่ ๒๒ ในราชวงศ์นี้ย้ายมาตั้งที่เมืองนครไทย เมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๑

จากเมืองนครไทย เมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๑ พระองค์ไชยศิริทำนอพยพลงมาได้หนังสือของ ม. เดอ ลาลูแบร์ ว่า ไปเมือง Pipeli อยู่ทางตะวันตกของปากน้ำเจ้าพระยา เมืองนี้น่าจะเป็นเมืองพลิบพลี หรือเพชรบุรี^๑ เมืองเพชรบุรีมีกษัตริย์ปกครองต่อกันมาอีกคือ พระกฤตีสาร์ พระอินทราชา พระเจ้าอุทอง และต่อมา กษัตริย์องค์นี้ไปตั้งอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาที่หนองโสน^๒

ในสมัยกรุงสุโขทัย เมืองเพชรบุรี เข้าใจว่าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย ดังปรากฏในจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งจารึกขึ้นหลัง พ.ศ. ๑๘๓๕ ได้กล่าวถึงรายละเอียดของชัยชนะของพระองค์ไว้ว่า

...พ่อขุนพระรามคำแหงนั้นหาเป็นท้าวเป็นพระยาแก่ไทยทั้งหลาย หาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รู้บุญรู้ธรรมแท้ แต่คนอันมีในเมืองไทย ด้วยรู้ด้วยหลง (รู้หลัก) ด้วยแกล้งด้วยหาญ ด้วยแคะด้วยแรง หากคนจักเสมอมิได้ อาจปราบฝูงข้าศึก มีเมืองกว้างขวางหลาย ปราบเบื้องตะวันออก รอดสระหลวงสองแคว... เบื้องหัวนอน (ทิศใต้) รอดคนที่ พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช...^๓

^๑ ขจร สุขพานิช. อ่างแล้ง, ๒๕๒๙, หน้า ๕.

^๒ เล่มเดิม, หน้า ๑๘๕.

^๓ สุภัทรวดีศ ดิศกุล. อ่างแล้ง, ๒๕๓๕, หน้า ๒๓๑.

ใน พ.ศ. ๑๘๓๘ จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์หงวนได้กล่าวไว้ว่า คณะทูตจากเสียม (สยาม) ได้เข้ามายังราชสำนักจีนในปีดังกล่าว ได้รับแผ่นทองคำจากพระเจ้าจักรพรรดิจีนและคณะทูตจีนก็ได้เดินทางออกมาร่วมกับคณะทูตไทย จดหมายเหตุสมัยราชวงศ์หงวนกล่าวว่า “เนื่องจากประชาชนแห่งเสียมได้รบพุ่งฆ่าฟันกับประชาชนแห่งแคว้นมาลียูเออร์ (Ma-li-yu-erh) มาเป็นเวลานาน และบัดนี้ประชาชนแห่งแคว้นมาลียูเออร์ก็ได้ยอมแพ้แล้ว จึงได้มีพระราชโองการจากพระเจ้าจักรพรรดิจีนมายังประชาชนแห่งเสียมว่า อย่าทำอันตรายแก่ชาวมาลียูเออร์ ดังที่ได้เคยให้คำมั่นสัญญาไว้” ในการรบพุ่งลงไปแหลมมลายูนี้ พ่อขุนรามคำแหงอาจเสด็จมาประทับอยู่เป็นการชั่วคราวที่เมืองเพชรบุรี เพราะเหตุว่าใน พ.ศ. ๑๘๓๗ ก่อนที่จะกล่าวถึงพระราชโองการในเดือนที่ ๗ ซึ่งสั่งให้พระราชแห่งอาณาจักรเสียม คือ กันมูติง (Kam-mu-ting หรือกมรตง อันเป็นตำแหน่งเจ้านายขอม) เข้ามายังราชสำนักจีน จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์หงวนก็ได้กล่าวถึงคณะทูตของกันมูติงแห่งเมืองปิฉะบุลี (Pi-ch'a-pu-li) ซึ่งเดินทางเข้ามาถวายเครื่องราชบรรณาการในเดือนที่ ๖ ด้วย^๑

นอกจากนี้ ในสมัยกรุงสุโขทัยปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการใช้ทองคำดังศิลาจารึก หลักที่ ๑ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๒๐ และ ๒๑ ดังนี้

“บรรทัดที่ ๒๐ คนจูงวัวไปค้า ชี้นำไปขาย ใครจักใครค้าช้าง ค้า ใคร

บรรทัดที่ ๒๑ จักใครค้าม้า ค้า ใครจักใครค้าเงือนค้าทองคำ ไพรฟ้าหน้าใส”

ศิลาจารึก หลักที่ ๑ ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๒๔

“บรรทัดที่ ๒๔ พระพุทธรูปทอง มีพระอัฐฐารส มีพระพุทธรูป”^๒

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การปกครองหัวเมืองจัดแบ่งเป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือ ฝ่ายใต้ ฝ่ายตะวันออก และฝ่ายตะวันตก เพชรบุรีนั้นสังกัดหัวเมืองฝ่ายตะวันตก ในสมัยอยุธยา เมืองเพชรบุรีเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่ง เพราะเป็นเมืองที่ข้าศึกต้องยกทัพผ่านเพื่อไปตีกรุงศรีอยุธยา เมืองเพชรบุรียังเป็นเมืองท่าที่เรือสินค้าต่างๆ จอดและพักก่อนที่จะเข้าไปยังเมืองหลวง หรือจะล่องไปยังหัวเมืองปากน้ำได้ หรือจะเดินทางไปเมืองมะริด เมะลัมเลิง ในส่วนของการทำมาหากิน เมืองเพชรบุรีก็อุดมสมบูรณ์

^๑ เล่มเดิม, หน้า ๒๓๑-๒๓๕.

^๒ พิริยะ ไกรฤกษ์. จารึกพ่อขุนรามคำแหง การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ, ๒๕๓๒, หน้า ๖๕.

ทั้งข้าวปลาอาหาร ยามใดที่บ้านเมืองเปลี่ยนแผ่นดิน หรือมีข้าศึกมาตีตีพันหลายด้าน เมืองเพชรบุรีต้องเตรียมตัวที่จะต่อสู้กับศัตรูโดยตรง รวมทั้งศัตรูที่ลอบเข้ามาปล้น บ้านเมืองซ้ำเติมอีกด้วย^๑

เหตุการณ์สำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งเกี่ยวกับเมืองเพชรบุรีมีดังนี้

พ.ศ. ๒๑๐๐ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช พระเพชรรัตน์ เจ้าเมืองเพชรบุรีในขณะนั้นมีความผิดด้วยสถานใดไม่ทราบได้ จึงถูกปลดออกจาก เจ้าเมือง

พ.ศ. ๒๑๑๓ พระยาละแวกได้ให้พระยาจันจันตุ กับพระยาอุเทศราช ยกทัพเรือมาตีเมืองเพชรบุรีด้วยกำลังพลสามหมื่น พระศรีสุนทรฤาไชยเจ้าเมือง เพชรบุรีพร้อมด้วยกรมการเมืองได้รักษาเมืองไว้เต็มความสามารถรบพุ่งต่อสู้กันถึง สามวัน ข้าศึกเสียรี้พลและอาวุธเป็นจำนวนมาก เมื่อพระยาทั้งสองเห็นว่าจะตีเมือง เพชรบุรีไม่ได้แล้ว จึงยกทัพกลับ

พ.ศ. ๒๑๑๕ ในเดือนสาม พระยาละแวกได้ยกทัพมาตีเมืองเพชรบุรีอีก ด้วยกำลังพลประมาณเจ็ดหมื่นคน ทางกรุงศรีอยุธยาให้เมืองยโสธรราชธานีกับเมือง เทพธานียกทัพออกไปช่วยออกพระยาศรีสุนทรฤาไชย เจ้าเมืองเพชรบุรีพระยาละแวก ยกทัพล้อมเมืองเพชรบุรีได้สามวันก็ไม่สามารถตีเอาเมืองได้ ต่อมาพระยาทั้งสามเริ่ม แดกความสามัคคีกัน พระยาละแวกจึงสามารถตีเมืองเพชรบุรีแตกได้ และได้ กวาดต้อนผู้คน ทรัพย์สินเป็นจำนวนมากไปยังเมืองเขมร

พ.ศ. ๒๑๓๔ สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์เคยเสด็จประพาส เมืองเพชรบุรีพร้อมด้วยสมเด็จพระเอกาทศรถ ทั้งสองพระองค์เสด็จไปยังตำบล สามร้อยยอดทางสถลมารค และประทับแรมที่นั่นเป็นเวลา ๑๔ วันเพื่อทรงเบ็ด หลัง จากนั้นได้เสด็จประทับแรม ณ ตำบลท่าหิน ตำบลโตนดหลวง เป็นเวลา ๑๒ วัน จึง เสด็จเข้ายังเมืองเพชรบุรี

พ.ศ. ๒๑๗๐ สมเด็จพระเชษฐาธิราชได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติแทน พระเจ้าทรงธรรม พระอนุชาของพระองค์คือสมเด็จพระพันปีศรีศิลป์ทรงพิโรธหาว่า เสนาบดีทั้งหลายมิได้ยกราชสมบัติให้พระองค์ พระองค์จึงทรงพาข้าราชการบริวารหลบ

^๑ สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดเพชรบุรี, ๒๕๒๙, หน้า ๓๘.

หนีมายังเมืองเพชรบุรี เพื่อช่อกสมผู้คนจะยกเข้ากรุง สมเด็จพระเชษฐาธิราช ทรงทราบเหตุจึงโปรดฯ ให้ทหารไปจับกุมตัวมาสำเร็จโทษเสียที่วัดโคกพระยา ส่วนชาวเมืองเพชรบุรีที่เข้าด้วยกับสมเด็จพระพันปีศรีศิลป์นั้นให้เอาตัวไปเป็นตะพุ่นหญ้าช้าง

พ.ศ. ๒๒๐๓ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สั่งให้พระยาจักรีโกนทัต กองทัพหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายทะเลตะวันตก ให้เจ้าพระยาโกษาเหล็กเป็นทัพหลวง พระยาเพชรบุรีเป็นทัพหน้า พระยาราชบุรีเป็นกองหนุนยกไปยังตำบลปากแพรก เข้าตีทัพพม่าของเจ้าเมืองหงสาวดีและเจ้าเมืองตองอูแตกพ่ายไป^๑

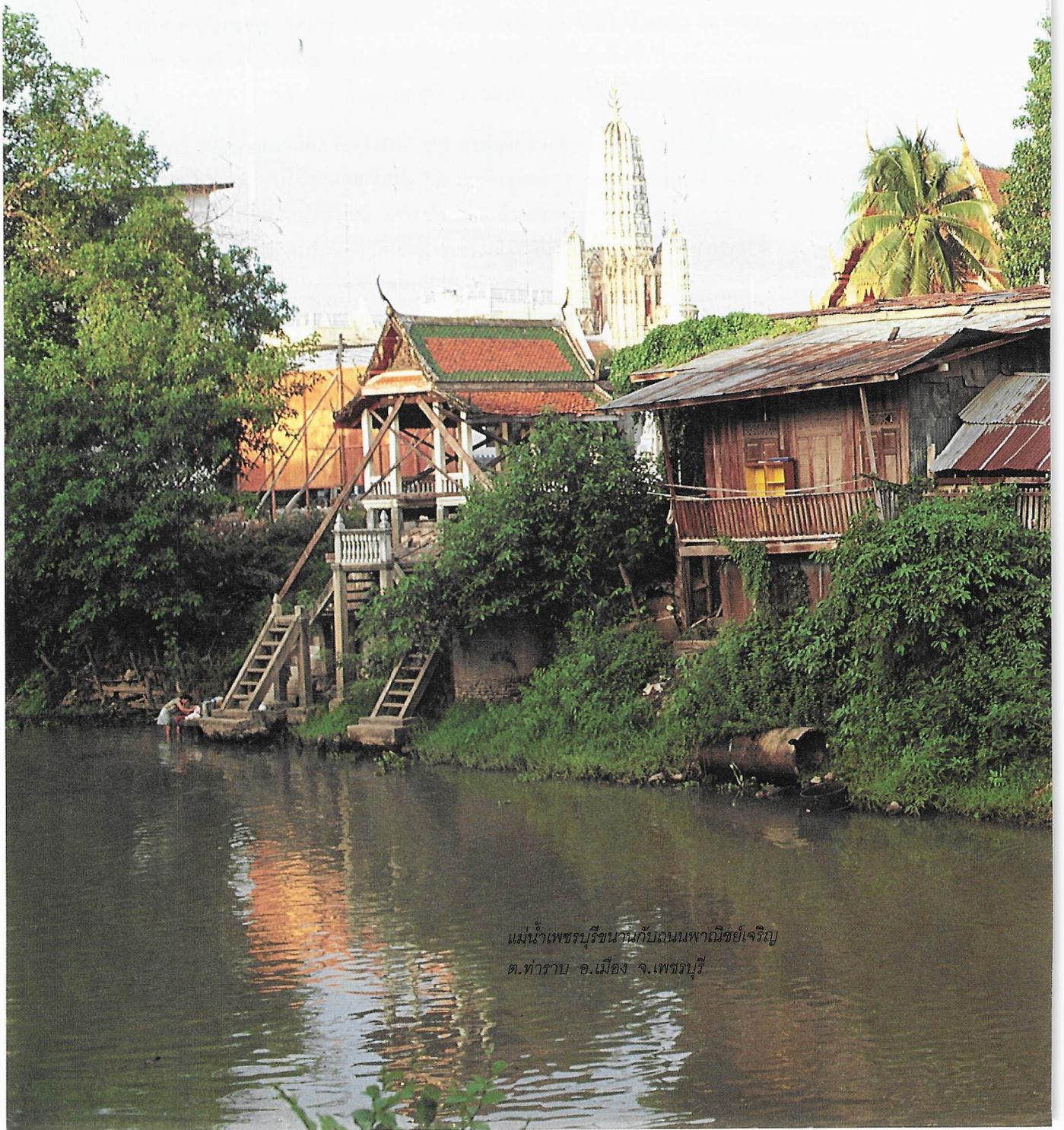
ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้ส่งราชทูตชื่อ เซวาติ เอ เดอ โชมอง มายังกรุงศรีอยุธยา เมื่อราชทูตมาถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา เจ้าเมืองบางกอกกับเจ้าเมืองเพชรบุรีออกไปต้อนรับ โดยเจ้าเมืองเพชรบุรีได้นำขุนนาง ข้าราชการพร้อมด้วยเรือยาวประมาณ ๔๐ ลำไปคอยต้อนรับคณะราชทูต

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมืองเพชรบุรีเป็นเมืองซึ่งเกิดศึกสงครามขึ้นในแถบทาง ตะวันตกและทางปักษ์ใต้ เมืองเพชรบุรีจะต้องจัดทัพออกต่อสู้เสมอ บางครั้งก็เป็น เกียกกาย (กองเสบียงของทหาร) เมืองเพชรบุรีจึงเป็นเมืองที่มีผู้คนมีความสัมพันธ์ และเชื่อมโยงกับเมืองหลวงเสมอ

ส่วนงานทางด้านช่าง ปรากฏในพระราชพงศาวดารแผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เจ้าคณะประจำเมืองเพชรบุรี ซึ่งเป็นชาวเพชรบุรี โดยแท้ เมื่อมั่งคั่งด้วยสมณศักดิ์ฐานันดรแล้ว ภายหลังต่อมาท่านคิดถึงภูมิลำเนาเดิม ท่านจึงได้ถวายพระพรลาสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินว่าจะออกไปปฏิสังขรณ์พระอารามที่เคยอยู่อาศัยเป็นพุทธบูชา พระองค์ก็ทรงอนุโมทนาแล้วถวายพระตำหนักในพระราชฐาน องค์หนึ่งเป็นการช่วย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้นำมาประดิษฐานเป็นศาลาการเปรียญ ไว้ในวัดใหญ่สุวรรณาราม และสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ให้ช่างหล่อรูปท่านไว้รูปหนึ่ง เป็นฝีมือช่างจีน นอกจากนี้ท่านยังได้สร้างวัดหนองหว้าอีกวัดหนึ่งด้วย เมืองเพชรบุรี จึงเป็นเมืองที่มีช่างสาขาต่างๆ มาสร้างสรรคสิ่งต่างๆ เป็นระยะๆ ตลอดมา^๒

^๑ สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี. อ้างแล้ว, ๒๕๒๙, หน้า ๓๘-๔๑.

^๒ เถลิงเฉลิม, หน้า ๑๓๙-๑๔๑.

แม่น้ำเพชรบุรีขนานกับถนนพลาภิรักษ์เจริญ
ต.ท่าราบ อ.เมือง จ.เพชรบุรี

ศิลปหัตถกรรมของช่างทองเมืองเพชร

ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองเพชรบุรียังคงเป็นเมืองซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับศึกสงครามตลอดตั้งแต่เช่นสมัยกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงโปรดเมืองเพชรมาก จะเห็นได้จากการที่พระองค์ได้เสด็จมาเมืองเพชรหลายครั้งในระหว่างผนวช พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงบำเพ็ญสมณธรรม ณ ถ้ำเขาย้อย อำเภอย้อย และยังได้ประทับแรมที่วัดมหาสมณาราม เชิงพระนครคีรีอีกด้วย จากจดหมายเหตุของหมอบรัดเลย์ ได้กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ช่วงที่ได้เสด็จพระราชดำเนินมายังเมืองเพชรบุรีว่า

วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๓ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเมืองเพชรบุรีเป็นครั้งที่สองในปี นี้ เพื่อทอดพระเนตรการก่อสร้างพระนครคีรี

วันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๓ ได้แห่พระมายังเมืองเพชรบุรี

วันที่ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๓ เสด็จมายังเมืองเพชรบุรีเป็นครั้งที่สาม

วันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๓ ทรงทอดพระกฐิน ณ วัดพระพุทธไสยาสน์และวัดมหาสมณาราม

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๔ ได้เสด็จมาประทับ ณ พระนครคีรีในปีเดียวกันนี้ พระเจ้าแผ่นดินประเทศปรัสเซีย ได้ส่งราชทูตชื่อคอลลอยเลนเบิร์ตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิทจัดเรือแจวเรือพายให้ทูตที่มาเที่ยวเมืองเพชรบุรีใช้เป็นจำนวนสองลำ มีฝีพายลำละ ๒๐ คน ส่วนขากลับโปรดฯ ให้จัดเรือพระที่นั่งเสด็จเสวยไมตรีมารับที่เพชรบุรีเพื่อนำไปส่งที่เรือรบที่สันดอน วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๕ เสด็จกลับกรุงเทพฯ

วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๖ เสด็จมาเมืองเพชรบุรีด้วยเรือกลไฟพระที่นั่ง และเสด็จกลับเมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๖^๑

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้ซ่อมแซมพระนครคีรีใหม่ทั้งหมด เพื่อทรงใช้เป็นที่พักผ่อนพระอิริยาบถและเพื่อใช้รับรองแขกเมือง พระองค์ได้เสด็จมาประทับที่เมืองเพชรบุรีหลายครั้ง เพราะอากาศถูกพระโรคที่ทรงประชวรในฤดูฝน โดยเฉพาะในเดือนกันยายน อย่างไรก็ตามเดือนนี้ไม่

^๑ สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี. อ้างแล้ว, ๒๕๒๙, หน้า ๔๒-๔๕.

เหมาะที่จะประทับบนพระนครคีรี ดังนั้นจึงทรงสร้างพระราชวังบ้านปืน (พระราม-
ราชินีเวศน์) ขึ้นอีกแห่งหนึ่ง แต่ไม่แล้วเสร็จก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินมาเมือง
เพชรบุรีหลายครั้ง ดังนี้

วันที่ ๑๒-๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๘ พระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาเมืองเพชรบุรี โดยเรือพระที่นั่งพร้อมด้วย
พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบริพารเป็นจำนวนมาก เสด็จถึงพลับพลาตำบล
บางครก บ้านใหม่ เสด็จขึ้นบนพลับพลา ครัสกับเจ้าเมืองและกรมการทั้งหลาย
แล้วเสด็จพระราชดำเนินด้วยรถพระที่นั่งสองล้อถึงพระนครคีรี ทอดพระเนตรพระ-
ที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ พระที่นั่งปราโมทย์มไหศวรรย์ และพระที่นั่งราชธรรมสภา ใน
ระหว่างประทับอยู่ ณ เมืองเพชรบุรี ในวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ได้เสด็จประพาส
ตลาดเมืองเพชรบุรี เสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเทพฯโดยเรือพระที่นั่งอัครราชวรเดช

วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ถึง ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๙ พระบาทสมเด็จพระ-
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาเมืองเพชรบุรีอีกครั้ง ในวันที่ ๑๔
กุมภาพันธ์ พระองค์ทรงเสด็จประพาสตลาดเมืองเพชรบุรีเช่นครั้งก่อน^๑

ตั้งแต่ช่วง พ.ศ. ๒๔๓๐ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๖ หานหลักฐานไม่ได้ว่าพระองค์
เคยเสด็จมาเมืองเพชรบุรีในปีใดบ้าง

วันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ เสด็จพระราชดำเนินมาเพชรบุรี
โดยรถไฟพระที่นั่งจากราชบุรีโดยมิได้แจ้งให้ทางจังหวัดทราบ ทั้งนี้มีพระราชประสงค์
ที่จะทอดพระเนตรเมืองเพชรบุรีขณะที่มิได้เตรียมรับเสด็จ พระองค์ประทับเสวยที่
เมืองเพชรบุรีแล้วเสด็จกลับราชบุรี และในปีเดียวกันนี้ ระหว่างวันที่ ๒๔ ถึง ๒๙
กรกฎาคม พระองค์ได้เสด็จประพาสเมืองเพชรบุรีอีกครั้งหนึ่ง

วันที่ ๑๑ กันยายน ถึง ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ พระบาทสมเด็จพระ-
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จโดยเรือพระที่นั่งตามลำน้ำเพชรจนถึงเมืองเพชรบุรี
ในวันที่ ๑๒ กันยายน พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินตลาดเมืองเพชร ดังราย-
ละเอียดในพระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๕ ลงวันที่ ๑๕ กันยายน ร.ศ. ๑๒๘^๒ ดังนี้

...วันที่ ๑๒ กันยายน ได้ขึ้นรถไฟไปตามถนนหลังจวน ข้ามสะพานไปแล้ว

^๑ สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี, อ้างแล้ว, ๒๕๒๙, หน้า ๔๔-๕๒.

^๒ ประยูรภ สิทธิพันธ์. ประวัติศาสตร์ประพาสต้น, ๒๕๒๓, หน้า ๔๖๑-๔๖๘.

ไปตามถนนตลาดแวงดูตามร้านบางแห่ง และตลาดของสด คุณนกกวางขวาง เหตุด้วยของสดได้เข้าไปขายเสียในตลาด แต่ตลาดของสดเล็กไปไม่พอ ด้วยที่เมืองเพชรบุรีนี้มีตลาดแห่งเดียว และเป็นเวลาขายของเต็มทีในเวลาบ่าย ๒ โมง ผิดกับตลาดอื่นๆ ถนนมีตึกงามไม่ได้ดีอะไรขึ้นแต่ดูดีแน่นอนหนา ต่อกันตลอดเป็นร้านยาวไปมากจนเกือบจะถึงที่สุดถนน ผู้คนแน่นหนาผิดกว่าแต่ก่อน แล้วได้เลี้ยวไปถนนสายหลัง ซึ่งเจ้าพระยาสุรพันธ์ด้ขิ้นใหม่ไปตามแนวกำแพงเมือง ทางนี้เลยไปถึงตำบลปากช่อง แต่ไม่ได้ไปตลอด เลี้ยวลงทางถนนขวางผ่านหน้าวัดกำแพงแดง มาหยุดที่วัดใหญ่สุวรรณาราม ซึ่งเป็นที่ฉันชอบใจฝีมือช่างในวัดนั้น บรรดาฝีมือที่ทำการทุกอย่างปรากฏว่าเป็นช่างหลวงได้ทำอย่างวิเศษตั้งแต่เสามาตั้งทรงมันมุกกำแพงเป็นต้น พระครูมหาวิหการักษ์ ได้ไปปลูกโรงขึ้นรับในระหว่างพระอุโบสถและการเปรียญ มีงานที่ได้ทำขึ้นใหม่คือ ได้สร้างพระระเบียงล้อมรอบพระอุโบสถ แต่เป็นความคิดที่แปลกใหม่ดีมาก จะถือว่าเป็นศาลารายก็ได้ เป็นพระระเบียงก็ได้ เพราะเขาตัดขาดเป็นหลังๆ มีช่องฟ้าโระกา หลังคาซ้อนสองชั้นทุกหลัง ลักษณะทำนองกุฎล้อมวัดราชสิทธิ์ แต่แบบคางดงงามดีกว่าวัดราชสิทธิ์เป็นอันมาก เป็นเหตุต้องให้สืบเสาะหาผู้ซึ่งเป็นเจ้าของความคิด ได้ตัวขุนศรีวังยศซึ่งเป็นคนเจ้าพระยาสุรพันธ์ใช้ในการช่างเป็นผู้ที่ได้บวชในวัดนี้มาก่อน คิดตัวอย่างและจัดการก่อสร้างทั้งสิ้น ได้สร้างขึ้นด้วยเงินเรียไร พระในวัดนี้ตั้งแต่พระครูเป็นต้นไปเป็นช่างด้วยกันมาก รู้จักรักษาของเก่าดีเป็นอย่งยิ่ง เช่น การเปรียญซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ ไม่นอนไหนผู้เปลี่ยนแต่ทอนนั้น ส่วนที่เป็นลวดลายสลักหรือเขียนอันยังจะใช้ได้เก็บของเก่าประกอบอย่างดีที่สุดที่จะทำได้ แต่ในการที่จะซ่อมขึ้นให้บริบูรณ์คืออย่างเท่านั้น ไม่แต่ฝีมือพระถึงฝีมือช่างหลวงทุกวันนี้ก็ยากที่จะทำให้เข้ากันกับของเดิมได้ รูปภาพเทพชุมนุมที่นั้งเป็นชั้นๆ ในผนังพระอุโบสถดูได้ทุกตัว และเห็นได้ว่าไม่มีฝีมือแห่งใดในกรุงเทพฯ เหมือนเลย...”

หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินมายังเพชรบุรีอีกหลายครั้ง เช่น ในวันที่ ๓๑ มกราคม ถึง ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๓ วันที่ ๔-๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ และวันที่ ๑๔ สิงหาคม ถึง ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๓ การเสด็จมาในช่วงหลัง พระราชกรณียกิจส่วนใหญ่มุ่งเกี่ยวกับการก่อสร้างและตกแต่งพระราชวังบ้านปืน อนึ่งในวันที่ ๘ กันยายน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในโอกาสครบรอบปีพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอรุณศรีรัชสมโภชสิ้นพระชนม์ และก่อนงานพระเมรุพระองค์เจ้าอรุณศรี ชำราชากรมหาดเล็กและข้าราชการโรงเรียนมหาดเล็กได้รวบรวมเงินจำนวน ๘,๐๐๐ บาท ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้เงินจำนวนนี้ใช้ให้เป็นประโยชน์ที่ถาวร จึงทรงพระราชดำริถึงงานหัตถกรรมของชาวเพชรบุรี ได้แก่ พวกจักสาน แต่ขาดการส่งเสริม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ให้ใช้เงินจำนวนนี้เป็นทุนรางวัลเพื่อส่งเสริมให้งานหัตถกรรมของชาวเมืองเพชรเจริญ
ยิ่งขึ้น วันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๓ เสด็จกลับกรุงเทพฯ ต่อมาในวันที่ ๒๓
ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ พระองค์ก็เสด็จสวรรคต^๑

ครั้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้เสด็จ
พระราชดำเนินมาประทับแรมยังจังหวัดเพชรบุรีหลายครั้ง แต่ละครึ่งเป็นเวลากหลาย
วัน บางครั้งแรมเดือน เช่น ได้เสด็จพระราชดำเนินมายังเพชรบุรีเมื่อวันที่ ๑๒
มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๗ โดยเสด็จมากับกองเสือป่าเสนาหลวงรักษาพระองค์เพื่อ
เดินทางไกลไปจอมบึง บ้านโป่ง ในวันที่ ๑๓ มกราคม ได้เสด็จพระราชดำเนิน
ประพาสตัวเมืองเพชรบุรี รุ่งขึ้นวันที่ ๑๓ มกราคม จึงทรงม้าพระที่นั่งเคลื่อนขบวน
เสือป่าเดินทางไกล

วันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘ เกิดเพลิงไหม้ครั้งใหญ่ที่ตลาดเมือง
เพชรบุรี เฉพาะในแถบถนนพาณิชย์เจริญ ไฟไหม้บ้านเรือนถึงบริเวณศาลหลักเมือง
เก่า และมีต้นไทรใหญ่ ซึ่งห่างจากบ้านเรือนของช่างทองประมาณ ๕๐ เมตร^๒
ปัจจุบันบริเวณดังกล่าวปรากฏเพียงศาลเจ้าตมมถนเท่านั้น ไฟไหม้ใหญ่ครั้งนี้จึง
มิได้ทำลายบ้านเรือนของช่างทองเลย

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับแรม ณ ค่ายหลวงหาเด็เจ้าสำราญทุกปี
ยกเว้นปี พ.ศ. ๒๔๖๓ นอกจากนี้พระองค์ยังได้ทรงสร้างพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน
ในเขตอำเภอชะอำ และพระองค์ได้เสด็จประทับแรม ณ พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน
หลายครั้ง ครั้งสุดท้ายตั้งแต่วันที่ ๑๒ เมษายน ถึงวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๗

ส่วนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงโปรดประทับ ณ พระ-
ราชวังที่เมืองเพชรบุรี โปรดฯให้สร้างพระราชวังไกลกังวลหัวหินขึ้น แต่พระองค์เคย
เสด็จไปทอดพระเนตรต้นน้ำแม่ น้ำเพชรบุรี เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๗๖

ในปัจจุบันเมืองเพชรบุรีเป็นจังหวัดในภาคกลางของประเทศ มีพื้นที่ประมาณ
๖,๓๕๖.๙๑๘ ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น ๖ อำเภอ ๑ กิ่งอำเภอ
ได้แก่ อำเภอเมืองเพชรบุรี อำเภอเขาย้อย อำเภอบ้านลาด อำเภอท่ายาง อำเภอ
บ้านแหลม อำเภอชะอำ และกิ่งอำเภอหนองหญ้าปล้อง ประชากรส่วนใหญ่

^๑ สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี, อ้างแล้ว, ๒๕๒๙, หน้า ๔๔-๕๒.

^๒ สัมภาษณ์ นางรัมภา พ่วงลาภ, เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๔.

ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และอาศัยอยู่หนาแน่นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเพชรบุรี โดยเฉพาะบริเวณเขตอำเภอเมืองเพชรบุรี นอกจากนี้ภูมิภาคของจังหวัดเพชรบุรี ก็มีทั้งเขตภูเขาและที่สูง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัด และเขตที่ราบชายฝั่งทะเล ทางทิศตะวันออกของจังหวัดเพชรบุรี มีโรงเรียนระดับต่างๆ ตั้งแต่อนุบาล ถึงอุดมศึกษา รวม ๒๔๑ โรงเรียน และมีวัดพุทธศาสนา สำนักสงฆ์ และที่พักสงฆ์ รวม ๒๔๑ แห่ง ทั้งนี้ไม่รวมวัดร้างอีก ๘๒ แห่ง^๑

เป็นที่น่าสังเกตว่าวัดในจังหวัดเพชรบุรีมีเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในเขตเทศบาลเมืองมีมากกว่า ๓๐ วัด และตลาดเมืองเพชรบุรีตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๕ ก็ยังคงตั้งอยู่ที่เดิม การเปลี่ยนแปลงของสภาพบ้านเรือนมีน้อยมาก เมื่อเทียบภาพถ่ายในอดีตและปัจจุบัน

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าเมืองเพชรบุรีเป็นเมืองเก่าตั้งแต่ครั้งอาณาจักรพูนันทวารวดี จนปรากฏมีกษัตริย์ปกครองสืบต่อกันหลายพระองค์ และสันนิษฐานว่ากษัตริย์จากเมืองเพชรบุรีนี้ ต่อมาอพยพไปก่อตั้งเมืองอยุธยา ณ หนองโสน ในช่วงสมัยกรุงสุโขทัยและอยุธยา ก็ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าเพชรบุรีเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งทางแถบตะวันตก จนกระทั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เพชรบุรีเป็นเมืองซึ่งมีกษัตริย์ถึง ๓ พระองค์ เสด็จพระราชดำเนินมาประทับบ่อยครั้ง และสร้างพระราชวังทั้ง ๓ พระองค์ ซึ่งได้แก่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างพระนครคีรี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างพระราชมหาชนิเวศน์หรือพระราชวังบ้านปืน และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน เมืองเพชรบุรีจึงเป็นเมืองที่มีช่างสาขาต่างๆ มาสร้างสรรคสิ่งต่างๆ เป็นระยะเวลาช้านานแล้ว ประกอบกับในระยะหลังวัดในจังหวัดเพชรบุรีเป็นแหล่งถ่ายทอดศิลปวิทยาการสาขาต่างๆ รวมทั้งงานช่างสาขาต่างๆ เช่น การเขียน การปั้น การแกะสลัก วัดดังกล่าวได้แก่ วัดเกาะแก้วสุทธาราม หรือวัดเกาะ วัดพลับพลาชัย วัดพระทรง วัดใหญ่สุวรรณาราม เป็นต้น

นอกจากนี้ นับตั้งแต่มีการขุดค้นของนักโบราณคดี พบว่านับตั้งแต่มนุษย์ยุคสัมฤทธิ์ มนุษย์นิยมประดับกายด้วยเครื่องประดับแบบต่างๆ เช่น กำไล ตุ้มหู สร้อยลูกปัด การขุดค้นของนักโบราณคดีพบว่ามนุษย์ทุกยุคนิยมใช้เครื่องประดับกายแบบต่างๆ ส่วนเครื่องประดับซึ่งทำด้วยทองคำมีการค้นพบว่ามนุษย์ในอาณาจักรพูนันทมีการใช้เครื่องประดับทำด้วยทองคำ เครื่องประดับดังกล่าวได้แก่ แหวน และสร้อยคอ แสดงว่ามีช่างทำทองรูปพรรณมาตั้งแต่ครั้งอาณาจักรพูนันทแล้ว

^๑ สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี, อ้างแล้ว, ๒๕๒๙, หน้า ๑-๓๔.

ช่างทองเมืองเพชรบุรี

ช่างทองโดยทั่วไปสามารถแยกออกได้เป็นสองกลุ่ม คือ ช่างทำภาชนะต่างๆ และช่างทองรูปพรรณ อันได้แก่ เครื่องประดับต่างๆ ช่างทองเมืองเพชรเป็นช่างทองในประเภทช่างทองรูปพรรณ แม้ว่าเมืองเพชรบุรีเป็นเมืองเก่าแก่ตั้งแต่ครั้งโบราณ แต่หลักฐานต่างๆ เกี่ยวกับช่างทองเริ่มปรากฏตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเริ่มต้นจากขรัวอินโข่ง ชาวบางจาน จังหวัดเพชรบุรี ท่านบวชเณรและบวชจนสิ้นอายุขัย ในระยะหลังท่านจำพรรษาที่วัดราชบุรณะ กรุงเทพมหานคร ขรัวอินโข่งเป็นจิตรกรที่มีชื่อเสียงเด่นที่สุดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงรู้จักขรัวอินโข่งมาตั้งแต่ยังทรงผนวช ทรงพอพระทัยฝีมือการเขียนภาพและเรียกใช้ขรัวอินโข่งเสมอ ไม่ว่าพระองค์จะไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์พระอารามแห่งใดก็มักจะโปรดฯ ให้ขรัวอินโข่งเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังประดับอาคารสถานที่นั้นๆ

ผลงานส่วนใหญ่ของขรัวอินโข่งเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและสภาพสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ ภาพวาดมีทั้งภาพไทยและภาพฝรั่ง เช่น ในหอราชกรมานุสร ซึ่งเป็นหอพระ หลังพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ภาพผนังในอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่จังหวัดเพชรบุรีมีฝีมือของท่านเพียงแห่งเดียว คือ ภาพผนังในพระอุโบสถวัดมหาสมณาราม จังหวัดเพชรบุรี^๑

ต่อมาพระอาจารย์ฤทธิ (พ.ศ. ๒๓๘๐-๓๔๖๔) อดีตเจ้าอาวาสวัดปลับปลาชัย พระอาจารย์ฤทธิเป็นชาวเพชรบุรีโดยกำเนิด เกิดที่บ้านปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เมื่อเยาว์วัยบิดามารดาส่งท่านไปมอบตัวเป็นศิษย์ของขรัวอินโข่ง สำนักวัดราชนันทดา ในกรุงเทพฯ เมื่ออายุครบบวชท่านจึงได้กลับมามบวชที่วัดมหาธาตุ จังหวัดเพชรบุรี แล้วมาจำพรรษาอยู่ที่วัดปลับปลาชัย พระอาจารย์ฤทธิเป็นผู้ทรงความรู้ทางด้านแพทย์แผนโบราณ และพระอาจารย์เป็นต้นคิดและต้นกำเนิดหนังใหญ่ของวัดปลับปลาชัย และเนื่องจากพระอาจารย์ฤทธิมีพื้นความรู้ทางด้านวาดรูป บัณฑิตรูปตลอดจนแกะสลัก วัดปลับปลาชัยจึงเป็นแหล่งรวมช่างและถ่ายทอดความรู้เชิงช่างในสาขาต่างๆ ให้แก่ลูกหลานชาวเมืองเพชรที่บวชเรียน ณ วัดปลับปลาชัย ลูกศิษย์พระอาจารย์ฤทธิ ซึ่งพระอาจารย์เป็นผู้ครอบครูให้และให้คำแนะนำในการเขียนรูปอยู่เสมอ ลูกศิษย์ดังกล่าวยังเป็นช่างทองที่ปรากฏหลักฐานคนแรกของจังหวัดเพชรบุรี บุคคลดังกล่าวคือ นายหวน ตาลวันนา^๒

^๑ สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี, อ้างแล้ว, ๒๕๒๙, หน้า ๑๔๔-๑๔๗.

^๒ เล่มเติม, หน้า ๑๔๗-๑๕๑.

นายหวน ตาลวันนา เป็นบุตรคนที่ ๓ ของนายโหนดและนางสา ตาลวันนา นายหวนเป็นหลานของพระยาตาลวันประเทโค อดีตเจ้าเมืองเพชรบุรี ท่านเกิดเมื่อเดือน ๘ ปีระกา พ.ศ. ๒๔๐๔ ที่บ้านจวนเก่า ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ท่านได้รับการศึกษาขั้นต้นจากมารดาจนอ่านเขียนเบื้องต้นได้ดี เมื่อโตขึ้น นายหวนไปอยู่กับพี่ชายที่วัดพระทรง จนอายุครบวชท่านก็อุปสมบทที่วัดพระทรง โดยท่านพระครูสุวรรณมุณี (มี) เจ้าอธิการวัดพระทรงเป็นอุปัชฌาย์ และจำพรรษาอยู่ที่วัดพระทรงได้ ๑๐ พรรษา จึงได้ลาเพศสมณะออกมาสู่เพศฆราวาส วัดพระทรงเป็นวัดหนึ่งในจังหวัดเพชรบุรีในขณะนั้นที่เป็นแหล่งรวมช่างสาขาต่างๆ มากมาย และเป็นที่ย้ายทอดความรู้ และฝึกงานช่างให้แก่บุตรหลานของชาวเมืองเพชรบุรี

ต่อมา นายหวนได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีหน้าที่ดูแลรักษาพระราชวังพระนครคีรี และเมื่อรัชกาลที่ ๕ เสด็จประทับแรม ณ จังหวัดเพชรบุรี ท่านต้องมารับราชการเป็นประจำ

นายหวน^๑ มีความสามารถในการทำทองรูปพรรณและแกะสลักลวดลายได้ทุกอย่าง ท่านมีอาชีพทำทอง โดยรับทำอยู่กับบ้านประมาณ ๓๐ ปี จึงเลิก นอกจากนี้ นายหวนยังมีความสามารถทางด้านงานเขียนภาพ นายหวนมีลูกศิษย์ฝีมือดีคือ พระอาจารย์เป้า (วัดพระทรง) และนายพิน อินฟ้าแสง ซึ่งมาขอให้ท่านครอบครูให้

นายหวนให้ความเห็นว่า “งานช่างของไทยถ้าเขียนเป็นก็ทำงานช่างอื่นๆ ได้ทุกอย่าง” นายหวนถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ รวมอายุ ๙๒ ปี^๒

เป็นที่สังเกตว่า พระอาจารย์ฤทธิ นายหวน พระอาจารย์เป้า เป็นช่างเขียนในรุ่นเดียวกัน ลำดับอาวุโสทางช่างนั้นขึ้นอยู่กับ การครอบครูให้เพื่อแสดงว่าช่างคนหนึ่งเป็นอาจารย์ที่จะให้คำแนะนำต่างๆ แก่ช่างที่ครอบครูให้กับลูกศิษย์

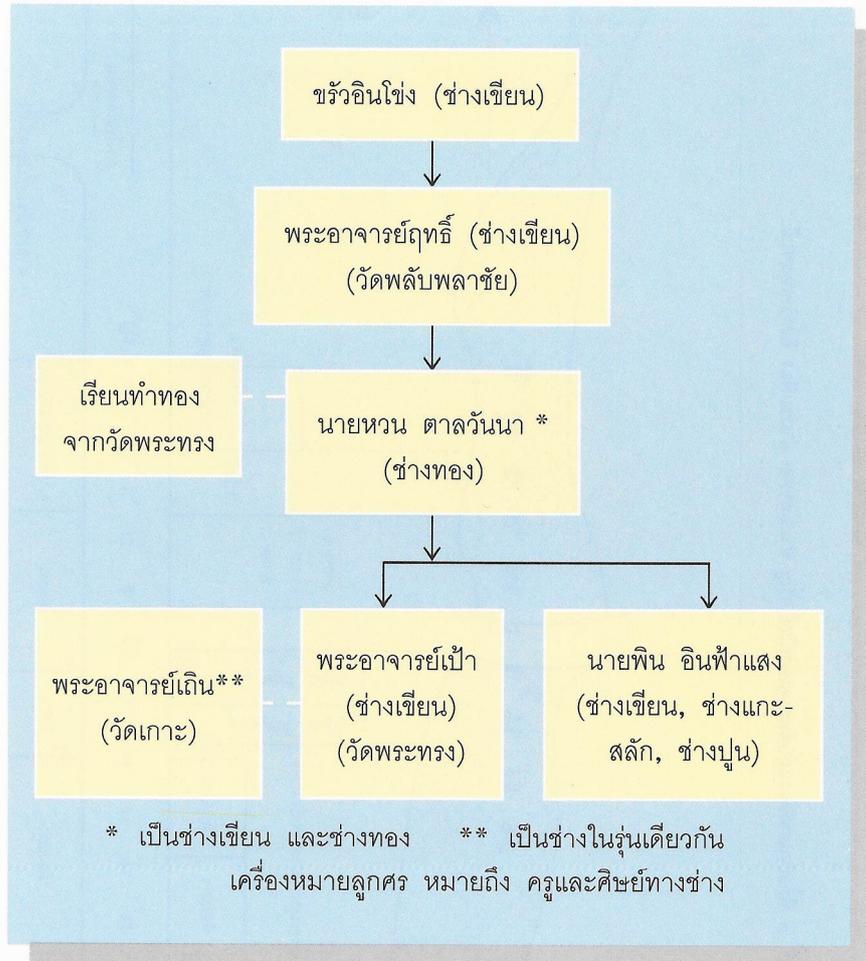
การทำทองรูปพรรณของนายหวนแสดงถึงความสนใจ และความสามารถส่วนบุคคลของช่าง ทั้งนี้การที่ท่านมีพื้นความรู้และทักษะทางด้านงานเขียนภาพมาก่อน ทำให้การเรียนรู้งานช่างในสาขาช่างทองง่ายขึ้น สำหรับการทำให้ทองรูปพรรณในสายนายหวน ตาลวันนา ไม่ปรากฏมีผู้ใดสืบทอดการทำทองรูปพรรณในตระกูลช่างสายนี้เลย

^๑ นายหวน ตาลวันนา หรือครูหวน เป็นช่างทองรุ่นแรกๆ ของเมืองเพชรบุรี

^๒ บุปผา วงษ์สนธิ. ช่างทองเพชรบุรี, ๒๕๒๗, หน้า ๑๘๓.

แผนภูมิที่ ๑ ช่างทองสายนายหวน ตาลวันนา

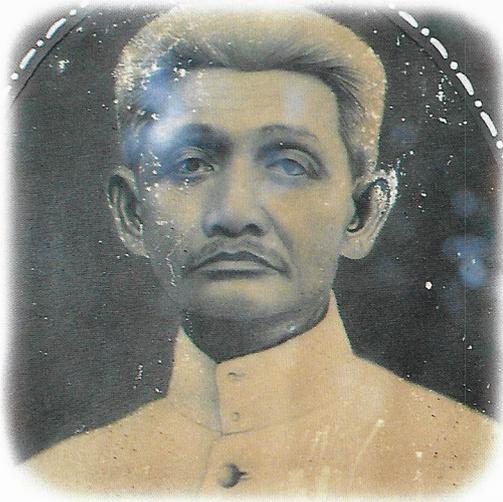
ช่างทองเมืองเพชรบุรีรุ่นต่อมา เป็นช่างทองซึ่งอาศัยอยู่แถบหัวถนนพาศิษย์-เจริญ ตั้งแต่บริเวณวัดเกาะและศาลเจ้าบ้านป็น จนถึงบริเวณตรอกท่าซ่อง เริ่มจากบ้าน “ทองสัมฤทธิ์” ซึ่งเป็นห้องแถวต้นถนน ร้านซุนเซ็งซึ่งเป็นช่างชาวเงินรุ่นใหม่ ห้องแถวของตระกูลชูบดินทร์ และบ้านนางเนื่อง แผงสีคำ และบ้าน “ฟอไซ”^๑ ต้นตระกูลสุวรรณช่าง ส่วนห้องแถวอื่นๆเป็นบ้านซึ่งปิดตลอดเวลาหรือไม่ก็เป็นห้องแถวซึ่งคนรุ่นปัจจุบันเช่าอยู่ (ดูแผนภาพที่ ๑ ประกอบ)

^๑ช่างเมืองเพชรบุรี เรียก นายโช สุวรรณช่าง ว่า “ฟอไซ” และนายโช ก็ได้ทำป้ายหน้าบ้านซึ่งเป็นร้านทำทองว่า “ฟอไซ”

ช่างทองคนไทยตระกูลสำคัญในแถบถนนพาดิษย์เจริญนี้ แบ่งออกเป็น ๒ ตระกูล คือ ตระกูล “สุวรรณช่าง” และ “ทองสัมฤทธิ์” ช่างทองทั้งสองตระกูล เริ่มทำทองตั้งแต่ครั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยช่างคนสำคัญของแต่ละตระกูลมีดังนี้

๑. ช่างทองตระกูล “สุวรรณช่าง” ต้นตระกูลของช่างตระกูลนี้ คือ นายโช สุวรรณช่าง (พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๙๐) นายโชเกิดเมื่อเดือน ๘ พ.ศ. ๒๕๑๖ เนื่องจากท่านและบุตรชายหญิงมีอาชีพทำทอง จึงตั้งนามสกุลว่า “สุวรรณช่าง” นายโชเรียนวิชาช่างทองจากนายตาย เทศศิริ ซึ่งเป็นชาวบ้านท่าซ่อง ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี เมื่อฝึกทำทอง จนคล่องดีแล้ว ท่านก็เริ่มอาชีพช่างทองโดยรับงานอยู่ที่บ้าน งานที่รับทำ ได้แก่ สร้อย ปิ่นแหวน และเครื่องประดับต่างๆ ที่ลูกค้ามาสั่งทำ

ภาพที่ ๒
นายโช สุวรรณช่าง
ต้นตระกูล “สุวรรณช่าง”

ท่านมีบุตร ๔ คน คือ นายชื่น นางทองคำ นายเอี่ยม และนายชุ่ม ในจำนวนนี้มีนางทองคำ และนายชุ่มที่ได้ฝึกทำทองมาตั้งแต่เด็กและช่วยทำทองเรื่อยมา

เมื่อนายโชอายุ ๗๓ ปี ท่านก็เลิกทำทอง เนื่องจากสายตาไม่ดีแต่ที่บ้านก็ยังรับทำทองรูปพรรณ มีช่างหลายคนช่วยทำ ส่วนท่านจะเป็นผู้ควบคุมงานช่างที่มาทำทองและฝึกทำทองกับท่าน ได้แก่ นายอร่าม นายเยาวรัตน์ นางชื่น นางผ่วน นายไก่อ นายพรม (ทั้ง ๖ ท่านถึงแก่กรรมแล้ว) นางอรุณ นางเสงี่ยม นางลออ นายบุญยืน นางรัมภา ปัจจุบันช่างเหล่านี้ไม่ได้ทำทองแล้ว

ภาพที่ ๓

บ้าน “นายโฮ สุวรรณช่าง” บ้านเลขที่ ๒๗๐ ถนนพาณิชย์เจริญ
ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ในปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๓๕)

บ้านนายโฮนับเป็นบ้านช่างทำทองรูปพรรณและโรงเรียนสอนลูกหลาน
ชาวเพชรบุรีให้รู้จักและสามารถทำทองเป็น ผู้เรียนทำทองส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้อง
เพื่อนบ้าน หรือคนรู้จักคุ้นเคยกัน ฝากบุตรหลานให้มาฝึกทำทอง

เมื่อนายโฮถึงแก่กรรม นางทองคำ (สุวรรณช่าง) เกษนรา จึงรับผิดชอบ
ควบคุมการทำทองแทน มีช่างอื่นๆ และนายชุม สุวรรณช่าง ช่วยกันทำทองสืบ
ต่อมา ต่อมาช่างน้อยลงเพราะช่างออกไปมีครอบครัว ทำงานอื่นบ้าง ส่วนนายชุม
ก็หยุดทำทองเปลี่ยนอาชีพไปรับราชการ ลูกหลานก็ได้ฝึกหัดวิชาช่างทอง เมื่อ
นางทองคำถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ลูกหลานที่อาศัยในบ้านนายโฮก็เลิก
อาชีพทำทอง

ภาพที่ ๔

นางทองคำ (สุวรณ์ช่าง) เกษนรา
(พ.ศ. ๒๔๔๙-๒๕๑๕) ผู้รับมรดกของ
ช่างทองร้านนายโชหลังจาก
นายโชถึงแก่กรรม

ภาพที่ ๕

นายชุม สุวรณ์ช่าง (พ.ศ. ๒๔๕๕-๒๕๓๕)
ผู้เป็นทั้งช่างเขียน ช่างทอง และเป็นช่างทอง
คนสุดท้ายของตระกูล “สุวรณ์ช่าง”

นายชุ่ม สุวรรณช่าง ซึ่งเป็นช่างทองคนสุดท้ายของตระกูล “สุวรรณช่าง” เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้ฝึกทำทองตั้งแต่อายุประมาณ ๑๒-๑๓ ปี เมื่ออายุ ๑๘-๑๙ ปี ก็สามารถทำทองรูปพรรณให้ลูกค้าได้ ทองรูปพรรณที่ท่านทำ คือ เสมา เข็มขัดทอง และแหวน นอกจากนี้ นายชุ่มยังได้เรียนการเขียนลายไทยจากคุณปู่^๑ ที่รู้จักกันและนายหวน ตาลวันนา เมื่ออายุ ๑๖ ปี เรียนอยู่ ๓-๔ ปี ก็สามารถเขียนรูปได้ดี แต่นายชุ่มได้หยุดทำทองเมื่ออายุ ๓๕ ปี เนื่องจากได้เข้ารับราชการ แต่ที่บ้าน “พ่อไซ” ยังคงรับทำทองรูปพรรณอยู่ โดยนางทองคำ สุวรรณช่าง เป็นผู้ควบคุมและรับผิดชอบการทำทอง

นายชุ่มมีความคิดเห็นว่า “เครื่องทองรูปพรรณแบบโบราณนั้นนับวันจะสูญหายไปเพราะไม่มีช่าง คนรุ่นใหม่ไม่สนใจฝึกหัด เนื่องจากรายได้จากการทำทองไม่คุ้มกับเวลาและแรงงาน เครื่องทองรูปพรรณของไทยต้องใช้เวลาและมีฝีมือในการทำงาน จึงไม่มีช่างรับทำ ส่วนเครื่องทองรูปพรรณที่มีขายกันแพร่หลายตามร้านทองเป็นงานฝีมือของช่างจีน ซึ่งมีวิธีทำและลวดลายแตกต่างไปจากของเดิม”^๒

นายชุ่มถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ อายุรวม ๘๐ ปี

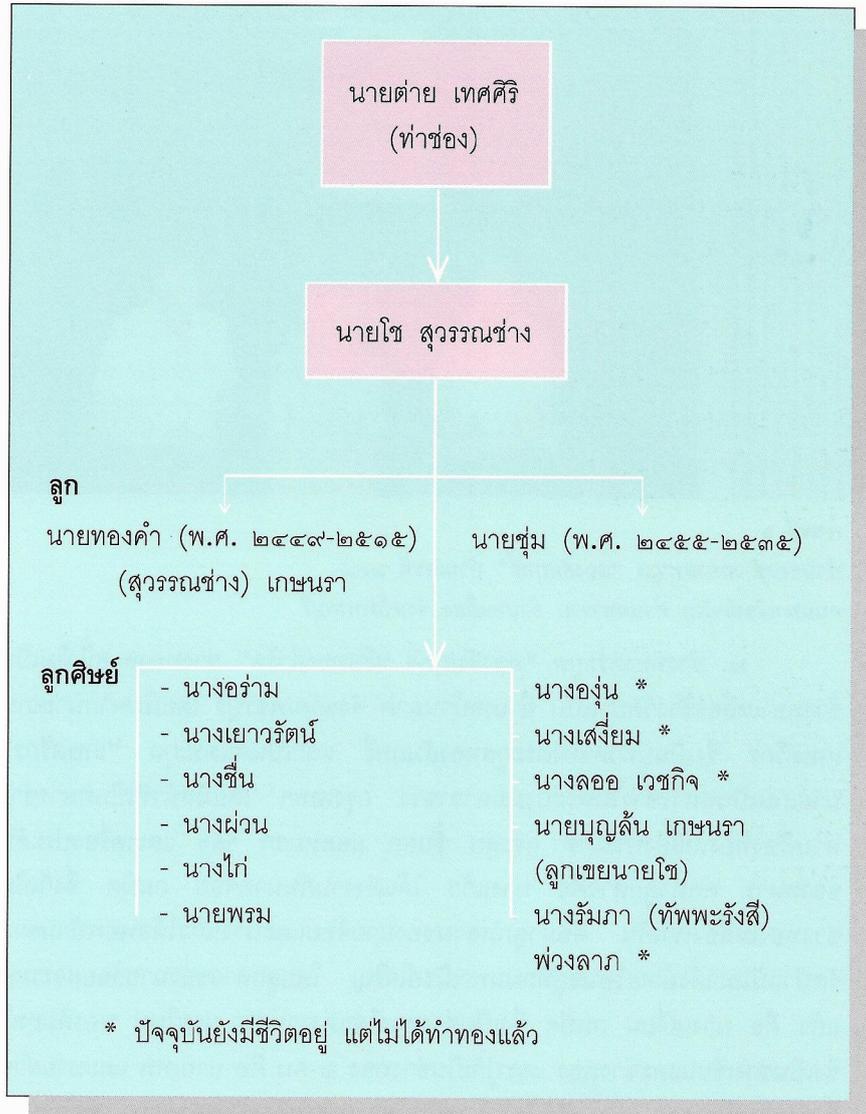
ช่างทองในสายตระกูลสุวรรณช่าง นอกจากนี่ยังมีช่างทองซึ่งเคยฝึกหัดทำ และเป็นช่างทองที่บ้าน “พ่อไซ” หลายท่าน อาทิ นางอร่าม นางเยาวรัตน์ นางชื่น นางผ่วน นายไก่อ นายพรม นางอรุณ นางเสงี่ยม นางลออ นายบุญดั้น นางร่มภา ซึ่งส่วนใหญ่ถึงแก่กรรมแล้ว ส่วนที่มีชีวิตอยู่ก็มีผู้ใดทำทองอีกแล้ว ทั้งนี้เนื่องจากไปประกอบอาชีพอื่น และแต่งงาน (ดูรายละเอียดของช่างสายตระกูล “สุวรรณช่าง” ในแผนภูมิที่ ๒)

^๑ ไม่ทราบชื่อ. จากการสัมภาษณ์ นางชื่นจิต สุวรรณช่าง

^๒ อ้างจากคำสัมภาษณ์ของนายชุ่ม สุวรรณช่าง ใน บุปผา วงษ์สนิท, อ้างแล้ว, ๒๕๒๗, หน้า ๑๘๘.

แผนภูมิที่ ๒ ช้างทองสายนายโช สุวรรณช่าง

ภาพที่ ๖

บ้านของช่างทองตระกูล “ทองสัมฤทธิ์” บ้านเลขที่ ๓๑๓
ถนนพณิชย์เจริญ ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

๒. ช่างทองตระกูล “ทองสัมฤทธิ์ หรือทองสำริด” ช่างทองสายนี้เดิมเป็นช่างทองเหลืองช่างวัดป่าแป้น อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี โดยเริ่มจากนายเกษเกษตริกร ซึ่งเป็นปู่ทวดของตระกูลทองสัมฤทธิ์ และเป็นต้นตระกูล “เกษตริกร” นายเกษเป็นทหารช่างในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพฯ โดยมีหน้าที่เป็นทหารช่างทำเครื่องทองเหลืองประเภท กระดุม ชั้นยศ ยอดหมวก ฯลฯ และเครื่องประดับของทหาร ต่อมาลูกสาวคือ นางแก้ว ได้แต่งงานกับนายจ้อย ถมบัด ซึ่งก็เป็นช่างทองเหลืองเช่นกัน ต่อมาลูกหลานของนายจ้อยและนางแก้วได้อพยพบ้านจากวัดป่าแป้นมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ถนนพณิชย์เจริญ โดยลูกสาวของนายจ้อยและนางแก้ว คือ นางเสงี่ยม ถมบัด ซึ่งเป็นช่างทองได้แต่งงานกับ นายใหม่ ทองสัมฤทธิ์ ซึ่งเป็นช่างเขียนและช่างทอง และปู่ก็เป็นช่างทอง ๒ คน คือ นายเทพ และนายผ่าน ซึ่งเป็นคนบ้านลาด และมีฝีมือในการทำแหวนงูและสร้อยประจํายาม ต่อมานายใหม่และนางเสงี่ยม (ถมบัด) ทองสัมฤทธิ์ ได้หันมาทำทองรูปพรรณที่ถนนพณิชย์เจริญ และตั้งชื่อร้านว่า “ทองสัมฤทธิ์” ทั้งรับทำทอง ชื้อขาย แลกเปลี่ยนทองรูปพรรณ ต่อมาลูกๆ ของนางเสงี่ยมซึ่งมี ๗ คน ได้สืบทอดการทำทอง ๒ คน คือ นางสาวทองไกร (อายุ ๘๔ ปี) และนางทองคำ (อายุ ๗๒ ปี) แต่ในปัจจุบันมีเพียงนางสาวทองคำเพียงคนเดียวเท่านั้นที่ยังคงทำงานด้านช่างทองเป็นงานอดิเรก โดยได้พยายามถ่ายทอดความรู้ทางด้านช่างทองให้แก่นายวิบูลย์ ปิ่นน้อย ซึ่งเป็นเขยของตระกูลทองสัมฤทธิ์

คุณแม่เสงี่ยม ทองสัมฤทธิ์
ชื่อก่อน: กัญชายน 2430
มรณ: สิงหาคม 2520

ภาพที่ ๗
นางเสงี่ยม (ถมบัด) ทองสัมฤทธิ์
(พ.ศ. ๒๔๓๐-๒๕๒๐)

ภาพที่ ๘
ลูกของนางเสงี่ยม ทองสัมฤทธิ์
จากซ้ายไปขวา นางสาวทองคำ นางสาวทองไกร และนางทองใบ

สำหรับช่างทองตระกูลทองสัมฤทธิ์อีกสายหนึ่ง คือ ลูกพี่ลูกน้องของนายใหม่ ทองสัมฤทธิ์ คือ นางพิบ ทองสัมฤทธิ์ ซึ่งเป็นช่างทองของตระกูลทองสัมฤทธิ์ ได้แต่งงานกับนายลิป ชูบดินทร์ ซึ่งเป็นช่างเหล็ก ต่อมาทั้งสองก็หันมาทำทองรูปพรรณอย่างเดียว โดยตั้งบ้านเรือนอยู่กับบ้านนายโช ลูกของนายลิป นางพิบ คือ นายอ้วน นางอู่ และนายเอียน ต่างทำทองเป็นทุกคน บ้านของตระกูลชูบดินทร์ก็เปิดรับทำทองรูปพรรณ และขายทองรูปพรรณเหมือนบ้านทองสัมฤทธิ์ แต่บ้านของตระกูลชูบดินทร์มีช่างฝึกและช่างทำทองหลายคน

นางพิบเป็นผู้ไม่หวังวิชา จะสอนวิธีทำทองให้กับทุกคน ใครจำเก่งก็ได้วิชาไปมาก ส่วนนางอู่ฝึกทำทองกับนางพิบและยึดอาชีพช่างทองตลอดมา ส่วนนายอ้วนทำทองได้ไม่นาน เมื่อแต่งงานก็ไปประกอบอาชีพค้าขาย และนายเอียนฝึกทำทองหลังจากสำเร็จการศึกษา นายเอียนยังมีความสามารถทางด้านการวาดและแกะสลักและแทงหยวกกล้วยอีกด้วย

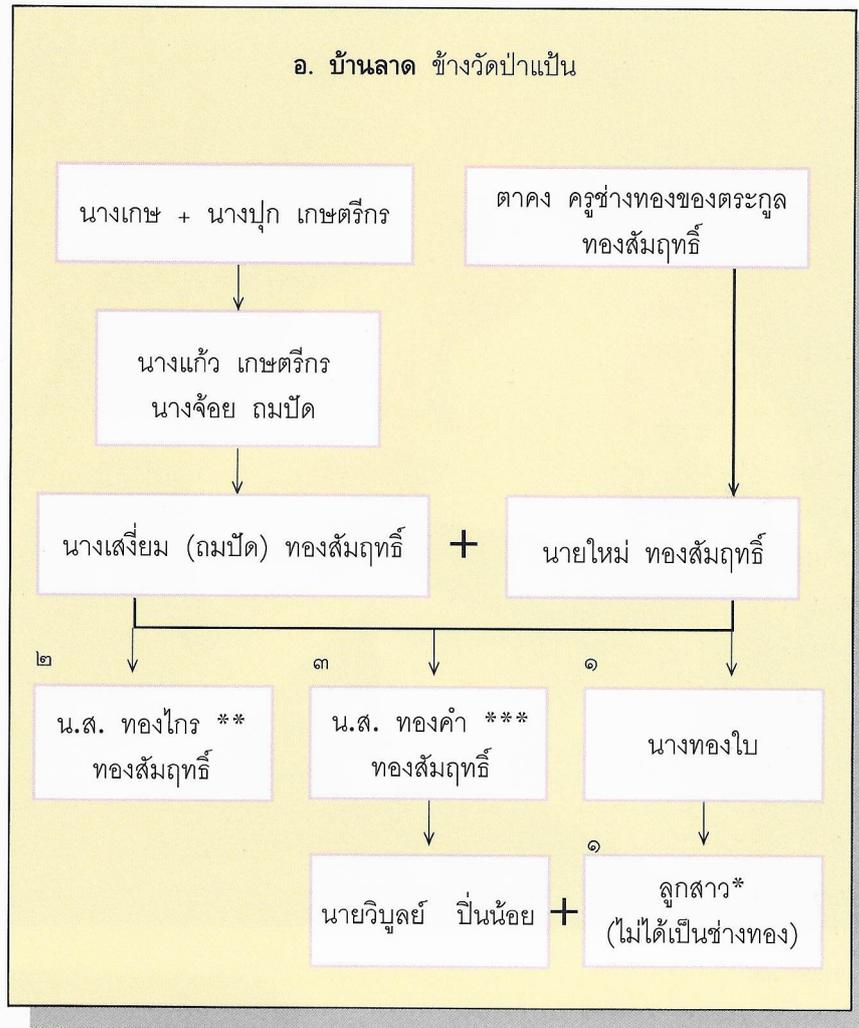
แต่ปัจจุบันทุกท่านที่กล่าวมาได้ถึงแก่กรรมแล้ว เหลือเพียงลูกศิษย์ซึ่งได้เคยฝึกทำทองกับนางพิบ ซึ่งได้แก่ นางเนือง นางฉิว นางปรง นางหลิน และนางเลียบ ซึ่งยังคงมีชีวิตอยู่ โดยเฉพาะนางเลียบได้ชื่อว่ามีฝีมือประณีตในการทำสร้อยอย่างยิ่ง ส่วนนางเนืองและนางฉิวมีความสามารถในการทำทองรูปพรรณทุกแบบ และสองท่านนี้ยังคงทำทองรูปพรรณอยู่จนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ ๙
นางสาวทองคำ ทองสัมฤทธิ์ ช่างทองของตระกูลทองสัมฤทธิ์ ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๓๕) ยังคงทำทองเป็นงานอดิเรก

แผนภูมิที่ ๓ ช่างทองสายตระกูล “ทองสัมฤทธิ์”

๑* ไม่ได้เป็นช่างทอง

๒** เคยเป็นช่างทอง แต่ปัจจุบันอายุมากแล้ว ไม่สามารถทำทองรูปพรรณได้

๓*** ปัจจุบันยังคงทำทองรูปพรรณอยู่ และเป็นครูสอนทำทองให้แก่ นายวิบูลย์ ปิ่นน้อย

ภาพที่ ๑๐

นายเอียน ชูบดินทร์ ช่างเขียน และช่างทอง
ของตระกูลชูบดินทร์คนสุดท้าย ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๓๕)
ถึงแก่กรรมแล้ว ภาพนี้ถ่ายเมื่อ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๓๔

ภาพที่ ๑๑

นางเนือง (ชูบดินทร์) แผงสีคำ อายุ ๗๘ ปี ชาวทอง
ซึ่งปัจจุบันยังคงทำทองรูปพรรณอยู่ ซ้ายมือของภาพคือ
นายพร แผงสีคำ สามีนางเนือง

นางเนือง แผงสีคำ เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นบุตรนายเนือง และนางหลง
ชูบดินทร์ ซึ่งเป็นน้องของนายลิบ นางพับ ชูบดินทร์

นายลิบ นางพับ ซึ่งเป็นลุงและป้าของนางเนือง ได้ชวนนางเนืองมาฝึกทำ
ทองเมื่ออายุ ๑๗ ปี นางเนืองเรียนทำทองรูปพรรณทุกชนิด นางเนืองอยู่กับนาย
ลิบและนางพับประมาณ ๑๐ ปี หลังจากแต่งงานกับนายพร แผงสีคำ แล้วก็
แยกออกมาทำทองเอง และยึดอาชีพทำทองเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังได้เป็น
ครูฝึกการทำทองให้แก่นางสาวมณฑา แผงสีคำ บุตรสาวอีกด้วย

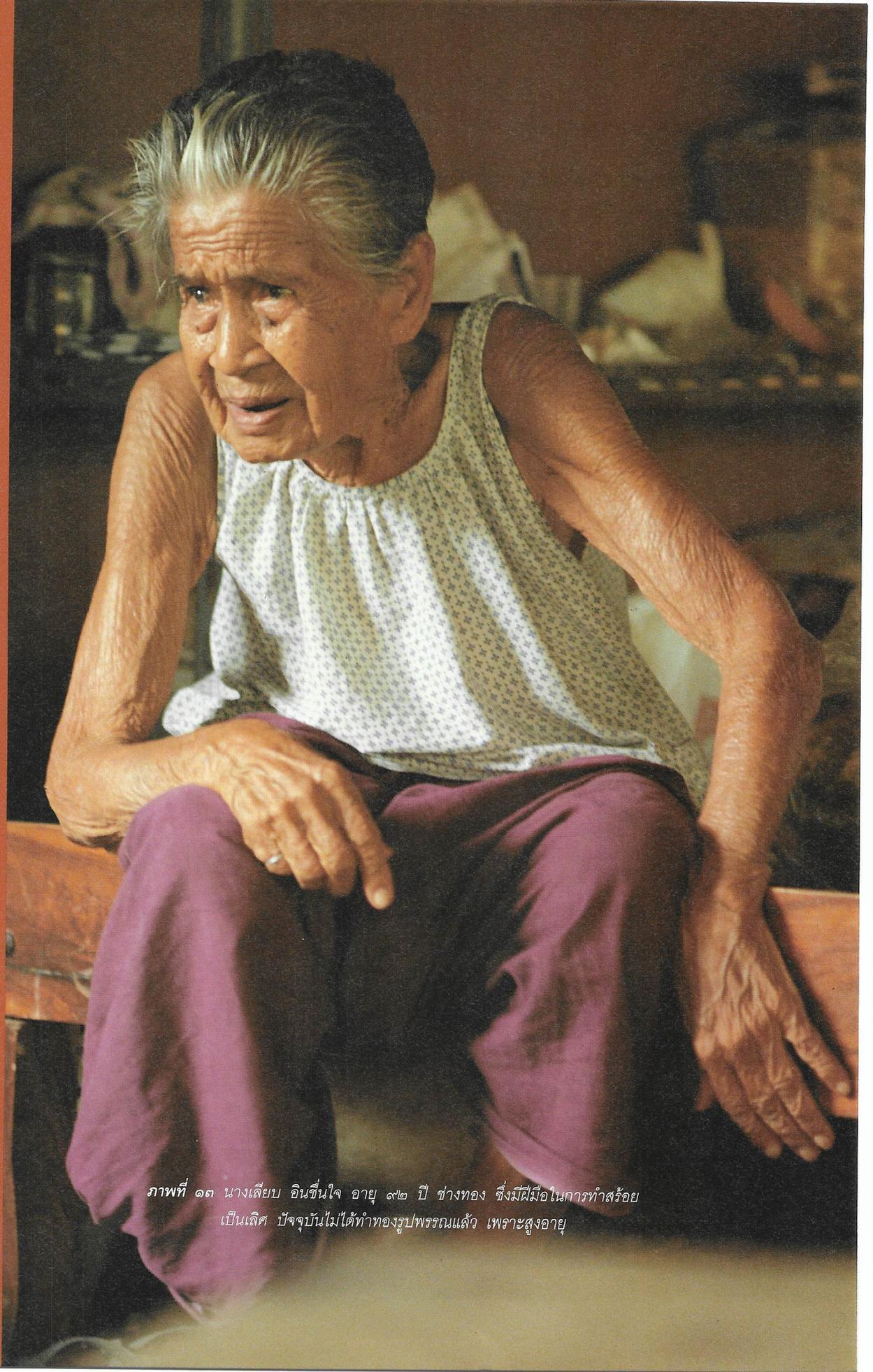
ภาพที่ ๑๒

นางฉิว บุญศิริ อายุ ๘๔ ปี ช่างทองลูกศิษย์นางพับซึ่งปัจจุบันยังทำทองรูปพรรณ

ภาพที่ ๑๔

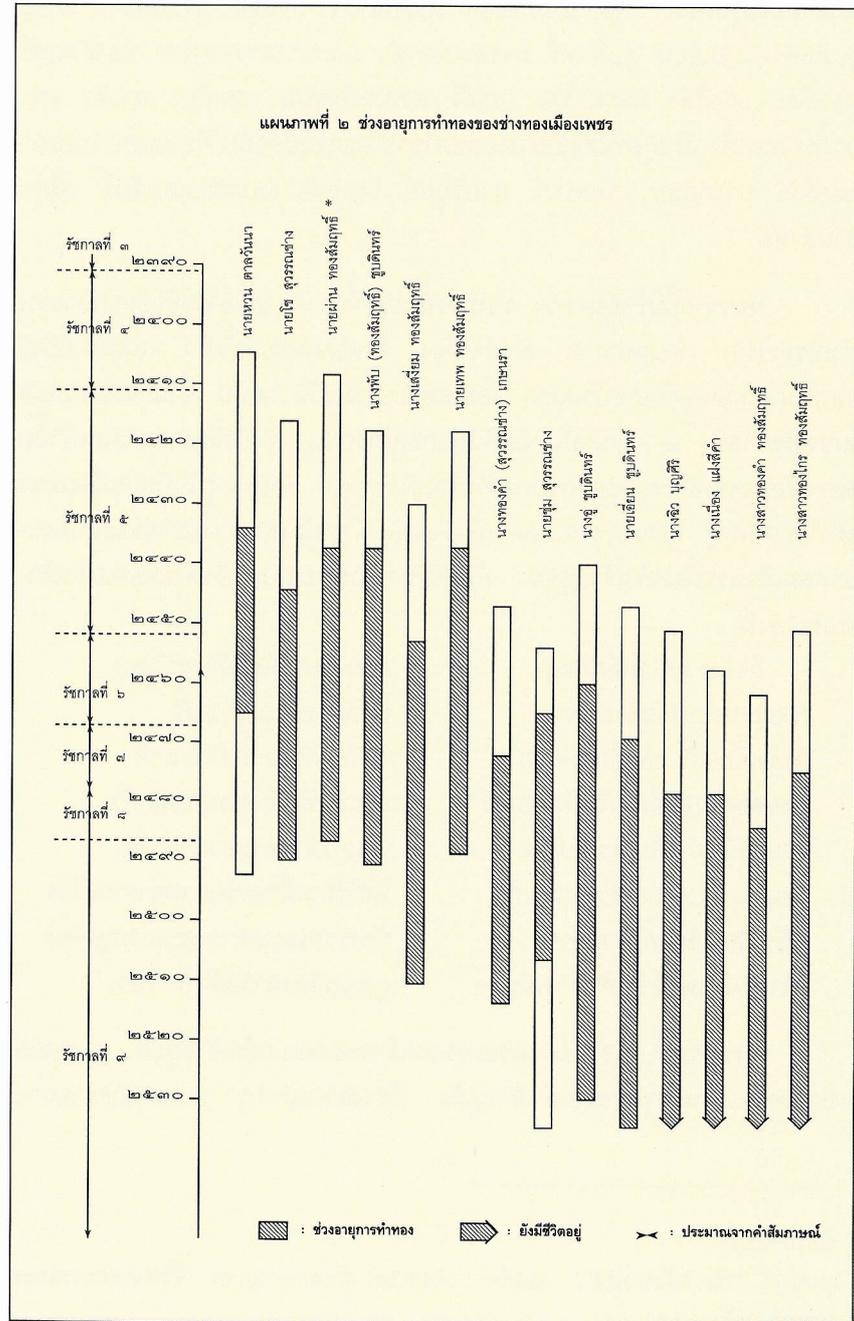
นางปรุง ชัยทัศน์อายุ ๘๐ ปี ช่างฝึกหัดทำทองร้านนางพับปัจจุบันไม่ได้ทำทองรูปพรรณแล้ว

ภาพที่ ๑๓ นางเลียบ อิ้นซิ่นใจ อายุ ๙๒ ปี ช่างทอง ซึ่งมีฝีมือในการทำสร้อย
เป็นเลิศ ปัจจุบันไม่ได้ทำทองรูปพรรณแล้ว เพราะสูงอายุ

ช่างทองเมืองเพชรบุรี ซึ่งกล่าวมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หากพิจารณาเทียบกับช่วงเวลาของกษัตริย์แต่ละพระองค์ในสมัยรัตนโกสินทร์ และระยะเวลาที่ช่างทองแต่ละคนได้ประกอบอาชีพช่างทอง จะปรากฏรายละเอียดดังแผนภาพที่ ๒

จากแผนภาพจะพบว่า ช่างทองเมืองเพชรบุรีตั้งแต่ นายหวน ตาลวันนา นายโช สุวรรณช่าง นายผ่านและนายเทพ ทองสัมฤทธิ์ นางพับ ทองสัมฤทธิ์ เป็นช่างทองในยุคสมัยเดียวกัน โดยนางพับ (ทองสัมฤทธิ์) ชูบดินทร์ นายโช สุวรรณช่าง และนางเสงี่ยม ทองสัมฤทธิ์ เป็นช่างทองซึ่งเป็นผู้สานต่อวิชาช่างทอง ให้แก่ช่างในรุ่นต่อมา คือ นางทองคำ สุวรรณช่าง นายชุ่ม สุวรรณช่าง นางอู่ ชูบดินทร์ นายเอียน ชูบดินทร์ นางสาวทองคำ และนางสาวทองไกร ทองสัมฤทธิ์ นางเนือง แผงสีคำ และนางฉิว บุญศิริ ส่วนในปัจจุบัน นางเนือง นางฉิว และ นางสาวทองคำ เป็นผู้สานต่อและถ่ายทอดวิชาช่างแก่รุ่นปัจจุบัน คือ นางสาวมณฑา แผงสีคำ นางกัญญา รอดพ่วง นายวิบูลย์ ปิ่นน้อย และนายอุดมศักดิ์ บุรีกุล ตามลำดับ

นอกจากนี้เมื่อสืบเสาะได้ว่า ช่างทองทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วมีถิ่นที่อยู่แถบหัวถนน พาณิชย์เจริญ ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรีทั้งสิ้น และส่วนใหญ่อพยพมาจากแถบอำเภอบ้านลาด โดยเฉพาะบริเวณวัดป่าแป้น ซึ่งน่าจะอพยพมาในช่วงรัชกาลที่ ๕ และเป็นสมัยที่นิยมก่อสร้างถนน ทั้งนี้เนื่องจากก่อนหน้านั้น ตลาดเมืองเพชรและการสัญจรไปมาส่วนใหญ่ใช้ทางน้ำ ดังปรากฏในนิราศเมืองเพชร แต่งโดยสุนทรภู่ ในช่วง พ.ศ. ๒๓๘๔-๒๓๙๒ จัดอยู่ในระหว่างปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กับต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

ถึงอารามนามที่กุฎีทอง	ดูเรื่องรุ่งโรจน์โบสถ์วิหาร
ริมอารามข้ามน้ำท่าสะพาน	นมัสการเดินมาในวาริ
ถึงคั้งเคี้ยวเลี้ยวลอดซ้อคดอ้อย	ตะวันคล้อยคล้าฟ้าในราศี
ค้อยคล่องแคล่วแจวเรือถึงพริบพรี ^๑	ประทับที่หน้าท่าพลับพลาชัย
ด้วยวัดนี้ที่สำหรับประทับร้อน	นรินทรท้าวพระยามาอาศัย
ขอเดชะ อานุกาพช่วยปราบภัย	ให้มีชัยเหมือนเช่นนามอารามเมือง
ดูเรือแพแซ่ซ้องทั้งสองฟาก	บ้างชายหมากขายพลูหนวกหูเหือง
นอนค้ำคันทันเช้าเห็นชาวเมือง	คุณองเนื่องนาวาบ้างมาไปฯ ^๒

ประกอบกับในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีช่างสาขาต่างๆ มากมายโดยเฉพาะ

^๑ เมืองเพชรบุรี

^๒ สุนทรภู่. “นิราศเมืองเพชร”, สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ **ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่**, หน้า ๕๒๓.

ช่างสิบหมู่ มาอาศัยอยู่ ณ เมืองเพชรบุรี เพื่อสร้างและตกแต่งพระราชวัง ดังนั้น การถ่ายทอดความรู้เชิงช่างโดยช่างพื้นบ้านเมืองเพชร เป็นลูกมือหรือผู้ช่วยช่างหลวง จะเป็นการเพิ่มประสบการณ์และโลกทัศน์ทางศิลปะให้แก่ช่างพื้นบ้านอย่างมาก ช่างทองก็เป็นช่างกลุ่มหนึ่งในช่างสิบหมู่ ดังนั้นในช่วงนี้อาจมีช่างพื้นบ้านหันมาฝึกวิชาช่างทอง เนื่องจากช่างพื้นบ้านส่วนใหญ่มีพื้นฐานด้านการเขียน และแกะสลัก ทำให้ง่ายต่อการเรียนรู้วิชาการด้านช่างทองจากช่างหลวง นอกจากนี้ช่างบางส่วนยังเป็นทหารและมหาดเล็กซึ่งทำให้มีโอกาสได้เห็นและเรียนรู้เชิงช่างจากช่างหลวงอีกด้วย ประกอบกับในสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้ มีการผ่อนปรนการถือครองทองคำ จึงทำให้ช่างโลหะอื่นๆ เช่น ทองเหลือง ซึ่งเป็นช่างทำเครื่องประดับให้แก่ชาวบ้านทั่วไปหันมาทำทองรูปพรรณ ดังเห็นได้จากในสมัยดังกล่าวมีพระบรมราชโองการประกาศพระราชบัญญัติทองคำ อันเป็นการเปลี่ยนระบบเงินตรา จากการใช้เงินตราที่มี “เงิน” เป็นมาตรฐาน ไปสู่เงินตราที่ใช้ “ทองคำ” เป็นมาตรฐาน ซึ่งทำให้ทองคำเป็นทรัพย์อย่างหนึ่ง ซึ่งประชาชนในสมัยดังกล่าวใช้ในการเก็บออมได้ อันจะส่งผลให้เกิดการทำรูปพรรณไว้เก็บออม ซึ่งสามารถแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราหากจำเป็น ซึ่งในช่วงเวลาปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้ ปรากฏช่างทำทองพื้นบ้านของจังหวัดเพชรบุรีหลายท่านดังในแผนภาพที่ ๒

นอกจากนี้ จะพบว่าในช่วง พ.ศ. ๒๔๙๐ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นช่วงที่ช่างจังหวัดเพชรบุรีมีช่างทองมากที่สุดอีกช่วงหนึ่ง ระยะเวลาดังกล่าวเป็นระยะเวลาที่ถือว่าเป็นยุคทองของการทำทองรูปพรรณกับช่างทองเมืองเพชร หากพิจารณาถึงข้อมูลเกี่ยวกับช่างทองในช่วงเวลาเดียวกัน ณ กรุงเทพฯ จะมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ ๑ ประเภทอาชีพช่างทำเพชรพลอย ช่างทอง ช่างเงิน ในกรุงเทพฯ เฉพาะกลุ่มชาวไทยและชาวจีน พ.ศ. ๒๔๙๕

เพศ	พลเมืองที่ทำงานเป็นช่างทำเพชรพลอย ช่างทอง ช่างเงินโดยประมาณ	
	เชื้อชาติจีน	เชื้อชาติไทย
ชาย	๒,๔๘๐	๒๒๐
หญิง	๔๘๐	๒๗๐
รวม	๓,๓๖๐	๔๙๐

ที่มา : G. William Skinner, 1957. พรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ ผู้แปล, ๒๕๒๙ หน้า ๓๐๖. จากตารางพบว่า ในกรุงเทพฯ การทำทองรูปพรรณก็เฟื่องฟูเช่นเดียวกับที่เพชรบุรี

เป็นต้น

นอกจากนี้ ครูช่างทองคนไทยบางท่านยังมีลักษณะหวงวิชาอยู่ เช่น มิได้มีการบอกรายละเอียดของการคำนวณ เช่น ต้องการทำสร้อยหูกเส้า ความยาว

จิตรกรรมฝาผนัง ในวัดใหญ่สุวรรณาราม

การทำทองรูปพรรณของ ช่างเมืองเพชร

ทองคำ

คุณสมบัติของทองคำ

ทองคำ เรียกโดยย่อว่า “ทอง” เป็นธาตุลำดับที่ ๗๙ มีสัญลักษณ์ Au ทองคำเป็นโลหะแข็งสีเหลือง เกิดเป็นธาตุอิสระในธรรมชาติ ไม่ว่องไวต่อปฏิกิริยา และทนทานต่อการขึ้นสนิมได้ดีเลิศ ทองคำมีจุดหลอมเหลวที่ ๑๐๖๓ องศาเซลเซียส จุดเดือดที่ ๒๗๐๑ องศาเซลเซียส มีความถ่วงจำเพาะ ๑๙.๓ และมีน้ำหนักอะตอม ๑๙๖.๖๗^๑ คุณสมบัติสำคัญของทองคำอีกประการหนึ่งคือ ทองคำเป็นโลหะที่อ่อนและเหนียว ทองคำหนัก ๑ ออนซ์ สามารถทำให้เป็นเส้นได้ยาวถึง ๕๐ ไมล์ และสามารถตีแผ่ทองคำให้เป็นแผ่นบางขนาด ๐.๐๐๐๐๐๕ นิ้วได้ (หรืออาจเป็นแผ่นจนมีความหนาน้อยกว่า ๐.๐๐๐๑ มิลลิเมตรได้) นอกจากนี้ ทองคำยังเป็นโลหะที่ไม่ละลายในกรดชนิดใดเลย แต่สามารถละลายได้อย่างช้าๆ ในสารละลายผสมระหว่างกรดดินประสิวและกรดเกลือ

จุดเด่นสำคัญของทองคำอยู่ที่สี กล่าวคือ ทองคำมีสีเหลืองสว่างสดใส และมีความสุกปลั่ง (Brightness) มีประกายมันวาวสะดุดตา นอกจากนี้ยังไม่เป็นสนิมแม้จมน้ำจมน้ำเค็ม มีความแข็งแรงเหนียว เนื้อแน่น ไม่สกปรก ไม่หมอง ไม่เป็นคราบโคลงายเหมือนวัตถุชนิดอื่นๆ

^๑ อำนาจ เจริญศิลป์. สารานุกรมวิทยาศาสตร์สำหรับเยาวชน ชุดที่ ๑, ๒๕๒๓, หน้า ๗๑-๗๓.

การกำหนดน้ำหนักทองคำ

ในประเทศไทย ทองคำมีหน่วยน้ำหนักเป็น “บาท” โดยทอง ๑ บาทหนักเท่ากับ ๑๕.๒๔๔ กรัม หน่วยบาทแตกเป็นหน่วยย่อยลงไปได้อีกเป็น หน่วยสลึง (๔ สลึง เท่ากับ ๑ บาท) โดยทอง ๑ สลึง หนักเท่ากับ ๓.๘๑๑ กรัม

การกำหนดคุณภาพของทองคำ

การกำหนดคุณภาพของทองคำของไทย ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีวิธีการกำหนดคุณสมบัติดังนี้

๑. ในอดีต ปรากฏหลักฐานตามประกาศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) ระบุถึงการกำหนดคุณภาพทองคำ โดยตั้งพิภัดราคา (ทองคำ) ตามประมาณของเนื้อทองคำบริสุทธิ์ในทองรูปพรรณ เนื้อทองคำดังกล่าวอาจผสมด้วยแร่เงินหรือทองแดงเล็กน้อยตามคุณภาพของทองคำ ส่วนการเรียกทองคุณภาพต่าง ๆ นั้น ใช้วิธีการเรียกราคาของทองคำต่อน้ำหนักทองหนึ่งบาทเป็นมาตรฐานในการเรียกชื่อทองคำ โดยเริ่มตั้งแต่ทองเนื้อสี่ขึ้นไปจนถึงทองเนื้อเก้า ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ทองเนื้อสี่	หมายถึง	ทองคำหนักหนึ่งบาท ^๑	ราคา ๔ บาท ^๒
ทองเนื้อห้า	หมายถึง	ทองคำหนักหนึ่งบาท	ราคา ๕ บาท
ทองเนื้อหก	หมายถึง	ทองคำหนักหนึ่งบาท	ราคา ๖ บาท (ทองดอกบวบ)
ทองเนื้อเจ็ด	หมายถึง	ทองคำหนักหนึ่งบาท	ราคา ๗ บาท
ทองเนื้อแปด	หมายถึง	ทองคำหนักหนึ่งบาท	ราคา ๘ บาท
ทองเนื้อเก้า	หมายถึง	ทองคำหนักหนึ่งบาท	ราคา ๙ บาท

ทองเนื้อเก้าเป็นทองคำบริสุทธิ์ เรียกว่า “ทองธรรมชาติ” หรือกลางที่เรียกว่า “ทองชมพูพูนุท” เป็นทองที่มีสีเหลืองเข้มออกแดง นอกจากนี้ยังมีชื่อเรียกแตกต่างกันอีกหลายชื่อ เช่น “ทองเนื้อแท้” “ทองคำเสียง” ซึ่งหมายถึงทองบริสุทธิ์ปราศจากธาตุอื่นเจือปน ซึ่งตรงกับคำในภาษาล้านนาว่า “คำชา”

^๑ หน่วยน้ำหนักทอง

^๒ หน่วยราคาเงินตรา

ภาพที่ ๑๗
ทองคำใบ
ผู้เป็นเจ้าของ
นางสาว ทองไกร
ทองสัมฤทธิ์

นอกจากนี้ ยังมีชื่อเรียกทองคำคุณภาพต่าง ๆ อีกหลายชื่อ เช่น “ทองปะทาสี” ซึ่งเป็นแผ่นทองคำเปลวเนื้อบริสุทธิ์ชนิดหนา “ทองดอกบวบ” เป็นทองที่มีเนื้อทองสีเหลืองอ่อนคล้ายดอกบวบ^๑

สำหรับแหล่งทองคำซึ่งใกล้จังหวัดเพชรบุรีมากที่สุด ก็คือแหล่งทองคำที่อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทองคำจากแหล่งนี้ถือว่าเป็นทองคำเนื้อดีที่สุดแห่งหนึ่ง ในครั้งอดีตช่างทองเมืองเพชรก็ใช้ทองจากแหล่งนี้ ซึ่งทองคำดังกล่าวมีชื่อเรียกเฉพาะว่า “ทองบางสะพาน” บางครั้งเรียกว่า “ทองนพคุณ” นอกจากนี้ ในอดีตช่างทองเมืองเพชรนิยมใช้ทองคำบริสุทธิ์ที่ส่งมาจากประเทศจีน มาทำทองรูปพรรณ ทองดังกล่าวเป็นทองคำบริสุทธิ์ทำเป็นแผ่นบางขนาดประมาณ ๓ นิ้ว x ๕ นิ้ว หรือรูปถ่ายขนาดโปสการ์ด แผ่นทองคำใบแต่ละแผ่นจะวางซ้อนกันบนกล่องไม้ขนาดเดียวกับทองคำใบ กล่องละ ๔ บาท หรือ ๑๐ บาท

ลักษณะเดิมของทองคำใบก็คือ เป็นทองคำบริสุทธิ์ มีสีเหลืองทองสุกใส

ทองคำใบเหล่านี้ ช่างทองเมืองเพชรซื้อมาจากร้านทองแถบถนนเยาวราช เช่น ร้านไต่ะกั้ง เป็นต้น ซึ่งช่างทองเมืองเพชรจะเป็นลูกค้าประจำของร้านทองดังกล่าว

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ศิลปวิทยา-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๐ และ ลัดดา มีศุข. พจนานุกรมศัพท์เคมี, ๒๕๓๓, หน้า ๑๗๓.

๒. ในปัจจุบัน การกำหนดคุณภาพของทองคำยังคงใช้ความบริสุทธิ์ของทองคำในการบ่งบอกคุณภาพของทองคำ โดยการคิดเนื้อทองเป็น “กะรัต” ทองคำบริสุทธิ์ หมายถึง ทองคำที่มีเนื้อทอง ๙๙.๙๙ เปอร์เซ็นต์หรือมากกว่านั้น หรือเรียกกันว่าทองคำร้อยเปอร์เซ็นต์ หรือเรียกในระบบสากลเรียกว่า ทอง ๒๔ กะรัต ทองซึ่งมีเกณฑ์การบ่งบอกคุณภาพของเนื้อทองโดยบ่งบอกความบริสุทธิ์เป็นกะรัตมีชื่อเรียกว่า **ทองเค** ทองคำบริสุทธิ์ไม่มีโลหะหรือสารอื่นเจือปนอยู่เป็นทอง ๒๔ กะรัต หากมีความบริสุทธิ์ของทองคำลดต่ำลงมา ก็แสดงว่ามีโลหะอื่นเจือปนมากขึ้นตามส่วน เช่น ทอง ๑๔ กะรัต หมายถึง ทองที่มีเนื้อทองบริสุทธิ์ ๑๔ ส่วน และมีโลหะอื่นเจือปน ๑๐ ส่วน เป็นต้น ทองประเภทหลังนี้บางที่เรียกว่า “ทองนอก” ซึ่งส่วนมากนิยมทำเครื่องประดับเพชรพลอยต่างๆ ในอุตสาหกรรมอัญมณี

สำหรับช่างทองเมืองเพชรยังคงใช้วิธีการซื้อทองแท่งจากร้านขายประจำในแถบถนนเยาวราชดังเช่นอดีต และทองแท่งที่ซื้อมาใช้ในการทำทองรูปพรรณ จะเป็นแหล่งทองแท่งซึ่งผ่านกรรมวิธีทำให้เนื้อทองบริสุทธิ์ขึ้นโดยการนำกรดกำมะถันทำปฏิกิริยากับโลหะอื่นที่เจือปนในเนื้อทองนั้นหมดไป ทองแท่งซึ่งผ่านกรรมวิธีดังกล่าวจะมีความบริสุทธิ์สูงกว่าทองแท่งทั่วไป ดังนั้นราคาทองแท่งดังกล่าวจึงสูงกว่าราคาทองแท่งในท้องตลาดทั่วไปประมาณร้อยละ ๑๐-๑๕ ทองซึ่งผ่านกรรมวิธีดังกล่าวช่างทองเมืองเพชรมักเรียกว่า “ทองเนื้อสิบ” ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันว่าเป็นทองเนื้อบริสุทธิ์อย่างดีที่สุด

ช่างทองเมืองเพชรนิยมใช้ทองคำที่มีเนื้อบริสุทธิ์ปราศจากโลหะอื่น ๆ ปนตลอดจนปราศจากน้ำประสานทองปน เนื่องจากทองบริสุทธิ์มีความอ่อนนุ่ม ยืดหยุ่นดี เหมาะแก่การทำทองรูปพรรณตามรูปแบบของช่างทองเมืองเพชร ส่วนทองซึ่งมีโลหะหรือน้ำประสานทองเจือปนจะทำให้เนื้อทองกระด้าง ไม่เหมาะแก่การทำทองรูปพรรณในแบบของช่างเมืองเพชร ตลอดจนเนื้อทองจะมีลักษณะเหลือง เมื่อใช้ไประยะหนึ่งทองดังกล่าวจะมีสีเหลืองอมสีเขียว

วิธีการดูคุณภาพของเนื้อทองคำ

คุณภาพของเนื้อทองคำมีผลต่อความยากง่ายในการทำทองรูปพรรณของช่างทอง ทั้งนี้เนื่องจากทองคำบริสุทธิ์มีความยืดหยุ่น ง่ายต่อการตีแผ่ให้เป็นแผ่นบางๆ ง่ายต่อการทำให้เป็นเส้นลวดเล็กๆ และง่ายต่อการดัดเป็นลวดลายต่างๆ ดังนั้นทองคำบริสุทธิ์จึงเป็นทองที่ช่างทองเมืองเพชรใช้ในการทำทองรูปพรรณ

ช่างทองเมืองเพชรมีวิธีดูคุณภาพของเนื้อทองคำของทองแท่งและทองรูปพรรณเป็นลักษณะเฉพาะของช่างเมืองเพชร โดยเริ่มจากการใช้ทักษะส่วนบุคคลโดย

การมองและพิจารณาสีของทอง ลักษณะเนื้อของทอง ซึ่งช่างสามารถจำแนกได้ถึงทองจริงและทองปลอม นอกจากนี้ยังสามารถจำแนกได้ว่าทองดังกล่าวเป็นทองที่นำมาหลอมใหม่หรือไม่ ส่วนการพิจารณารายละเอียดต่อไป ช่างทองจะใช้หินกรวดซึ่งเก็บจากแม่น้ำหรือลำธารเป็นตัวรองสำหรับชูด แล้วใช้ทองรูปพรรณหรือทองแท่ง ที่ต้องการดูเนื้อว่าดีหรือไม่ชูดบนก้อนกรวดดังกล่าวเป็นเส้นยาวประมาณ ๒ ถึง ๔ เซนติเมตร ช่างจะพิจารณาคูสีของผงทองที่ติดอยู่บนผิวของก้อนกรวดว่าเป็นทองดีหรือไม่ โดยอาศัยความชำนาญในการดูสีของเนื้อทอง

มีข้อสังเกตว่า หากทองรูปพรรณเป็นทองเนื้อดีบริสุทธิ์แล้ว รอยขีดของทองบนหินลองทองจะเป็นเส้นให้เห็นชัดเจน แสดงว่าทองเนื้อดี หากบนผิวของหินลองทองเป็นรอยขีดแสดงว่าเป็นทองผสมโลหะอื่น ๆ จึงทำให้ทองเนื้อแข็งผิวของหินลองทองจึงเป็นรอย

สำหรับทองแท่งซึ่งช่างทองเมืองเพชรใช้ในการทำทองนั้น จะเป็นทองซึ่งซื้อจากร้านขายประจำที่กรุงเทพฯ โดยราคาสูงกว่าทองคำแท่งปกติร้อยละ ๑๐-๑๕ ของราคาทองปกติ

คุณภาพของทองคำมีผลต่อการทำทองรูปพรรณอย่างยิ่ง โดยช่างทองให้เหตุผลว่า ทองคำที่ใช้ในการทำทองรูปพรรณต้องเป็นทองบริสุทธิ์ และไม่มีน้ำประสานทองหรือโลหะอื่น ๆ เจือปน กล่าวคือ ไม่เป็นทองเก่าที่นำมาหลอมใหม่ มิเช่นนั้นแล้ว ทองจะแข็งกระด้างยากต่อการทำทองรูปพรรณ ดังนั้น ช่างทองจึงมักใช้ทองคำบริสุทธิ์ เนื่องจากเนื้อของทองคำมีความยืดหยุ่น เหนียว ง่ายต่อการทำทองรูปพรรณ

เครื่องมือและวัสดุที่ใช้ในการทำทองรูปพรรณ

เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำเครื่องทองทั้งในอดีตและปัจจุบันไม่ปรากฏผู้ที่คิดค้นและสร้างเป็นคนแรก ช่างทองเมืองเพชรได้รับเครื่องมือและอุปกรณ์ส่วนใหญ่จากครูที่สอนการทำทองรูปพรรณ และเครื่องมือบางชิ้นในปัจจุบันเป็นเครื่องมือซึ่งซื้อจากร้านทองหรือร้านขายเครื่องมือทำทองรูปพรรณของคนจีนในกรุงเทพฯ ส่วนวัสดุที่ใช้ช่วยในการทำทองรูปพรรณ ช่างทองยังคงใช้วัสดุต่างๆ ดังเช่นในอดีต เครื่องมือและวัสดุที่ช่างทองใช้ในการทำทองรูปพรรณ มีดังต่อไปนี้

๑. โตะทำทอง

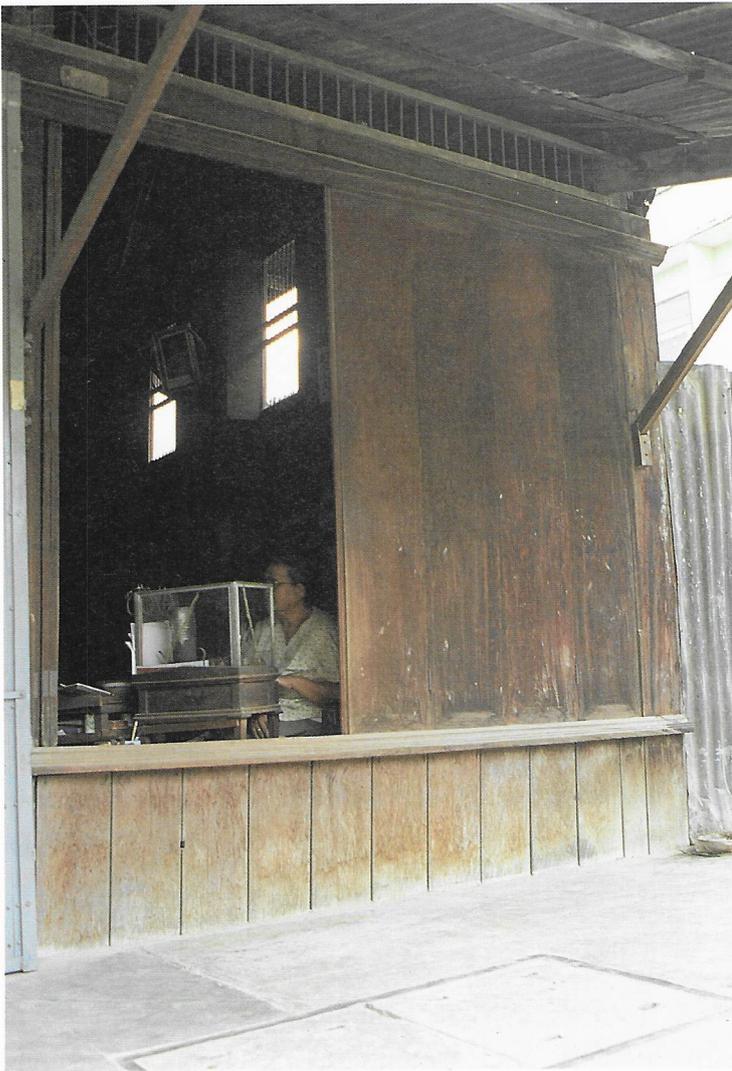
ในอดีตราว ๓๐-๔๐ ปีที่ผ่านมา บ้านเรือนแถบถนนพาดิษย์เจริญ บริเวณบ้านพ่อโซ บ้านทองสัมฤทธิ์ หรือบ้านของเครือญาติตระกูลชุบดินทร์ เป็นบ้านทรง

ศิลปหัตถกรรมของช่างทองเมืองเพชร

ไทยร้านค้า โดยหน้าบ้านจะทำเป็นพื้นยกสูงจากพื้นดินประมาณ ๘๐ เซนติเมตร ด้านข้างปิดทึบ ด้านบนจะทำเป็นช่องๆ ขนาดราว ๓๐ x ๕๐ เซนติเมตร ตลอดแนวพื้น แล้วใช้กระดานขนาดเท่าช่องดังกล่าวทำเป็นฝาปิดไว้ ทำให้ด้านบนเป็นพื้นเรียบใช้นั่งได้ และหากมีของหรือสินค้าก็สามารถเปิดช่องที่พื้นที่นั่งได้ทุกช่อง แล้วเก็บของเหล่านั้นไว้ด้านใน เมื่อปิดฝาแล้วก็สามารถใช้นั่งได้ ส่วนบนของพื้นที่นั่งก็สามารถตั้งตู้แสดงสินค้าได้

บ้านช่างทองในอดีตก็มีลักษณะดังกล่าว ดังนั้นเมื่อช่างทองวางโต๊ะทำทองไว้บนพื้น แล้วเปิดฝาที่พื้นหนึ่งช่อง จะสามารถทำให้ช่างทองนั่งห้อยเท้าทำงานได้ (ดูภาพที่ ๑๘)

ภาพที่ ๑๘

นางเนืองกำลังนั่งทำทองที่บ้านพื้นยกสูงซึ่งมีฝาปิดด้านข้างและมีช่องเปิดด้านบนทำให้นางเนืองสามารถนั่งห้อยเท้าทำทองได้ ส่วนด้านหน้าของนางเนืองคือโต๊ะทำทองแบบเก่ามีกระจกใส บังลม ๓ ด้าน

ภาพที่ ๑๙
โต๊ะทำทองของนาย
เอียน ชูบดินทร์ นอก
จากนี้จะมีกระจกบัง
สามด้านด้วย (ใน
ภาพไม่มี)

โต๊ะทำทองในอดีตเป็นโต๊ะไม้ขนาดกว้างราว ๓๐ เซนติเมตร ยาว ๖๐ เซนติเมตร และสูง ๔๐ เซนติเมตร มีลื่นชักสำหรับเก็บเครื่องมือและทองที่กำลังทำ ตลอดจนของอื่นๆ ของช่าง โต๊ะทำทองจะมีกระจกใสสำหรับบังลม ๓ ด้าน คือ ด้านหน้า และด้านข้างทั้ง ๒ ด้าน (ดูภาพที่ ๑๙)

ภาพที่ ๒๐
โต๊ะทำทองในปัจจุบัน
(โต๊ะทำทองของนาง
ฉิว บุญศิริ)

ปัจจุบันบ้านเรือนของช่างมิได้มี
ลักษณะดังโบราณ ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้
เก้าอี้นั่ง และโต๊ะทำทองมีลักษณะคล้าย
โต๊ะนักเรียน มีเพียงกระจกบังลมสามด้าน
และมีเก้าอี้สำหรับช่างนั่งทำทอง ส่วนขนาด
ความสูงต่ำนั้นขึ้นอยู่กับรูปร่างของช่างทอง
ช่างทองจะจ้างวานช่างไม้มาทำให้เป็นพิเศษ
ลักษณะของโต๊ะทำทองของช่างทองคนไทย
และช่างทองเชื้อสายจีนในเมืองเพชรบุรี
จะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน
(ดูภาพที่ ๒๐)

๒. เครื่องมือเป่าแล่นและหลอมทอง

การเป่าแล่น หมายถึง การเอาหลอดเป่าไฟสำหรับเชื่อมสิ่งของต่างๆ ให้ติดกัน

การหลอมทอง หมายถึง การให้ความร้อนแก่ทองคำ จนละลายเป็นของเหลวแล้วนำไปเทในแบบที่ต้องการ เมื่อทองเย็นจะได้ทองมีรูปร่างตามแบบพิมพ์ที่ต้องการ การหลอมทองในอดีตของช่างเมืองเพชร จะเริ่มจากการนำทองแท่งใส่ในเบ้า การหลอมจะใช้สุบลมช่วยในการทำให้ไฟมีอุณหภูมิสูงพอที่จะทำให้ทองละลาย (สุบลมที่ใช้แบบดั้งเดิม ดูภาพที่ ๑๕ ประกอบ) เมื่อทองละลายจะเททองในแบบพิมพ์ซึ่งเป็นรางเหล็ก จะได้ทองเป็นแท่งกลมขนาดเท่าดินสอดำ ซึ่งสามารถนำไปตีทองได้สะดวก หากช่างจะทำรูปแบบอื่นๆ เช่น แหวนงูลิ้นกระดก (แหวนรูปพญานาค) ช่างจะแกะแบบพิมพ์ของแหวนดังกล่าวบนกระดองของเต่า ปลาหมึก ๒ อัน แล้วประกบกัน จากนั้นเททองลงในช่องระหว่างกระดองเต่า ปลาหมึกทั้ง ๒ อัน เมื่อแกะแบบแล้วจะได้ทองที่หลอมเกิดรูปทรงที่ต้องการ

ในปัจจุบัน การหลอมทองจะใช้เบ้าหลอมทองทำด้วยหินทนไฟเป็นรูปวงรี สีน้ำตาลอมดำหุ้มด้วยแผ่นใยหินเป็นฉนวนกันความร้อน ขนาดกว้างราว ๑๐ เซนติเมตร เมื่อใส่ทองแท่งในเบ้าหลอมแล้ว จะใช้ที่เป่าแล่นซึ่งมีหัวสำหรับปรับขนาดของเปลวไฟได้ และใช้เชื้อเพลิงคือน้ำมันเบนซิน โดยมีหีบลมใช้เท้าเหยียบเป่าเปลวไฟซึ่งจะปรับให้เปลวไฟมีลักษณะค่อนข้างจะบานลงในเบ้าหลอมทอง สักครู่ทองก็จะละลาย (ดูภาพที่ ๒๑ ประกอบ) แล้วนำไปเทลงพิมพ์ที่ต้องการ หรือจะนำออกจากเบ้าหลอมมาตีทองเลยก็ได้ ขึ้นอยู่กับส่วนประกอบของทองที่ช่างต้องการ

ส่วนการเป่าแล่นเป็นการเอาหลอดเป่าไฟสำหรับเชื่อมทองให้ติดกัน ในอดีตการเป่าแล่นช่างทองจะใช้หลอดทองเหลืองปลายโค้ง (ดูภาพที่ ๒๒ ประกอบ) โดยปลายส่วนโค้งจะมีขนาดของเส้นผ่าศูนย์กลางที่ปลายหลอดขนาดเล็ก ใหญ่ แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับชนิดของเปลวไฟที่จะใช้ ส่วนเปลวไฟจะได้จากถ้วยใส่น้ำมันมะพร้าว และใช้ไม้ปาดจากเมืองจีนเป็นไส้ วิธีเป่าแล่น ช่างจะเป่าลมทางส่วนโคนของหลอดแล้วนำปลายหลอดจ่อด้านข้างของเปลวไฟ เมื่อเป่าลมจะได้เปลวไฟสีน้ำเงินขนาดเล็กสำหรับเป่าแล่น ส่วนทองที่จะนำมาเชื่อมติดกันนั้นจะวางบนไม้ไผ่ตงผ่าซีก

ปัจจุบันการเป่าแล่นจะใช้เครื่องเป่าแล่น ซึ่งเป็นชนิดเดียวกับที่ใช้หลอมทอง เพียงแต่เมื่อจะใช้ในการเป่าแล่น ช่างทองสามารถปรับเปลวไฟให้มีปลายแหลมเล็กเพื่อเชื่อมทองได้ตามต้องการ (ดูภาพประกอบ)

ภาพที่ ๒๑
นางกัญญา รอดพวง
ใช้มือนขนาดเล็กตีทอง
ให้เข้ารูปเพื่อประดิษฐ์
ทองรูปพรรณ

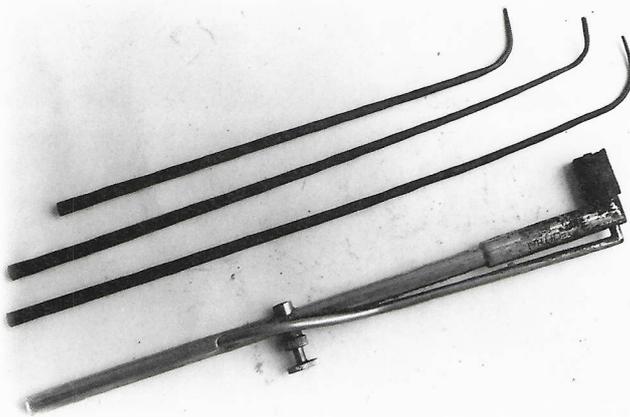

ภาพที่ ๒๒
นางฉิว บุญศิริ กำลังเป่าผ่านโดยใช้หลอดทองเหลือง

ภาพที่ ๒๓

อันกลางคือไม้ไผ่ตงผ่าซีกสำหรับวางทองที่จะเป่าเล่น

ภาพที่ ๒๔

เครื่องมืออันบนเป็นหลอดทองเหลืองที่ใช้ในการเป่าเล่นในอดีต ส่วนอันล่างเป็นหัวสำหรับเป่าเล่นในปัจจุบัน ซึ่งสามารถปรับขนาดของเปลวไฟสำหรับใช้ในการหลอมทองได้ด้วย

ภาพที่ ๒๕

นางกัญญา รอดพวง กำลังเป่าเล่นโดยใช้เครื่องมือในปัจจุบัน ส่วนแผ่นรองใช้กระเบื้องโยหินแทนไม้ไผ่ตงผ่าซีก

ภาพที่ ๒๖

ส่วนประกอบของเครื่องเป่าดิน นอกจากหัวที่ปรับเปลวไฟได้แล้ว ยังมีขวดใส่น้ำมันเบนซิน วางอยู่ติดกันข้างขาโต๊ะทำทองด้านซ้าย และจะมีที่สูบลมโดยการเหยียบซึ่งวางอยู่ติดกันข้างขาโต๊ะทำทองด้านขวา ส่วนเครื่องมือที่วางอยู่บนเก้าอี้คือ 'ทั่ง'

๓. เครื่องมือตีทอง

เครื่องมือตีทองประกอบด้วยอุปกรณ์สำคัญ ๒ ส่วน ดังนี้

๓.๑ ทั่ง เป็นแท่งเหล็กสำหรับรองรับการตีทองให้เป็นแผ่นหรือใช้รองสำหรับตีเพื่อตกแต่งรายละเอียดของทองรูปพรรณ

ภาพที่ ๒๗

ภาพทั้งชนิดต่าง ๆ ทั้งอันกลางเป็นทั่งสำหรับรองรับการตีแผ่นทองให้เป็นแผ่น ส่วนทั้งสองอันที่อยู่ด้านข้างสำหรับตีตกแต่งรายละเอียด

๓.๒ ค้อน มีหลายขนาดขึ้นอยู่กับการใช้งาน เช่น ค้อนขนาดใหญ่ที่สุด (ดูภาพที่ ๒๘ อันขวาสุด) จะใช้สำหรับตีทอง หน้าตัดของค้อนดังกล่าวจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ส่วนหน้าตัดของหัวค้อนอีกด้านหนึ่งเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็ก ซึ่งทั้ง ๒ ด้านใช้ประโยชน์ในการตีทองให้เป็นแผ่นได้ทั้งคู่

ภาพที่ ๒๘
ค้อนขนาดต่างๆที่ใช้
ในการทำทอง

นอกจากนี้ ยังมีค้อนขนาดเล็กสำหรับตีทองเพื่อตกแต่งรายละเอียด (ภาพที่ ๒๘) ค้อนอันซ้ายมือสุดของภาพจะมีขนาดของหัวค้อนเล็ก หน้าตัดทั้งสองด้านของค้อนจะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส เพียงแต่ด้านหน้าจะมีขนาดใหญ่กว่าด้านปลาย อีกด้านหนึ่ง ค้อนอันที่ ๒ (จากซ้ายมือในภาพ) จะมีหน้าตัดด้านหน้าเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส แต่ด้านปลายจะมีหน้าตัดเป็นรูปทรงกลม ส่วนค้อนอันที่ ๓ (จากซ้ายมือในภาพ) จะมีหน้าตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดเล็กทั้ง ๒ หน้า ส่วนอันที่ ๔ หน้าตัดทั้งสองด้านเป็นรูปวงกลมขนาดเล็กทั้งสองด้าน

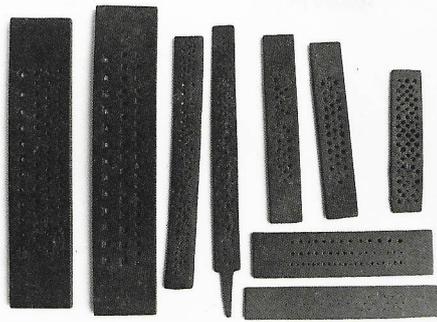
ภาพที่ ๒๙
เครื่องรีดทองแบบใหม่
ที่ช่างทองเมืองเพชร
นำมาใช้แทนการตี
ทองด้วยทั่งและค้อน

ในปัจจุบันช่างทองเมืองเพชรใช้เครื่องมือช่วยในการแผ่ทองให้แบน โดยใช้เครื่องรีดทอง (ดูภาพที่ ๒๙ ประกอบ) อันประกอบด้วยทรงกระบอกรูป ๒ อัน วางในแนวขนานกัน มีที่ปรับระยะห่างระหว่างทรงกระบอกรูปทั้งสองได้ตามความห่างที่ต้องการ การรีดทองให้เป็นแผ่นจะใส่ทองที่ตีให้แบนพอควรแล้วสอดในด้านหนึ่งของเครื่องรีด แล้วหมุนค้อนหมุนทองจะถูกรีดให้แบนและเป็นแผ่นตามที่ต้องการ

ภาพที่ ๓๐

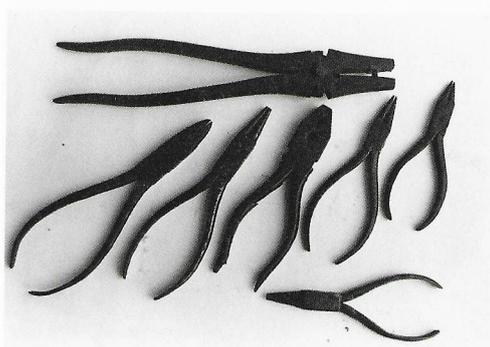
แป้นชักลวดขนาดต่าง ๆ แป้นชักลวดสองอันทางซ้ายมือของภาพ มักจะใช้กับม៉ากว้าน (ภาพที่ ๓๒)

ชักลวด”(ภาพที่ ๓๐) ซึ่งเป็นแผ่นเหล็กหนาประมาณ ๐.๕ ถึง ๑ เซนติเมตร กว้างประมาณ ๕ เซนติเมตร ส่วนความยาวขึ้นอยู่กับจำนวนรูของแป้นชักลวด ซึ่งอาจเจาะรูไว้ ๓-๔ แถว โดยมีประเภทของรูสำหรับชักลวดสองแบบคือ รูกกลมและรูสี่เหลี่ยมจัตุรัส โดยแป้นชักแต่ละแป้นจะมีรูดังกล่าวเรียงตั้งแต่ขนาดใหญ่อันถึงขนาดเล็กและเล็กมาก

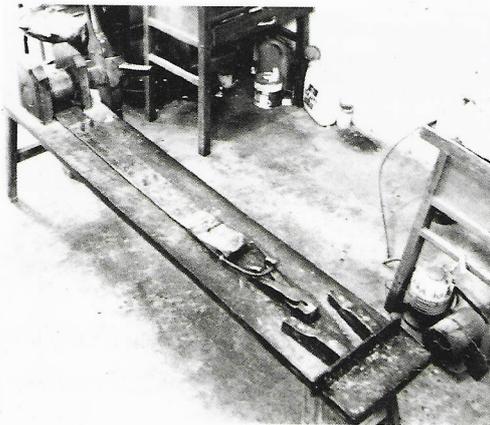
ภาพที่ ๓๑

คีมประเภทต่างๆ ที่ช่างทองใช้ แถวกลางอันกลาง คือ คีมที่ใช้จับลวดในการชักลวด ส่วนคีมอันบนเป็นคีมเจาะแผ่นทองให้เป็นแผ่นกลมๆ เพื่อให้ทำไซปลา

ภาพที่ ๓๒

ม៉ากว้าน ด้านมุมขวาของภาพคือปลายที่วางแป้นชักลวด ในภาพแป้นชักลวดคือแผ่นขาว ส่วนด้านมุมซ้ายบนของภาพคือที่ก้วาน

ผ้าใบอย่างหนา ที่ปลายของสายพานจะคล้องด้วยห่วงทองครึ่งวงรี และจะมีคีมหนีบปลายลวด ส่วนด้านคีมจะงอคล้องกับห่วงครึ่งวงรีได้

๔. เครื่องมือและวัสดุการชักลวด

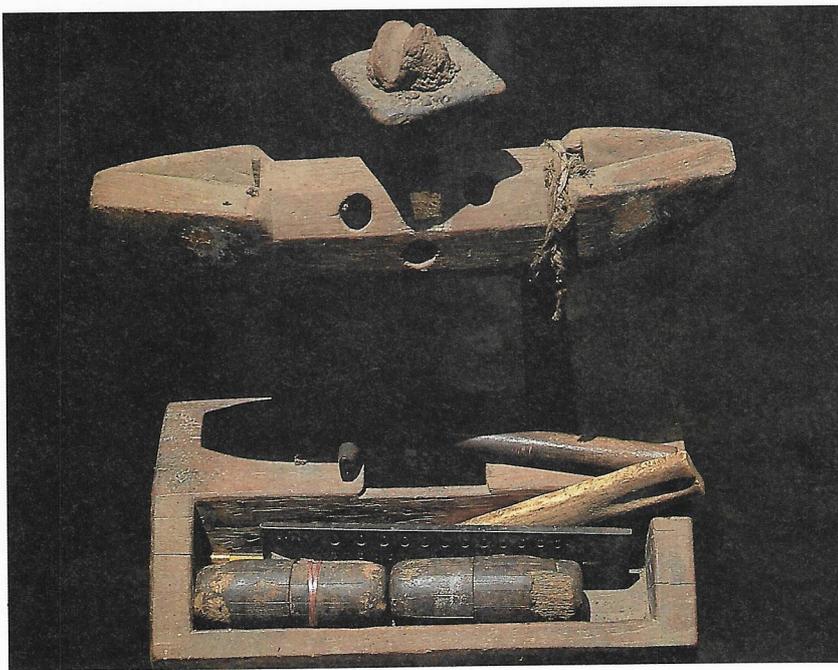
การชักลวดเป็นการทำทองให้เป็นเส้นลวดขนาดเล็กขนาดต่างๆ เพื่อใช้ในการประกอบทองรูปพรรณต่อไป เครื่องมือชักลวดประกอบด้วย “แป้น

อุปกรณ์ในการชักลวดอีกอย่างหนึ่งคือ คีมจับ (ภาพที่ ๓๑) ปลายลวดทอง เพื่อดึงลวดทองให้ผ่านรูของแป้นชัก ส่วนวัสดุที่ใช้หล่อขึ้นในการชักลวดคือซีผึ้งแท้

ในกรณีที่ต้องการชักลวดทองที่มีขนาดใหญ่ จะใช้ม៉ากว้าน (ภาพที่ ๓๒) ม៉ากว้านมีลักษณะคล้ายม้านั่งยาวขนาด ๕ คนนั่งได้ ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ปลายด้านหนึ่งจะใช้แผ่นไม้หนา ๒ แผ่น ตีรีงแผ่นติดกับม้าเป็นรูปปลายศรหัวตัด ปลายด้านนี้จะเป็นที่วางแป้นชักลวด ส่วนอีกปลายหนึ่งจะมีก้วานสำหรับหมุนแป้นก้วานมีแกน ๔ อัน แกนของแป้นก้วานจะมีสายพานซึ่งทำด้วย

ภาพที่ ๓๓
แท่นรองแป้นสำหรับแกะทอง

ภาพที่ ๓๔
แท่นรองแป้นสำหรับ
แกะทองที่มีที่สำหรับ
วางเครื่องมือแกะทอง
ในภาพมีแป้นสำหรับ
แกะทองเสียบอยู่ด้วย

๕. เครื่องมือสำหรับแกะทอง ประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๓ ส่วน คือ

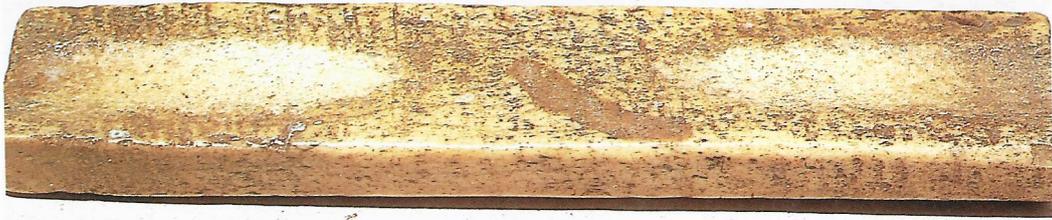
๕.๑ แท่นรองแป้นสำหรับแกะทอง แท่นสำหรับแกะทำด้วยไม้ยาวประมาณ ๓๐ เซนติเมตร ประกอบด้วยฐานไม้ ซึ่งบางครั้งจะทำเป็นที่วางเครื่องมือแกะทองด้วย (ภาพที่ ๓๔) มีเสาไม้สองเสาดังอยู่บนแท่นไม้ บนเสาทั้งสองจะรองรับแป้นสำหรับเสียบ แกนของแป้นแกะทอง โดยเจาะเป็นช่องๆ ทำมุมขนาดต่างๆ เช่น ๙๐ องศา กับพื้น ๖๐ องศา และ ๔๕ องศา กับพื้น (ภาพที่ ๓๓)

ภาพที่ ๓๕
แท่นรองแป้นสำหรับแกะทอง มีแป้นสำหรับ
แกะทองเสียบอยู่ที่แท่นด้วย ส่วนก้อนนูนๆ
ที่ปลายของแป้นสำหรับแกะทองก็คือ ชัน

๕.๒ แป้นสำหรับแกะทอง มีลักษณะเป็นแป้นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีความยาวด้านละประมาณ ๑๐ เซนติเมตร มีความหนาประมาณ ๒ เซนติเมตร จุดกึ่งกลางของแป้นด้านหนึ่งจะมีไม้ทรงกระบอกขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเท่ากับรูบนแท่นรองแป้นแกะทอง (เส้นผ่าศูนย์กลางราว ๑ เซนติเมตร) มีความยาวประมาณ ๑๕ เซนติเมตรเสียบอยู่ ส่วนด้านบนของแป้นจะติดด้วยชัน เพื่อให้สำหรับติดทองรูปพรรณที่จะแกะสลัก

เมื่อช่างต้องการแกะสลักลายบนทองรูปพรรณ ช่างทองจะนำทองรูปพรรณมาติดบนแป้นสำหรับแกะทอง โดยให้ความร้อนแก่ชันแล้วนำทองรูปพรรณติดบนชัน เมื่อชันเย็นตัวลงทองรูปพรรณจะติดแน่นอยู่บนแป้นสำหรับแกะทอง ช่างทองสามารถนำไปเสียบในรูบนที่รองแป้นสำหรับแกะทองตามความเอียงที่ช่างถนัด เพื่อช่างจะได้ดำเนินการแกะทองต่อไปได้ (ภาพที่ ๓๕)

ภาพที่ ๓๖

ประตะ ซึ่งเป็นค้อนสำหรับตีด้ามของเครื่องมือแกะ

ภาพที่ ๓๗

กล่องไม้ใส่เครื่องมือแกะลวดลายทอง

๕.๓ เครื่องมือแกะทองของช่างเมืองเพชร ประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๒ ส่วน คือ ประตะ ทำด้วยงาช้าง ทำหน้าที่เสมือนค้อนสำหรับตีเครื่องมือแกะในการแกะสลัก (ภาพที่ ๓๖) ทั้งนี้เนื่องจากเครื่องมือแกะมีขนาดเล็ก ประกอบกับทองมีเนื้อนิ่ม ดังนั้นการใช้ประตะตีด้ามของเครื่องมือแกะจะทำให้ลวดลายที่ได้นุ่มนวลและเส้นคมด้วย

ส่วนที่สอง คือ เครื่องมือแกะหรือทำลวดลายต่างๆ เครื่องมือเหล่านี้มีขนาดเล็กมาก ยาวประมาณ ๘ เซนติเมตร ทำด้วยเหล็ก ช่างจะเก็บเครื่องมือเหล่านี้ในกล่องไม้ (ภาพที่ ๓๗)

สำหรับเครื่องมือแกะหรือทำลวดลายทองคำนั้น จำแนกได้เป็น ๔ กลุ่ม คือ

๑. สิวแกะ ปลายด้านหนึ่งจะมีรูปแบบหลายชนิด ส่วนใหญ่แบนคล้ายสิ่วแกะไม้ โดยมีหน้าตัดตรงเหมือนสิ่วแกะไม้ และมีประภทหน้าตัดโค้งและหน้าตัดรูปตัววี (V) อีกด้วย ส่วนด้ามจับจะเป็นลวดสายบิดเกลียว (ภาพที่ ๓๘)

ภาพที่ ๓๘
ภาพลิ้วแกะทองคำ

ภาพที่ ๓๙
ตุ้ดตุ้ สำหรับแกะ
ทองคำ

๒. ตุ้ดตุ้ เป็นแท่งเหล็กกลวง ส่วนปลายทำเป็นรูปดอกจัน ดอกพุดตาน เมื่อช่างใช้ประตาะตีส่วนปลายอีกด้านหนึ่ง จะทำให้ทองถูกแกะเป็นรูปดอกจัน ส่วนเนื้อทองคำจะเลื่อนไหลออกทางช่องซึ่งปลายของตุ้ดตุ้จะเจาะไว้สำหรับเป็นทางออกของทองที่แกะแล้ว (ภาพที่ ๓๙)

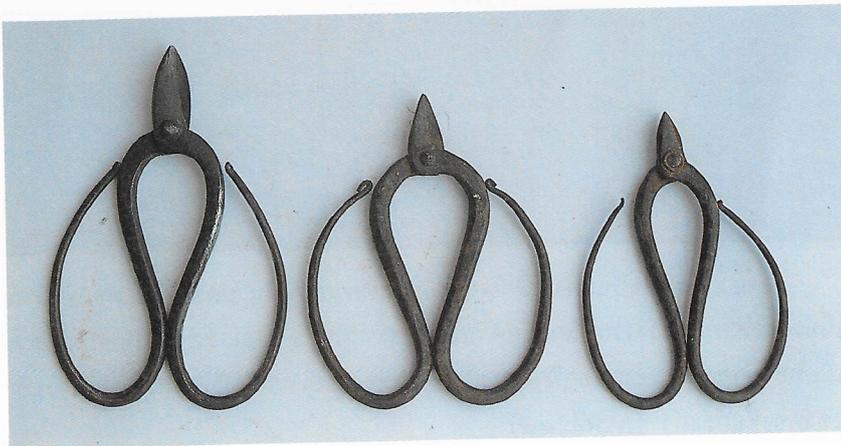

๓. สิวสำหรับตอกให้เป็นรูปรอยต่างๆ เป็นแท่งเหล็กขนาดเดียวกับสิวกะ แต่แตกต่างกันที่ปลาย โดยสิวสำหรับตอกให้เป็นรูปรอยต่างๆ จะทำเป็นรูปรอย ใบปิบ ซึ่งมีลักษณะเป็นใบห้ำแฉก เป็นรูปใบฝ้ายหรือใบพุดตาน มีสามแฉก หรือ เป็นรูปคล้ายลายพันปลา บางอันเป็นรูปคล้ายอินทรี แต่ส่วนปลายแหลม บางส่วนก็เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดต่างๆ กัน สีเหลี่ยมผืนผ้า วงรีขนาดเล็ก และสามเหลี่ยม ตลอดจนเป็นจุดวงกลมเล็กๆ ทั้งตอกให้เป็นวงกลมมนขึ้นมา และตอกให้เป็นรูปร่างกลมลึกลงในเนื้อทอง เครื่องมือตอกเหล่านี้จะไม่มีลวดลายที่ด้ามจับ (ภาพที่ ๔๐) ซึ่งต่างจากเครื่องมือกะจะมีลวดลายที่ด้ามจับ

ภาพที่ ๔๐
สิวสำหรับตอกให้เป็น
รูปรอยต่างๆ

มีที่สังเกตว่า นางสาวทองไกร ทองสัมฤทธิ์ กล่าวว่า “เครื่องมือกะทองของช่างทองก็เหมือนเครื่องมือกะไม้ โดยเฉพาะพวกกะลายธรรมชาติ เพียงแต่มีขนาดเล็กกว่าเท่านั้น”

๖. เครื่องมือสำหรับตัดทองคำ เครื่องมือที่ใช้ในการตัดทองคำให้เป็นท่อนๆ หรือเป็นแผ่นๆ ตามรูปร่างที่ต้องการนั้น ช่างทองเมืองเพชรใช้กรรไกร ทำด้วยเหล็กกลวง ด้ามจับมีขนาดใหญ่ ส่วนปลายของกรรไกรที่ใช้ตัดทองจะมีขนาดเล็กและปลายแหลม (ภาพที่ ๔๑)

ภาพที่ ๔๑
กรรไกรตัดลวดทอง
ขนาดต่างๆ

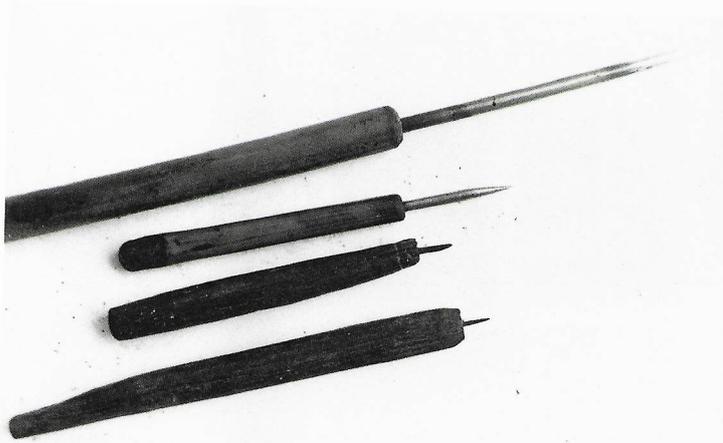

ภาพที่ ๔๒
แหนบสำหรับจับชิ้น
ส่วนของที่มีขนาด
เล็ก ๆ

เล็ก ๆ ดังกล่าว มีที่ที่น่าสังเกตว่า ปลายของแหนบจับดังกล่าวนอกจากจะเรียวแหลมและมีขนาดเล็กแล้ว ส่วนปลายดังกล่าวยังมีความหนาและค่อนข้างมีน้ำหนัก ทำให้ง่ายต่อการจับชิ้นส่วนเล็ก ๆ และสามารถจับได้แน่นอีกด้วย (ดูรายละเอียดในภาพที่ ๔๒)

๗. เครื่องมือช่วย ในการจับทอง

เนื่องจากชิ้นส่วน
ในการประกอบทองรูปพรรณ
มีขนาดเล็กมากไม่สามารถใช้
มือจับได้ ช่างทองเมืองเพชร
จะใช้แหนบเหล็กช่วยในการ
จับชิ้นส่วนของคำซึ่งมีขนาด

ภาพที่ ๔๓
ไม้พินขนาดต่าง ๆ
สำหรับทำห่วงทองคำ

๘.๑ ไม้พินขนาดต่าง ๆ

เป็นเส้นลวดขนาดใหญ่ ทำด้วยเหล็กหรือทองเหลืองแล้วฝนปลายให้แหลม โดยมีด้ามสำหรับจับ ไม้พินมีหลายขนาด (ภาพที่ ๔๓) ไม้พินเหล่านี้มีไว้สำหรับ
พันลวดทองคำเพื่อใช้ทำห่วงกลม หรือม้วนเป็นขด ตลอดจนช่วยในการจัดดอกหรือ
ลวดลายต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีไม้พินขนาดเล็กกว่าในภาพที่ ๔๓ แต่ไม่มีด้ามจับ
ส่วนปลายอีกด้านหนึ่งทำเป็นห่วงวงกลม ไม้พินชนิดนี้มีไว้สำหรับบิดเกลียวเส้นลวด
ทอง หรือพันลวดทองขนาดเล็กมาก

๘. เครื่องมือที่ช่วย ในการทำส่วนประกอบ ต่าง ๆ ของทองรูปพรรณ

เครื่องมือในกลุ่มนี้
เป็นเครื่องมือซึ่งช่างทองใช้
เพื่อช่วยทำส่วนประกอบต่าง ๆ
ของทองรูปพรรณ เครื่องมือ
ในกลุ่มนี้ได้แก่

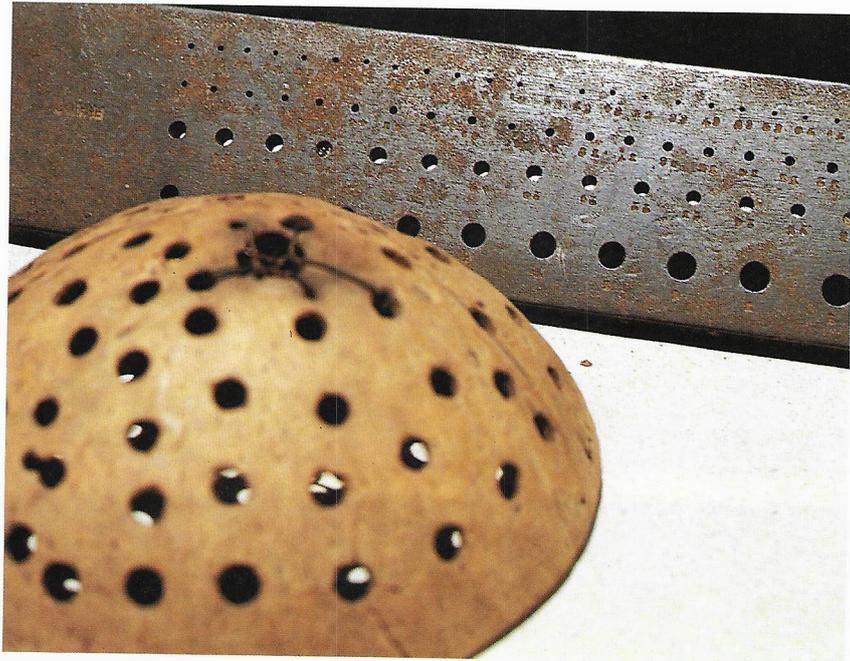
ภาพที่ ๔๔
ตะไบขนาดต่างๆ ส่วน
มุมขวาล่างสุดเป็น
แปรงสำหรับขัดผง
ทองคำ

ภาพที่ ๔๕
ภาพจากซ้ายไปขวา
กะลาแต่งทอง กะทะ
แบบทองและหินขัด
ทอง

๘.๒ ตะไบ ช่างทองใช้ในการฝนทองคำส่วนเกินจากแบบทำลวดลายต่างๆ ตลอดจนตกแต่งรายละเอียดของทองรูปพรรณที่ทำ ตะไบมีขนาดต่างๆกันตั้งแต่ขนาดเล็กมากๆ จนถึงขนาดใหญ่ (ดูภาพที่ ๔๔) ตะไบของช่างทองจะมีหน้าตัด ๓ แบบ คือ สามเหลี่ยม วงกลม และครึ่งวงกลม

๘.๓ แปรง เป็นแปรงขนาดเล็กทำด้วยขนสัตว์ (ภาพที่ ๔๔) ช่างทองใช้แปรงสำหรับขัดผงทองตามพื้นโต๊ะ หรือบริเวณที่กำลังทำงานอยู่บนโต๊ะ

ภาพที่ ๔๖
ด้านหน้าเป็นกะลา
แต่งทอง เทียบกับ
ด้านหลังคือแป้นชัก
ลวด

๔.๔ กะทะแบบทอง เป็นแท่งทองเหลืองรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า และมีหลุมเป็นรูปครึ่งวงกลมขนาดต่างๆ คล้ายกะทะขนมครก (ดูภาพที่ ๔๕) เวลาใช้จะต้องใช้ประกอบแท่งโลหะทรงกระบอกตัน ส่วนปลายจะโค้งเป็นรูปครึ่งวงกลมเช่นเดียวกัน

๔.๕ กะลาแต่งทอง ทำด้วยกะลามะพร้าวทุย (ไม่อ่อนและไม่แก่เกินไป) ผ่าซีกโดยเลือกใช้ด้านตัวผู้ (ด้านที่มีรอยเป็นตาสามตา) แล้วเจาะรูขนาดต่างๆ ทั้งนี้เพื่อใช้ในการนำสร้อยสี่เส้า หกเส้า หรือแปดเส้า ที่ประกอบเสร็จแล้ว มาชักผ่านรูในกะลาแต่งทองอีกครั้ง เพื่อให้ผิวของสร้อยดังกล่าวเรียบและสม่ำเสมอ

๔.๖ มาตรการวัดลาย หรือไม้หักชั้น เป็นแผ่นทองเหลืองขนาดเล็ก รูปสี่เหลี่ยมคางหมู ขอบทั้ง ๒ ข้างจะมีรอยหยักเป็นชั้นๆ แบบขั้นบันได แต่มีระยะไม่สม่ำเสมอ (ภาพที่ ๔๗) มาตรการวัดลายนี้ใช้วัดเพื่อจกเป็นดอกจันในการทำลวดลายปะวะหล่ำ หรือใช้วัดการทำชั้นต่างๆ ในการทำตะขาบทรงเครื่อง

๔.๗ หินขัดทอง เป็นหินคล้ายหยกสีเขียวอมเหลืองขนาดเล็ก งาม และมีด้ามจับ (ภาพที่ ๔๕) หินขัดทองมีไว้สำหรับขัดทองให้เรียบ

๔.๘ แท่นวัดส่วนโค้งของกำไล มีลักษณะเป็นท่อนไม้ มีร่องโค้งขนาดต่างๆ บนผิว ด้านหน้าตัด ส่วนโค้งเป็นร่องเหล่านี้มีไว้สำหรับวัดส่วนโค้งของกำไลข้อมือ หรือข้อเท้า ในระหว่างการเคาะขึ้นรูป (ภาพที่ ๔๘)

ภาพที่ ๔๗
มาตรวัดลายหรือไม้หัก
ชั้น

ภาพที่ ๔๘
แทนวัดส่วนโค้งของ
กำไล

๙. เครื่องขั้งทอง มีหลายรูปแบบ รูปแบบหนึ่งเป็นตาขั้งงานเดียว แขนของตาขั้งทำด้วยงาช้าง ฝังหมุดทองเหลืองขนาดเล็กเป็นตัวบอกร้านั้น เครื่องขั้งทองชนิดนี้เมื่อเลิกใช้สามารถเก็บไว้ในตลับไม้รูปร่างคล้ายกีตาร์ขนาดเล็กได้ เครื่องขั้งชนิดนี้ ช่างเรียกว่า เต็ง หรือ กะเต็ง (ภาพที่ ๔๙-๕๐)

ภาพที่ ๔๙
เต็ง ซึ่งนำออกมา
จากตลับเก็บ

ภาพที่ ๕๐
นางเนือง แผงสีคำ
กำลังชั่งทองโดยใช้เต็ง

ภาพที่ ๕๑
เครื่องชั่งชนิดสองจาน

เครื่องชั่งทองอีกแบบหนึ่ง เป็นเครื่องชั่งชนิด ๒ จาน ต้องใช้ตุ้มน้ำหนัก
ขนาดต่างๆ ถ่วงอีกด้านหนึ่งเวลาจะชั่งทอง (ภาพที่ ๕๑)

๑๐. วัสดุที่ใช้ในการทำทองรูปพรรณ

วัสดุที่ใช้ในการทำทองรูปพรรณ นอกจากน้ำมันมะพร้าว ไล่ตะเกียง
น้ำมันเบนซิน และขี้ผึ้งแท้ที่ใช้ในการชักลวด ซึ่งได้กล่าวมาในส่วนของเครื่องมือ
ชนิดต่างๆ แล้ว วัสดุที่สำคัญในการทำทองรูปพรรณยังมีอีก ๓ ส่วนคือ

๑๐.๑ วัสดุที่ใช้ทำความสะอาดทอง ช่างทองเมืองเพชรจะใช้น้ำ
ของลูกประคำดีควายล้างทองแทนสบู่ ลูกประคำดีควายเป็นผลแก่ของต้นประคำ-

ดีควายหรือมะคำดีควาย ซึ่งเป็นไม้ยืนต้นมีชื่อสามัญว่า Sapindus rarak เป็นพืชในวงศ์ Sapindaceae มีเปลือกลำต้นสีเทา ดอกสีขาว หรือเหลือง ช่อดอกยาว ผลกลมขนาดพุทรา เมื่อแก่จะเป็นสีน้ำตาลแก่เกือบดำ ใช้ทำยาไทยได้ และเมื่อชงกับน้ำร้อน น้ำจะเป็นฟองใช้ล้างเครื่องเพชรเครื่องทองได้

๑๐.๒ สารละลายที่ช่วยในการเชื่อมหรือบัดกรีทอง ในการเชื่อมหรือบัดกรีทอง ช่างจะใช้น้ำประสานทองช่วย โดยส่วนผสมของน้ำประสานทองมีดังนี้ เริ่มจากน้ำทองคำบริสุทธิ์น้ำหนัก ๑ เฟือง ผสมทองแดงครึ่งฟูน หลอมปนกัน เมื่อเข้ากันดีแล้วก็ทิ้งไว้ให้เย็น จึงนำตะไบแบบละเอียดมาถูโลหะผสมดังกล่าวให้เป็นผงละเอียดแล้วจึงผสมน้ำประสานทอง (Borax)^๑ ซึ่งเป็นเกลือเคมีชนิดหนึ่ง ซึ่งมีคุณสมบัติเป็นตัวประสานในการเชื่อมหรือบัดกรีโลหะ ผสมผงทองและทองแดงกับน้ำประสานทองพอประมาณ ก็จะได้สารละลายที่ช่วยในการเชื่อมหรือบัดกรีทอง

๑๐.๓ สารที่ใช้ในการต้มทองและย้อมทอง ซึ่งได้แก่ กรดกำมะถัน น้ำเกลือ น้ำส้ม มะขาม กำมะถันผงและเศษโลหะเงิน ซึ่งรายละเอียดจะกล่าวต่อไปในกระบวนการทำทองรูปพรรณ

^๑ น้ำประสานทอง (Borax) เป็นสารประกอบทางเคมีประเภทอนินทรีย์ มีชื่อเรียกว่า โซเดียม-ไพโรโบเรต มีจุดสะสมประมาณ ๗๕๐ องศาเซลเซียส

วิธีการทำทองรูปพรรณของช่างทองเมืองเพชรบุรี

ภาพที่ ๔๒

นางฉิว บุญศิริ

กำลังตีทองซึ่งเพิ่งเท
ออกจากเบ้าหลอม

วิธีการทำทองรูปพรรณของช่างทองเมืองเพชรบุรี มีขั้นตอนสำคัญๆ ๓ ขั้นตอน
ดังนี้

๑. **วิธีการทำขั้นต้น** เริ่มต้นจากช่างทองจะนำทองคำบริสุทธิ์มาดำเนินการตามกรรมวิธีดังต่อไปนี้

๑.๑ การหลอมทอง โดยการนำทองแท่งไปใส่ในเบ้าหลอม แล้วใช้ไฟเป่าให้ความร้อนจนทองคำหลอมละลายเป็นของเหลว จึงเททองลงในแบบพิมพ์ซึ่งเป็นรางเหล็กขนาดเท่าดินสอดำ บางครั้งถ้าทองมีจำนวนไม่มากช่างอาจไม่ใช้แบบพิมพ์ก็ได้ โดยเทก้อนทองออกจากเบ้าหลอมและนำไปตีทองต่อไปเลย ในอดีตถ้าช่างทองต้องการหลอมทองให้มีรูปแบบเฉพาะ อาทิ ให้เป็นแหวน หรือกำไล ช่างทองจะใช้กระดองของปลาหมึกกระดองแกะเป็นแบบพิมพ์สำหรับหลอมทอง

๑.๒ การตีทอง ช่างจะนำทองที่แกะจากแบบพิมพ์ที่เป็นแท่งหรือทองที่ออกจากเบ้าหลอมโดยตรงก็ได้ ซึ่งจะมีลักษณะคล้ายการหยดน้ำมันบนใบบัว การตีทองจะใช้ทั่งที่มีขนาดใหญ่ที่สุด มีหน้าตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า และใช้ค้อนเหล็กที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในการตีทอง การตีทองมีเป้าหมายในการตี ๒ ประการ คือ ตีแผ่เป็นแผ่น และตีทองเพื่อทำการชักลวด

ความเป็นมาและสภาพปัจจุบัน

ภาพที่ ๕๓

นางฉิว บุญศิริ กำลังตีทองโดยใช้หน้าค้อนปกติ

การตีทองแผ่ให้เป็นแผ่น เริ่มจากช่างจะนำทองออกจากแก้วหลอม ทองจะยังร้อนอยู่ ช่างทองต้องใช้คีมช่วยจับวางบนทั่ง แล้วเริ่มตีโดยการตีต้องออกแรงแต่พอเหมาะร่วมกับน้ำหนักของค้อน ไม่แรงหรือเบาเกินไป การตีเริ่มจากตีตรงกลางก่อนแล้วไล่ตีไปทางข้างหน้าข้างหลัง ข้างซ้ายและข้างขวาของก้อนทอง แล้วตีไล่ในแนวเส้นทแยงมุมทองจะเริ่มแผ่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า การตีทองต้องตีไล่ดังกล่าวข้างต้น และพยายามรักษารูปทองให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าไว้ เมื่อตีสักครู่ทองเริ่มเย็นจะทำให้ตียาก ต้องนำทองไปเผาไฟให้ความร้อน แล้วจึงนำมาตีทองต่อไปเรื่อย การตีทองหากใช้กำลังในการตีทองไม่สม่ำเสมอและออกแรงไม่สม่ำเสมอ จะทำให้ผิวของทองไม่เรียบเสมอกัน ภาษาของช่างทองเรียกว่า “บ้ำเหลี่ยม” ส่วนการใช้ค้อนนั้นอาจใช้หน้าค้อนทั้งสองหน้าในการตีทองก็ได้ (ภาพที่ ๕๓, ๕๔)

ภาพที่ ๕๔

นางฉิว บุญศิริ กำลังตีทองโดยใช้หน้าค้อนอีกด้านหนึ่งในการตีทอง

ภาพที่ ๕๕

นางฉิว บุญศิริ กำลังแผ่ทองโดยใช้เครื่องรีดทองแบบใหม่

ในปัจจุบัน เมื่อช่างทองตีทองให้เป็นแผ่นบางพอควรที่จะใส่เครื่องรีดได้ ช่างจะใช้เครื่องรีดทองรีดให้เป็นแผ่นบางๆ โดยการตั้งระยะระหว่างลูกกลิ้งสองลูกให้มีระยะห่างแล้วค่อยๆ ชิดกันให้ได้ทองบางเท่าที่ต้องการ

การตีทองเพื่อใช้ในการชักลวด เริ่มจากนำทองที่ได้จากการหลอมในแบบพิมพ์ มาตีทองโดยเริ่มตีขณะที่ทองยังร้อนอยู่เช่นเดียวกัน การตีแผ่ทองให้เป็นแผ่น ทั้งและค้อนก็ใช้ขนาดเดียวกัน โดยมีคีมช่วยคีบทองที่ร้อนและพลิกทอง การตีทองเพื่อใช้ในการชักลวด จะตีจากตรงกลางและตีไปตามทางยาว ต่อจากนั้นก็พลิกตีด้านข้าง

(ทุกด้าน) ในทางยาว ช่างทองต้องพยายามรักษารูปการตีให้ทองเป็นแท่งยาวขึ้นเรื่อยๆ โดยหน้าตัดจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เมื่อทองเย็นก็ต้องนำทองไปเป่าไฟให้ความร้อนทุกครั้ง จะทำให้ทองยืดหยุ่นได้ดี เมื่อทองยืดออกไปเรื่อยๆ ช่างจะหยุดตีก็ต่อเมื่อทองสามารถสอดใส่ในแป้นชักลวดในรูที่มีขนาดใหญ่ที่สุดได้ เมื่อได้ทองที่พร้อมจะชักลวดแล้ว ช่างทองจะตีให้ปลายของแท่งทองคำเล็ก ๆ นี่เป็นเส้นเรียวพอที่จะสอดใส่ในรูของแป้นชักลวดได้

๑.๓ การชักลวด การชักลวดจะเป็นวิธีการทำทองให้เป็นเส้นลวดขนาดต่างๆ กัน สามารถจำแนกได้เป็นสองระดับคือ

ระดับที่ ๑ เส้นลวดทองขนาดใหญ่ เป็นเส้นลวดที่มีขนาดตั้งแต่เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑ มิลลิเมตรขึ้นไป วิธีชักลวดขนาดใหญ่นี้ เริ่มจากการตีทองให้เป็นแท่งสี่เหลี่ยม (จัตุรัส) ให้ปลายแหลมพอที่จะสอดในรูซึ่งใหญ่ที่สุดของแป้นชักลวดได้ ก่อนการชักลวดจะต้องตีส่วนปลายของทองให้แหลมพอที่จะสอดในรูแป้นชักได้ จากนั้นก็เลือกขนาดของแป้นชักว่าต้องการแบบสี่เหลี่ยมหรือวงกลมแล้วนำมาวางที่ปลายข้างหนึ่งของม้อกว่าน (ภาพที่ ๓๒) เมื่อสอดปลายลวดทองที่จะชักลงในรูของแป้นชักแล้ว อีกด้านหนึ่งใช้คีมซึ่งเกี่ยวกับปลายด้านหนึ่งของสายพานอันเชื่อมต่อกับเครื่องกว่านซึ่งอยู่ปลายอีกด้านหนึ่ง เมื่อหมุนเครื่องกว่านทองจะถูกดึงผ่านแป้นชักลวดทำให้ทองยืดออกเป็นเส้น มีที่สังเกตว่าต้องนำทองซึ่งตีสำหรับชักลวดมาให้ความร้อนแล้วนำขี้ผึ้งแท่งอุดลวดเส้นทองก่อนการกว่านเพื่อชักลวดผ่านแป้นชักลวด

จากนั้นนำลวดทองซึ่งผ่านการชักลวดในช่องที่ใหญ่ที่สุดมาดำเนินการชักลวดต่อในรูซึ่งเล็กถัดลงมาเรื่อยๆ โดยกรรมวิธีข้างต้น จนกว่าจะได้ทองขนาดที่ช่างต้องการ

ระดับที่ ๒ เส้นลวดทองขนาดเล็ก เป็นเส้นลวดทองที่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางต่ำกว่า ๑ มิลลิเมตร (โดยประมาณ) วิธีการชักลวดขนาดเล็กนี้ เริ่มจากนำลวดทองคำซึ่งผ่านการชักลวดในระดับที่ ๑ มาแล้ว แต่ช่างต้องการเส้นลวดที่มีขนาดเล็กลงไปอีก ช่างจะนำลวดทองที่ยังมีขนาดใหญ่มาให้ตีปลายให้มีขนาดเล็ก (ภาพที่ ๕๖) จากนั้นจะนำลวดทองไปให้ความร้อน เพื่อให้ทองอ่อนตัวและมีความยืดหยุ่นสูงขึ้น จากนั้นใช้ขี้ผึ้งแท่งอุดลวดทองตลอดเส้น จากนั้นนำไปชักลวดผ่านแป้นชักโดยการนำปลายข้างที่ตีให้แหลมใส่ในรูของแป้นใหญ่ที่มีขนาดพอๆ กับเส้นลวดก่อน จากนั้นก็ชักลวดผ่านรูขนาดดังกล่าวก่อน แล้วค่อยๆ ชักลวดผ่านรูซึ่งมีขนาดเล็กลงมาตามลำดับ จนได้ลวดทองคำซึ่งมีขนาดที่ช่างต้องการ

ภาพที่ ๕๖
นางฉิว บุญศิริ กำลังหลอมทอง

ภาพที่ ๕๗
นางกัญญา รอดพ่วง กำลังดึงเส้นลวดทองผ่านแม่ขึ้นชักลวด

ในการชักลวดขนาดเล็กนี้ ช่างจะใช้มือหนึ่งจับแป้นชักและอีกมือจะใช้คีมจับปลายลวด แล้วดึงเส้นลวดผ่านรูของแป้นชักลวด (ภาพที่ ๕๗)

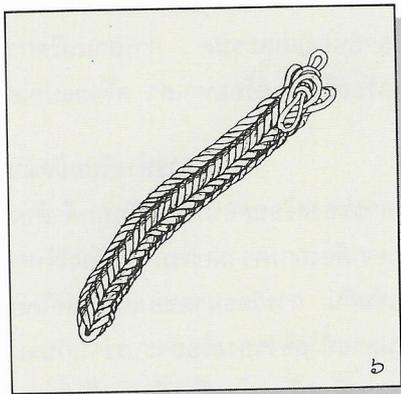
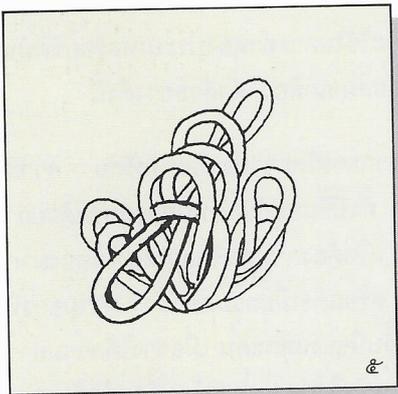
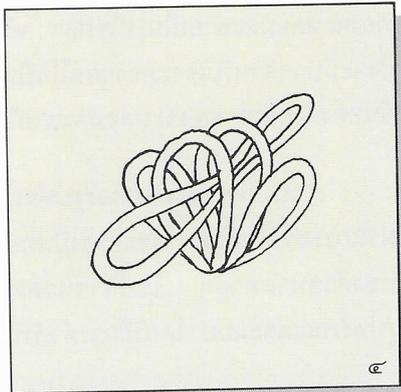
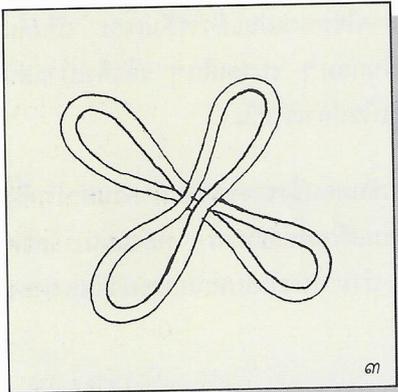
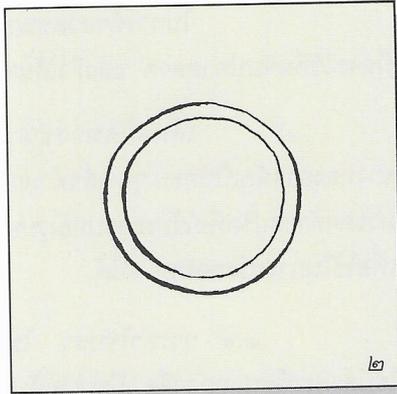
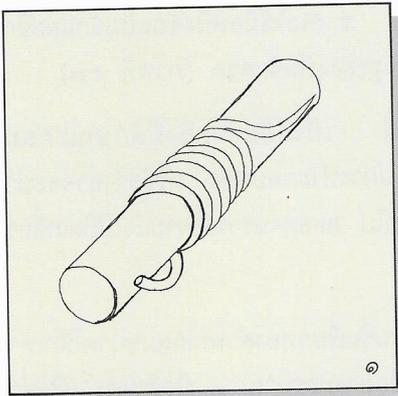
เส้นลวดทองขนาดเล็กนี้ เป็นเส้นลวดซึ่งมีลักษณะกลม ช่างทองอาจตัดเป็นท่อนๆ แล้วทำห่วงสำหรับการประกอบทอง หรือช่างอาจจะนำมาขดคล้ายสปริงเพื่อให้ประกอบทองรูปพรรณต่อไป ตลอดจนช่างอาจนำไปบิดเกลียวเพื่อใช้ในการประกอบทองก็ได้

๑.๔ การทำไขปลา ไขปลาเป็นชื่อเรียกทองคำทรงกลมขนาดเล็กเท่าไขปลาตะเพียน กล่าวคือ มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑ มิลลิเมตร หรือต่ำกว่า วิธีการทำช่างจะตัดลวดทองคำขนาดเล็กเป็นท่อนเล็กๆ แล้วเป่าแผ่น (ให้ความร้อน) ทองจะหลอมละลายเป็นรูปไขปลา หรือช่างอาจใช้ทองแผ่นแล้วใช้คีมเจาะ เป็นคีมซึ่งจะมีปากสำหรับเจาะทองแผ่นให้เป็นทองแผ่นกลมๆ ขนาดเล็กๆ แล้วจึงเป่าแผ่นขึ้นทองดังกล่าว ทองจะหลอมละลายได้ทองรูปไขปลาเช่นกัน

๒. การประกอบทองรูปพรรณ เป็นขั้นตอนซึ่งช่างทองจะนำส่วนต่างๆ ซึ่งผ่านกรรมวิธีในขั้นต้นซึ่งอาจจะเป็นทองที่หลอมเตรียมทำแหวน ทองแผ่น ลวดทองคำขนาดต่างๆ ไขปลาขนาดต่างๆ นำมาประกอบตามกรรมวิธีของทองรูปพรรณแต่ละแบบ โดยวิธีการทำดังนี้

๒.๑ การสานหรือการถัก ได้แก่ การนำเส้นลวดทองมาสานและเชื่อมต่อกัน หรือนำลวดทองขนาดเล็กมาทำเป็นห่วงแล้วสานและถักกันตามแบบของลวดลายทองแต่ละชนิด การสานหรือการถักนี้จะใช้ในการทำทองประเภทสร้อยข้อมัน สร้อยสี่เส้า สร้อยหกเส้า สร้อยแปดเส้า สร้อยสมอเกลียว ดังตัวอย่างดังนี้

การทำสร้อยข้อมัน เริ่มจากการวัดความยาวของสร้อย ความยาวของสร้อยคอนี้ขึ้นอยู่กับลูกค้าต้องการ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับน้ำหนักของทองด้วยว่า หากต้องการความยาวมากก็ต้องใช้ทองมาก หรือต้องการเส้นใหญ่ก็ต้องใช้ทองมากเช่นกัน การวัดขนาดของสร้อยคอโดยทั่วไป สร้อยคอเมื่อสวมคอแล้ว ความยาวที่ปลายทั้งสองของสร้อยจะบรรจบกันจะอยู่ราวลิ้นปีของแต่ละคน เมื่อช่างได้ความยาวของสร้อยที่จะทำแล้ว ช่างจะวัดความยาวตั้งแต่หัวถึงปลายของสร้อยที่ลูกค้าต้องการ แล้วหลอมทอง ดีทองและชักลวดให้มีความยาว ๔ ส่วนกับอีก ๕ นิ้ว (มาตรฐานวัดไทย) ของความยาวของระยะที่วัดไว้ข้างต้น ดังนั้น สร้อยคอจะขนาดใหญ่หรือเล็กก็ยังขึ้นอยู่กับน้ำหนักของทองด้วยว่าลูกค้าสั่งทำน้ำหนักกี่บาท เมื่อชักลวดได้ความยาวที่ต้องการแล้วช่างจะตัดเป็นท่อนๆ เท่าๆ กัน แล้วจะนำแต่ละท่อนมาตัดเป็นหัวรูปวงรี (คล้ายไซโดยทั่วไป) จากนั้นจะเริ่มเชื่อมห่วงแต่ละห่วงให้ต่อกันเหมือนไซโดย

ภาพที่ ๕๘
ลำดับขั้นตอนการถักสร้อยสี่เส้า

ทั่ว ๆ ไป เมื่อเชื่อมสานกันต่อเนื้อแล้ว ช่างจะเริ่มขัดโดยใช้ตะไบละเอียดขัดมันสร้อย ซึ่งได้แก่ การลบเหลี่ยมของสันห้วงแต่ละห้วง ให้ส่วนสันของห้วงเกิดเป็นเหลี่ยมยาว ตามความยาวของห้วงแต่ละห้วง ช่างต้องขัดมันตามวิธีดังกล่าวทุกห้วงสร้อยตลอด ทั้งเส้น สร้อยขัดมันที่ดีเมื่อวางสร้อยตามยาว จะแลเห็นสันของห้วงแต่ละห้วง ของสร้อยเป็นแนวเส้นตรง สร้อยขัดมันนี้เป็นสร้อยที่ช่างทองเมืองเพชรทุกคนเมื่อ เริ่มหัดทำจะต้องทำสร้อยชนิดนี้ก่อน ซึ่งนับเป็นการฝึกการสานและขัดลวดลายทอง อย่างง่ายที่สุด

การทำสร้อยสี่เส้า สร้อยหกเส้า และสร้อยแปดเส้า เริ่มเช่นเดียวกับสร้อยขัดมัน กล่าวคือ ต้องวัดความยาวของสร้อยที่ลูกค้าต้องการ เมื่อได้ความยาวของสร้อยแล้วช่างจะวัดจากปลายด้านหนึ่งไปยังปลายอีกด้านหนึ่งของสร้อยว่า ยาวเท่าไร ซึ่งจะเป็นความยาวที่จะใช้ในการคำนวณการชักลวด โดยสร้อยสี่เส้าจะต้องชักลวดให้มีความยาว ๑๔ ส่วนของความยาวของสร้อยที่ลูกค้าต้องการ สร้อยหกเส้าจะต้องชักลวดยาว ๓๒ ส่วนของความยาวของสร้อยที่ลูกค้าต้องการ ส่วนสร้อยหกเส้าสองชั้นจะต้องชักลวดยาว ๔๕-๔๖ ส่วนของความยาวของสร้อยที่ลูกค้าต้องการ และสร้อยแปดเส้าต้องชักลวดยาว ๕๘ ส่วนของความยาวของสร้อยที่ลูกค้าต้องการ ในการทำสร้อยประเภทนี้ ต้องใช้ทองคำหนักมากกว่า ๓ บาท ต่อหนึ่งเส้น จึงจะสามารถชักลวดได้ขนาดที่ต้องการ เมื่อชักลวดได้ความยาวที่ต้องการแล้ว ช่างจะม้วนลวดบนแกนเหล็ก จากนั้นจะตัดเป็นห้วงกลมแล้วเป่าเส้นเพื่อเชื่อมให้เป็นห้วงแต่ละห้วง จากนั้นจะเริ่มนำห้วงแต่ละห้วงมาสานและขัดกันเป็นสร้อยสี่เส้า สร้อยหกเส้า หรือสร้อยแปดเส้า ทั้งนี้สร้อยทั้ง ๓ ประเภทแตกต่างกันที่การขึ้นลายครั้งแรก หากเริ่มขึ้นลายโดยใช้ห้วงبيبตรงกลางให้เกือบติดกันอันจะมีลักษณะคล้ายห้วง ๒ ห่วงติดกัน จากนั้นเริ่มขึ้นลายทีละ ๔ ห่วง ก็จะเรียกว่า สร้อยสี่เส้า หากขึ้นทีละหกห่วงก็เรียกว่า สร้อยหกเส้า หากขึ้นทีละ ๘ ห่วงก็เรียกว่า สร้อยแปดเส้า ดังตัวอย่างภาพการขึ้นลายสร้อยสี่เส้าดังนี้

๒.๒ การต่อประกอบ เป็นการนำทองแผ่น เส้นลวดทอง ไขปลา มาดำเนินการวิธีต่างๆ อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะแตกต่างกันไปในแต่ละลวดลาย ในปัจจุบันช่างทองเมืองเพชรยังคงมีการต่อประกอบลวดลายดังนี้ ปะวะหล้า ลูกสน กระดุม เต่าร้าง ซึ่งมีรายละเอียดในแต่ละลวดลายดังนี้

ปะวะหล้า การทำปะวะหล้าแต่ละลูก เริ่มจากการนำลวดขนาด เล็ก(ได้จากการชักลวด) ซึ่งมีลักษณะผิวเป็นทรงกลม มาตีให้แบนหรือใช้เครื่องรีดรีดให้แบน จากนั้นปลายด้านหนึ่งจะทำเป็นห่วงเล็กๆ เพื่อคล้องกับห่วงซึ่งเป็นปลายด้านหนึ่งของเครื่องมือช่วยในการบิดเกลียวทอง (ภาพที่ ๕๙) เมื่อจะเริ่มทำการบิด

ภาพที่ ๔๙

เหล็กสำหรับบิดเกลียวลวดลาย ด้านล่างของภาพเป็นลวดทอง ตรงกลางเป็นลวดทองตีแบน ส่วนบนสุดของภาพเป็นทองที่บิดเกลียวแล้ว

เกลียวจะต้องเป่าแล่นทองให้ร้อนเสียก่อน จากนั้นนำลวดซึ่งปลายข้างหนึ่งคล้องกับเครื่องมือบิดเกลียวซึ่งเป็นแท่งเหล็กหรือทองเหลืองขนาดเล็ก ปลายข้างหนึ่งม้วนเป็นห่วงเปิด จากนั้นใช้มือซ้ายจับปลายเส้นลวดทองไว้หนึ่งๆ ส่วนมือขวาจะจับเครื่องมือบิดแล้วหมุนไปเรื่อยๆ จนเส้นลวดทองค่อยๆ เป็นเกลียว หมุนจนตั้งดีแล้วก็พอ มิฉะนั้นถ้าหมุนต่อทองจะขาด

จากนั้นช่างทองจะนำลวดซึ่งบิดเกลียวแล้ว มาตัดเป็นรูปหกเหลี่ยม โดยมีความยาวของด้านคู่หนึ่งยาวประมาณ ๓ เท่าของมุมปลายแหลมหัวท้าย (ภาพที่ ๖๐) กรอบรูปหกเหลี่ยมมีดอกจันภายในแล้ว เมื่อได้รูปหกเหลี่ยมเป็นแบบ ๑ อันแล้ว ช่างจะทำรูปหกเหลี่ยมเช่นนี้อีก ๕ อัน รวม ๖ อัน

ต่อมาช่างจะทำดอกจัน ซึ่งเป็นส่วนประกอบภายในรูปหกเหลี่ยม ซึ่งได้ทำไว้แล้ว โดยการตัดเส้นลวดกลมยาวตามมาตรวัดลายหรือไม้หักชั้น (ภาพที่ ๔๗) ส่วนการหักชั้นเป็นดอกแต่ละดอกก็ใช้เครื่องมือดังกล่าวในการหักมุม เมื่อได้เส้นลวดตรงที่ถูกหักมุมตามตราส่วนที่วัดแล้ว ช่างจะใช้คีมช่วยบีบปลายตามรอยหยัก ซึ่งได้วัดไว้แล้ว จะได้โครงรูปดอกจัน ๑ ดอก จากนั้นก็ใช้มาตรวัดเดิมวัดความยาวของลวดแล้วทำดอกจันอีก ๒ ดอก แต่ ๒ ดอกนี้จะมีส่วนกลีบหนึ่งของดอกจัน

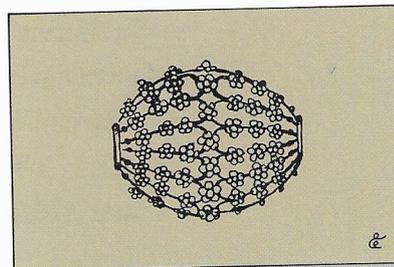
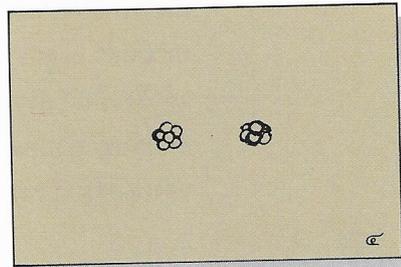
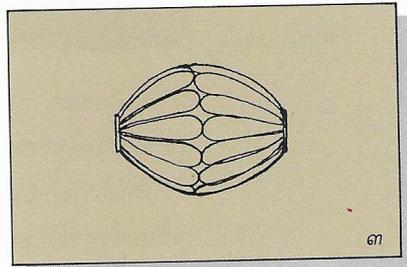
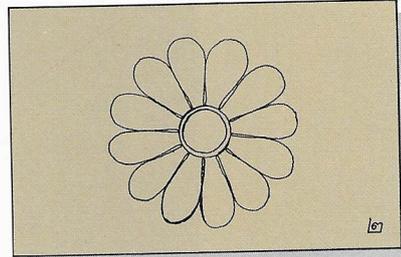
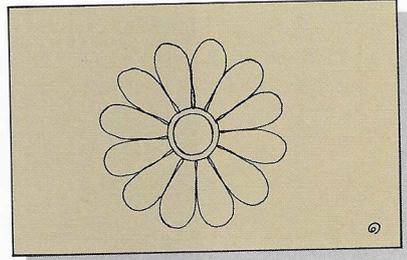
ภาพที่ ๖๐
ส่วนประกอบต่างๆ
ของปะวะหล่ำ

จะยื่นยาวออก ช่างเรียกว่าหางปลา เมื่อได้ส่วนประกอบ ๓ ส่วนนี้แล้ว จะนำมาเรียงต่อกันดังภาพที่ ๖๐ ด้านล่างของภาพจากซ้ายไปขวาเป็นดอกจันแบบต่างๆ ถัดมาจัดเรียงดอกจันทั้ง ๒ แบบ ถัดมาขวาสุดเรียงดอกจันทั้งหมดในกรอบรูปหกเหลี่ยมซึ่งทำไว้ก่อนแล้ว และบัดกรีเชื่อมให้ต่อกันจะแบบดอกปะวะหล่ำ ๑ ด้านพร้อมลวดลาย จากนั้นทำดั่งนี้จนได้ครบ ๕ ชิ้น ก็นำมาเชื่อมติดกัน และตัดส่วนปลายให้โค้งเข้าหากันและเชื่อมปลายของเหลี่ยมทั้งหกด้านหัวท้ายด้วยห่วงกลมก็จะได้ปะวะหล่ำ ๑ ลูก สำหรับในส่วนของเกสรของดอกจันหากใช้ไขปลาขนาดใหญ่ๆ ตีแบนแล้วติดเป็นเกสรของดอกจันปะวะหล่ำชนิดนี้ก็เรียกว่า ปะวะหล่ำ หากเกสรของดอกจันทำด้วยพลอยแดงและใช้ทองเกาะพลอยแดงแล้วเชื่อมกับดอกจันเป็นเกสรของดอกจัน ปะวะหล่ำชนิดหลังนี้เรียกว่า ปะวะหล่ำทรงเครื่อง

ลูกสน เริ่มจากนำลวดทองขนาดเล็กมาหยักกลายโดยใช้เครื่องมือวัดเช่นเดียวกับปะวะหล่ำ แต่หยักเป็นลายดอกพิกุลซึ่งมีกลีบดอก ๑๒ ดอก จากนั้นใช้คีมช่วยบีบและจัดให้เป็นลายดอกพิกุล จากนั้นก็เป่าแล่นให้ปลายติดกัน โดยในส่วนเกสรใช้ลวดทองคำเป็นวงกลมเพื่อเป็นเกสรของดอกพิกุล ลูกสน ๑ ลูกจะต้องเริ่มจากโครงดอกพิกุลนี้ ๒ โครง จากนั้นนำโครงแต่ละโครงตัดโค้งโดยใช้กระแทแบบ (ภาพที่ ๔๕) แล้วนำมาประกบกันเชื่อมให้ติดกันจะได้โครงของลูกสน จากนั้นจะใช้ไขปลามาเชื่อมเป็นดอกพิกุลเล็กๆ แล้วนำไปติดบนโครงของลูกสน (ภาพที่ ๖๑)

ภาพที่ ๖๑
ส่วนประกอบต่างๆ ของลูกสน

ภาพที่ ๖๒
ลำดับขั้นตอนการทำลูกสน

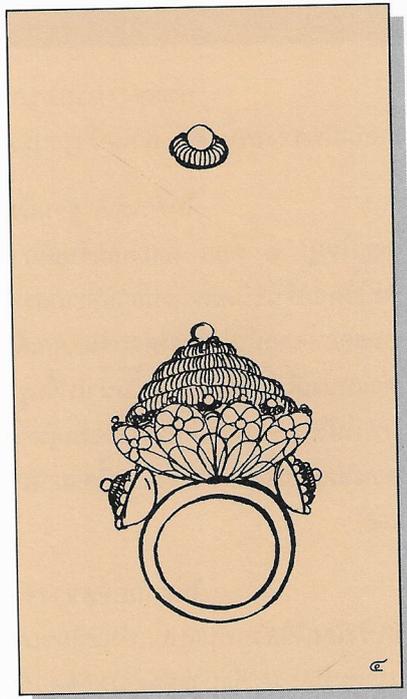
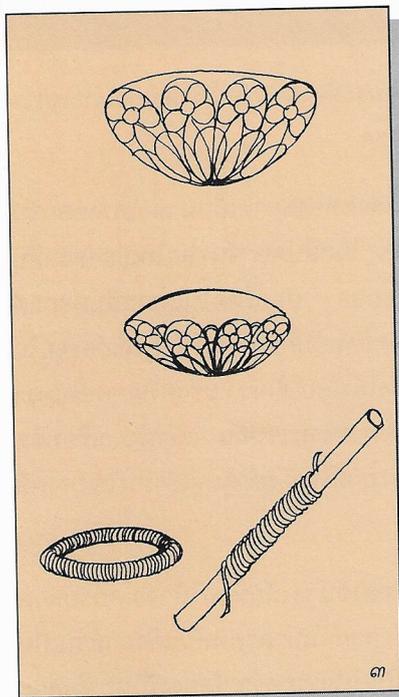
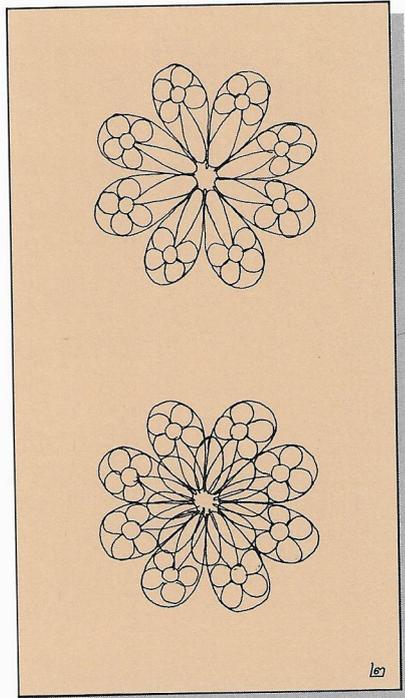
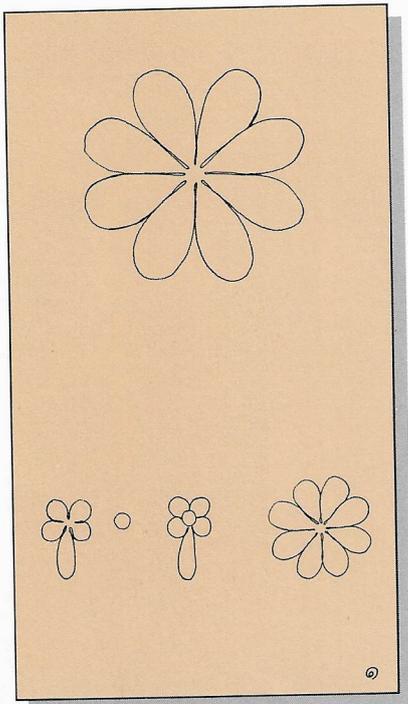

ภาพที่ ๖๓
ส่วนประกอบต่าง ๆ
ของกระดุม

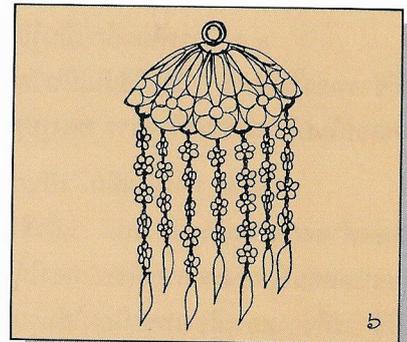
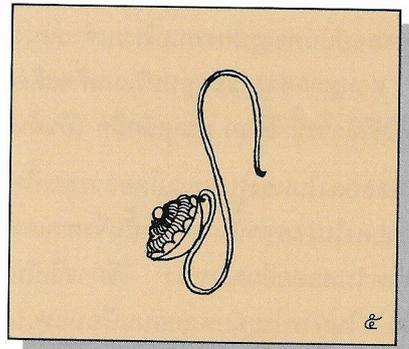
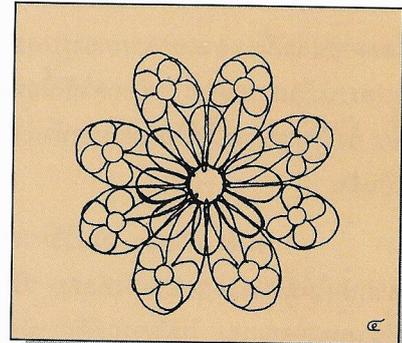
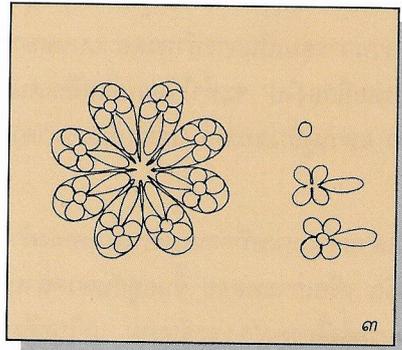
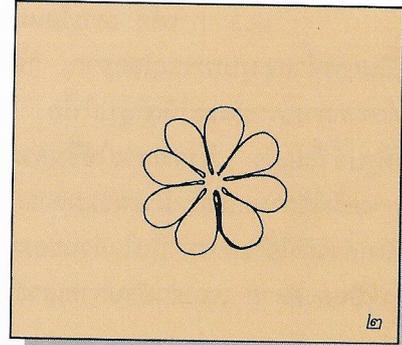
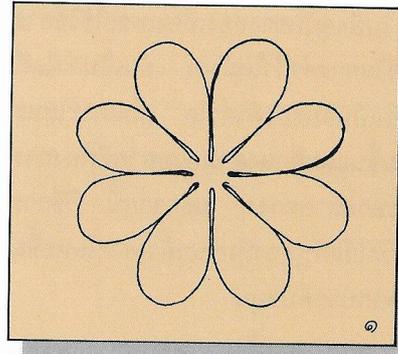
กระดุม การประกอบกระดุมจะต้องทำส่วนประกอบก่อนการประกอบเป็นสองส่วน คือ ส่วนครึ่งฐานและส่วนยอด

ในส่วนของฐานเริ่มจากนำลวดทองขนาดเล็กมาทำโครงดอกจันดอกใหญ่ ๑ ดอก และดอกจันเล็ก ๑ ดอก ในกลีบดอกจันดอกใหญ่แต่ละกลีบจะใช้ดอกจันชนิดมีหางปลาและเกสรทำด้วยไขปลา บัดกรีติดในโครงกลีบดอกแต่ละดอก จากนั้นใช้โครงดอกจันดอกเล็กเชื่อมติดซ้อนกับดอกใหญ่ โดยให้เกสรอยู่ในตำแหน่งเดียวกัน จากนั้นนำไปขึ้นรูปเป็นทรงโค้งโดยใช้กระทะช่วยในการดัดโครงลวดให้โค้ง จากนั้นติดแผ่นทองแล้วดัดให้โค้งด้วยกระทะเช่นกัน แล้วนำมาเชื่อมติดส่วนในสุดของดอกจันซึ่งส่วนนี้สามารถนำไปประยุกต์ในการทำตุ้มหูเต่าร้างได้ (ภาพที่ ๖๔)

ในส่วนยอดช่างจะใช้ลวดทองขนาดเล็กม้วนให้กลมคล้ายลวดสปริงโดยใช้ลวดพันแบบแท่งเหล็กขนาดเล็ก จากนั้นนำลวดที่พันแล้วม้วนเป็นวงกลมทีละวง จึงนำแต่ละวงมาซ้อนกันสูงขึ้นเป็นรูปกรวยคว่ำ โดยวงที่ใหญ่ที่สุดจะมีขนาดเท่ากับเส้นผ่าศูนย์กลางของส่วนฐานแล้วเรียงขึ้นไปเรื่อยๆ ถึงส่วนยอดสุดของกระดุมจะประดับด้วยไขปลา

ภาพที่ ๖๔
ลำดับขั้นตอนการประกอบกระดุม

ภาพที่ ๖๔

ขั้นตอนการทำเต่าร้าง

เต่าร้าง ช่างทองจะใช้ส่วนฐานของกระดุมในการทำเต่าร้าง โดยใช้ส่วนฐานของกระดุมคว่ำลง แล้วติดห่วงกลมที่เกสรของดอกจันดอกใหญ่ เพื่อใช้แขวนกับลวดเกี่ยวหู ส่วนปลายของกลีบดอกใหญ่ ช่างจะใช้ห่วงขนาดเล็ก ติดปลายกลีบละห่วง ต่อจากนั้นจะติดดอกจันเล็กๆ จำนวน ๔ ดอก เชื่อมต่อกัน ด้วยห่วงกลมเล็กๆ ส่วนปลายสุดของแต่ละสาย จะใช้แผ่นทองแบนๆ เล็กๆ ติดเป็นรูปข้าวหลามตัดแขวนอยู่

๒.๓ การตัด เคาะโลหะขึ้นรูป ในปัจจุบันช่างทองเมืองเพชรใช้วิธีการนี้ในการทำทองรูปพรรณน้อยมาก วิธีการนี้ใช้ในการทำกำไลม้งกร อันเป็นกำไลที่ทำจากการเคาะโลหะให้เข้ารูปกำไล โดยใช้ชั้นเป็นสันของตัวกำไล เมื่อเคาะโลหะได้รูปกำไลแล้ว จึงจะเคาะให้ขึ้นลวดลายนูนขึ้นและสีกลงตามลวดลายที่ต้องการ บางครั้งใช้การแกะลวดลายผสมผสานการเคาะลวดลายต่างๆ นอกจากนี้ วิธีการดังกล่าวยังใช้ในการทำปิ่นในส่วนยอดของปิ่นซึ่งใช้แผ่นทองหุ้มชั้นแล้วเคาะโลหะขึ้นรูปเป็นลวดลาย เจกเช่นบัวปลายเส้าอันเนื่องมาจากบัวกลีบขนุน

๒.๔ การแกะ และการดุน เป็นการขุดเนื้อทองออกเป็นลวดลายตามที่ช่างต้องการ เช่น การแกะลวดลายบนเนื้อทองคำหลังจากการขึ้นรูปต่างๆ แล้ว โดยการแกะเนื้อทองออกจากทองรูปพรรณ ส่วนการดุนเป็นการทำลวดลายบนทองรูปพรรณโดยการเคาะ หรือกดให้เนื้อทองเป็นรอยลึกลงไป จะทำให้ส่วนที่เหลือเด่นขึ้น ซึ่งวิธีการทั้งคู่นี้ใช้ในการทำกำไลม้งกร แหวนงูลิ้นกระดก (แหวนพญานาค) เป็นต้น

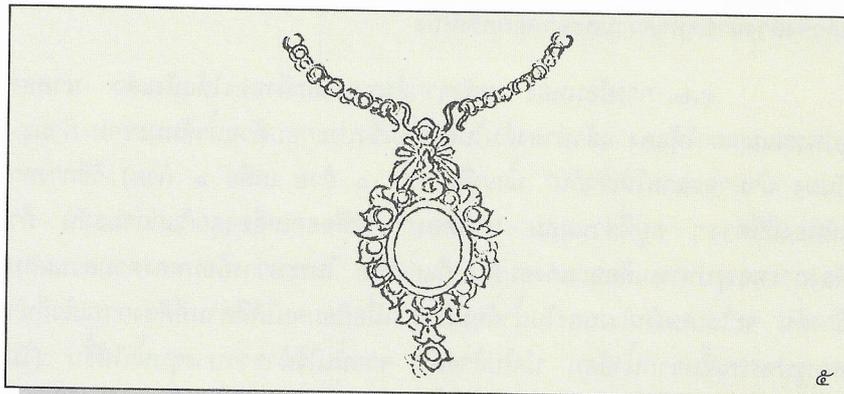
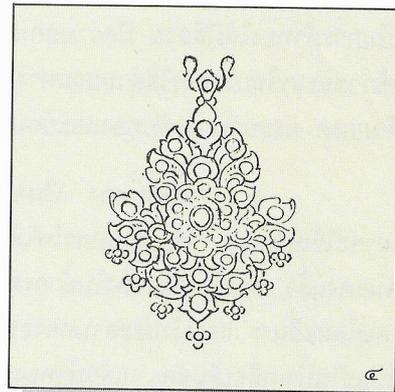
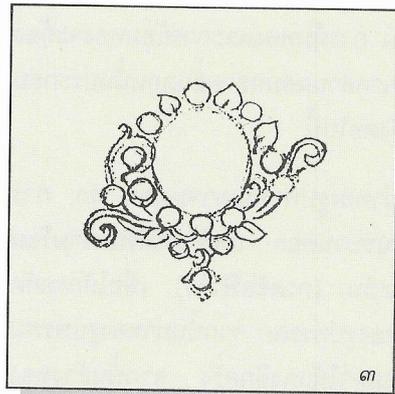
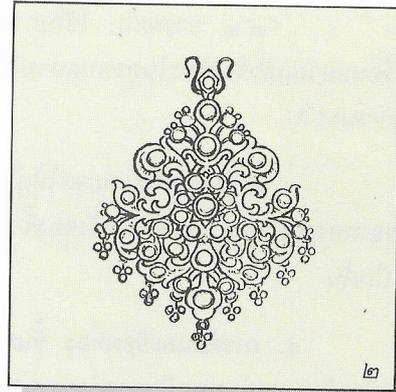
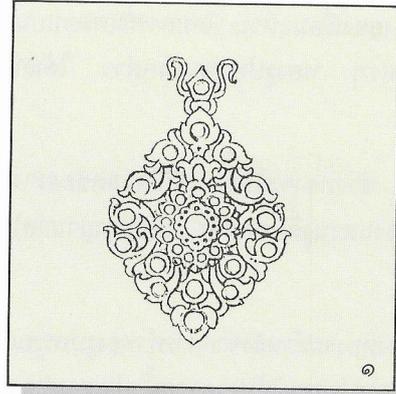
๒.๕ การฉลุ เป็นวิธีการฉลุลวดลายตามแบบที่กำหนดบนแผ่นทองคำจากนั้นในส่วนต่างๆ อาจฝังพลอย หรือติดผลึก หรือเกาะพลอย ขึ้นอยู่กับลวดลายที่ช่างทองออกแบบ ในปัจจุบันวิธีการนี้จะใช้ในการทำจี้ลวดลายประจํายาม แต่ในอดีตมีจี้ลวดลายต่างๆ มากมาย

๒.๖ การติดผลึก เป็นวิธีการติดพลอยบนทองรูปพรรณบริเวณตำแหน่งที่ช่างทองต้องการ โดยใช้ชั้นเป็นวัสดุติด ส่วนมากช่างจะตีขอบบริเวณที่จะติดพลอยในบริเวณที่ช่างต้องการ ทองรูปพรรณที่ใช้วิธีการนี้ ได้แก่ ตุ่มหูเล็กมือ เป็นต้น

๒.๗ การฝังผลึก เป็นการติดพลอยลงในทองรูปพรรณโดยการขุดเนื้อทองคำออกจากทองรูปพรรณ แล้วจึงฝังพลอยลงในรอยขุดนั้น จากนั้นจึงตกแต่งขอบพลอยอีกครั้งโดยการตีขอบทองให้แนบสนิทกับพลอยอีกครั้งหนึ่ง วิธีการนี้เป็นวิธีการที่ช่างทองเมืองเพชรนิยมใช้มากวิธีหนึ่ง ในการประดับพลอยบนเรือนแหวน ตุ่มหู หรือจี้

๒.๘ การเกาะ เป็นวิธีการประดับพลอยบนเรือนแหวน โดยการวางพลอยบนเรือนแหวน แล้วใช้วิธีการเชื่อมทองซึ่งมีลักษณะเป็นตะขอไว้ตามขอบของเรือนแหวน เมื่อวางพลอยบนเรือนแหวนแล้ว จะหนีบพลอยด้วยการใช้ตะขอทอง บางครั้งมิได้ใช้ตะขอแต่ช่างทองใช้วิธีการยกขอบแล้ววางพลอยตรงกลาง จากนั้นจะตีขอบให้แนบสนิทกับเนื้อทอง เป็นการเกาะทองอีกแบบหนึ่ง

๓. การตกแต่งทองรูปพรรณ ทองรูปพรรณฝีมือช่างเมืองเพชรมีลักษณะเด่นก็คือ การตกแต่งรายละเอียดของทองรูปพรรณด้วยวิธีการต่างๆ ดังนี้

ภาพที่ ๖๖
แบบจำลองลาย
ต่างๆ ของนายเอียน
ชูบดินทร์

๓.๑ การประดับด้วยไขปลา อาจจะประดับยอดของทองรูปพรรณ หรือตกแต่งลวดลายดอกพิกุลเล็กๆ ซึ่งใช้ไขปลาขนาดเล็กเชื่อมติดกัน ๕ เม็ด แล้ว เตินไขปลาอีกหนึ่งเม็ดข้างบน หลังจากนั้น จะนำไปประดับบนส่วนต่างๆ ของทอง รูปพรรณ เช่น ประดับบนโครงดอกจันของลูกสุ่น หรือใช้ไขปลา ๓ เม็ดเชื่อมติดกัน เป็นรูปสามเหลี่ยมแล้ววางประดับขอบตลอดแนวของตะขาทรงเครื่อง เป็นต้น

๓.๒ การตะไบ ใช้ในการตกแต่งของเรือนแหวน โดยการฝังพลอยบนเรือนแหวนแล้วจึงใช้ตะไบถูขอบแหวนให้เป็นร่องๆ ทองรูปพรรณดังกล่าว ได้แก่แหวนตะไบ

๓.๓ การขีดและจุดให้เป็นรอย ช่างทองจะใช้ในกรณีที่จะลดช่องว่างของทองรูปพรรณ เช่น ด้านหลังของจี้ เกล็ดของแหวนงูลั่นกระดก (แหวนพญานาค) เป็นต้น

๔. การต้มและย้อมทอง ขั้นตอนนี้ช่างทองจะทำหลังจากการทำทองรูปพรรณเสร็จแล้ว การต้มทองเป็นการทำความสะอาดทองรูปพรรณให้ปราศจากน้ำประสานทอง ซึ่งจะติดอยู่ตามขอบ ซอกต่างๆ ในระหว่างการทำทองรูปพรรณ ส่วนการย้อมทองเป็นการทำทองให้มีสีสวย มีความสุกปลั่งยิ่งขึ้น การต้มทองและการย้อมทองจะต้องใช้ภาชนะเคลือบในการใส่ส่วนผสมต่างๆ เนื่องจากส่วนผสมหลายขั้นตอนนั้นประกอบด้วยการต้ม การย้อมทองและย้อมทองมีดังต่อไปนี้

๔.๑ การต้มทอง เริ่มจากการนำทองรูปพรรณเผาจนแดง สุก การเผาจะใช้เป่าแล้ว โดยปรับเปลวไฟให้มีลักษณะบานออก เมื่อทองได้รับความร้อนจนแดงแล้ว จะนำทองแช่ลงในน้ำกรด กำมะถัน (กรดซัลฟิวริก) เพื่อให้กรดกัดเศษโลหะอื่นๆ และน้ำประสานทองออกจากทองรูปพรรณ จากนั้นนำทองรูปพรรณไปแช่ในน้ำเกลือเค็มจัด แล้วนำทองรูปพรรณเผาให้แดงอีกครั้ง จากนั้นล้างทองรูปพรรณด้วยน้ำอีกครั้ง ต่อจากนั้นนำทองรูปพรรณลงต้มในน้ำส้มมะขามเปียก แล้วจึงล้างน้ำซัดทำความสะอาดอีกครั้งหนึ่ง

๔.๒ การย้อมทอง หลังจากต้มทองและผิงทองให้แห้งแล้ว นำทองรูปพรรณมาเผาให้แดง แล้วนำลงต้มในน้ำย้อมซึ่งประกอบด้วยน้ำส้มมะขาม กำมะถันผง นำมาละลายให้เข้ากัน^๑ น้ำเกลือ (น้ำ ๑ ถ้วย เกลือ ๑ ถ้วย) วิธีการทำให้ทองมีสีต่างๆ อยู่ที่ส่วนผสม หากต้องการให้สีออกเหลืองสุกก็แก่กำมะถัน ถ้าต้องการทองรูปพรรณสีออกแดงอมส้ม ก็แก่เกลือ ในระหว่างย้อมทองตามส่วนผสมข้างต้น จะใส่เศษเงินแผ่นลงในน้ำย้อมด้วย เมื่อย้อมจนได้สีตามที่ต้องการแล้วก็นำทองรูปพรรณขึ้นจากน้ำย้อม นำไปล้างน้ำ จากนั้นใช้ผ้าขาวบางชุบน้ำให้ขึ้น (ไม่แฉะ) แล้วห่อทองรูปพรรณ นำไปอังไฟเตาถ่านให้ผ้าที่ห่อแห้ง ก็จะได้ทองรูปพรรณที่มีสีสวยสุกปลั่งตามต้องการ

^๑ สัมภาษณ์ นางฉิว บุญศิริ เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๓๕ การละลายกำมะถันผงในน้ำเกลือ นางฉิว กล่าวว่า “กำมะถันผงละลายพอละลายๆ”

ปราสาทวัดกำแพงแดง

สถาปัตยกรรมเรียบแบบศิลปะขอมอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘

ผลงานของช่างทองเมืองเพชร

ผลงานในอดีตสู่ปัจจุบัน

ในสมัยโบราณของที่ทำขึ้นจากโลหะมีค่าโดยเฉพาะทองคำ ประชาชนทั่วไปไม่อาจนำมาใช้ได้ เพราะเป็นของหายากและมีราคาแพง ส่วนมากมักจะเป็นของที่บรรดาเจ้านายและขุนนางชั้นสูงเป็นผู้ใช้ และก็จะใช้เพียงในกิจพิธีสำคัญๆ เท่านั้น หรือไม่ก็เป็นเครื่องประดับยศ ซึ่งก็มีกฎหมายกล่าวถึงบุคคลที่สามารถใช้ได้ไว้ด้วย ต้องมียศบรรดาศักดิ์ชั้นใด ใครใช้ของเกินบรรดาศักดิ์ของตนที่พึงจะได้รับถือว่าผิดกฎ อาจต้องรับโทษหนักเบาตามแต่ความผิดนั้น^๑ ดังนั้น เครื่องมือเครื่องใช้ตลอดจนเครื่องประดับซึ่งทำจากทองคำ สามารถแยกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ ของที่พระเจ้าแผ่นดินและเจ้านายทรงใช้ และรวมถึงขุนนางใช้ด้วย กับของที่ราษฎรสามัญทั่วไปใช้

ของที่พระเจ้าแผ่นดินทรงใช้เรียกว่า “เครื่องราชูปโภค” ส่วนของที่บรรดาเจ้านายและขุนนางใช้ อาจจะเรียกว่า เครื่องยศ ซึ่งก็ต้องได้รับพระราชทานจากพระเจ้าแผ่นดินเพื่อแสดงตนว่าอยู่ในยศหรือตำแหน่งใด หรือเพื่อแสดงบำเหน็จความดีความชอบของผู้นั้น ซึ่งในงานวิจัยนี้จักไม่กล่าวถึง แต่จะกล่าวถึงเฉพาะในส่วนของสามัญชนทั่วไป

ในสมัยโบราณเครื่องประดับกายของบุรุษ สตรีและเด็กสามารถจำแนกได้ดังนี้

เครื่องประดับคอ มี สร้อยนวม สร้อย จี้ กุดั่น เสมา

เครื่องประดับตัว มี สร้อยสังวาล สะอิ่ง อุตริ อุตวา ถ้าแต่ครั้งสุโขทัยพวกที่สืบมาจากตระกูลพราหมณ์ก็จะเพิ่มสายธูหรือขลุ่ยปวีต สายธูรำ

^๑ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๑๕-๒๔๑๑, หน้า ๔๕๑ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระมหาโพธิวงศาจารย์ อินทโชติเถระ ๒๕๑๑).

ศิลปะหัตถกรรมของช่างทองเมืองเพชร

เครื่องประดับแขน มี พาหุรัดหรือกำไลต้นแขน เกยूर แหวนรอบ กำไล
ข้อมือแบบต่างๆ ใบไม้ปลายแขน ปะวะหล้า และบัวหว่า

แหวนที่ประดับนิ้ว มี แหวนประดับ แหวนงูลิ้นไหวได้ แหวนเพชรเม็ดแดง
หัวแมงปอ แหวนรังแตนเพชร แหวนนพรัตน์หรือแหวนนพเก้า แหวนเก้ายอด
แหวนหัวทรงมณฑป

เครื่องประดับเอว ก็มี สร้อยอ่อน สร้อยสน และเข็มขัดซึ่งมีรูปร่างต่างๆ
กันไป

เครื่องประดับเท้า มี กำไลเท้าแบบต่างๆ เช่น กำไลกำนับัว เป็นต้น^๑

ส่วนฝีมือช่างทองนั้นปรากฏหลักฐานยืนยันถึงความชำนาญของช่างทองใน
สมัยอยุธยาตั้งแต่บันทึกของนิโกลาส แซร์เวส ดังนี้

...ช่างทองรูปพรรณของประเทศสยามฝีมือดีเท่าๆ กับของเราเหมือนกัน
เขาทำเครื่องทองเงินรูปพรรณได้หลายพันแบบ สีสันต่างามๆ ทั้งนั้น การ
ฝังเงินทองทำได้สะอาดสะอาดมากและสอดเส้นได้อย่างวิเศษ เขาใช้น้ำ
ประสานทองแต่น้อยและสอดได้เป็นอย่างดีชำนาญเหลือเกิน จนยากที่
จะมองเห็นว่าตรงไหนเป็นรอยต่อ...^๒

เครื่องประดับทองคำของไทยแต่เดิมบางอย่างก็เป็นเครื่องยศ บางอย่างก็มี
กฎเกณฑ์การใช้ซึ่งในช่วงแรกๆ ก็ปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดดี แต่ต่อมาได้ละเลย มี
การใช้ของเกินฐานะของตน เช่น เครื่องประดับที่ทำด้วยทอง ของบางอย่างใช้ได้แต่
เจ้านายและขุนนางชั้นสูง แต่ราษฎรที่พอมีเงินก็อยากใช้บ้าง ก็ละเลยระเบียบไปหา
ช่างจ้างทำขึ้นใช้ จนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศห้าม
ซึ่งไม่เพียงแต่เรื่องเครื่องประดับของราษฎรสามัญทั่วไป แม้แต่การแต่งตัวพวกละคร
ก็ต้องทรงประกาศห้าม ว่า

^๑ ณีฎฐภัทร จันทวิษ. เครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องถม เครื่องลงยาและเครื่องถมปัทม์, ๒๕๒๕,
หน้า ๑๕๘-๑๕๙.

^๒ นิโกลาส แซร์เวส. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, ๒๕๐๖ หน้า
๑๒๑.

“...ผู้ใดจะเล่นก็เล่นเถิด ขอยกเสียแต่รัดเกล้าอย่างหนึ่ง เครื่องแต่งตัวลงยาอย่างหนึ่ง พานทองหีบทองเป็นเครื่องยศอย่างหนึ่ง...” เป็นต้น^๑

ทองรูปพรรณในอดีตเป็นเครื่องบ่งบอกถึงชนชั้นทางสังคม ในส่วนของประชาชนจะใช้ทองรูปพรรณเป็นเครื่องประดับในงานทำบุญต่างๆ เช่น การไปวัดทำบุญในวันเข้าพรรษา หรือวันออกพรรษา วันสงกรานต์ ตลอดจนงานมงคลสมรส ประชาชนแต่ละคนจะใส่เครื่องประดับที่มีค่าต่างๆ ให้มากที่สุดเพื่อแสดงฐานะทางเศรษฐกิจของตน ประกอบกับในอดีตประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์ ปราศจากโจรผู้ร้าย รวมทั้งทองหาง่าย ราคาถูก ทองรูปพรรณจึงเป็นสิ่งที่ประชาชนนิยมเก็บไว้เพื่อประดับกายในงานต่างๆ ตลอดจนเป็นการออมทรัพย์ หรือสะสมทรัพย์ประเภทหนึ่ง

ในปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่ยากจน มีใจรุ่มมาก ทองคำหายากขึ้น มีราคาแพง ในบางครั้งประชาชนจะชวนขายเก็บหอมรอมริบมาซื้อทองรูปพรรณ ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องประดับและเป็นการออมทรัพย์ประเภทหนึ่ง นอกจากนี้ในปัจจุบันประชาชนมักใช้เครื่องประดับทำด้วยวัสดุอื่นๆ เช่น เงิน พลาสติก ดินเผา เปลือกหอย ทองปลอม ซึ่งส่วนใหญ่มีราคาถูก ทำให้ทองรูปพรรณเป็นเครื่องประดับของผู้ที่พอจะมีฐานะทางการเงิน ประกอบกับการออมทรัพย์ในปัจจุบันนิยมฝากเงินในสถาบันการเงิน การออมทรัพย์โดยการซื้อทองรูปพรรณจึงนิยมลดน้อยลง แต่ประชาชนบางส่วนก็ยังนิยมออมทรัพย์โดยการซื้อทองรูปพรรณซึ่งจะได้ประโยชน์ทั้งเป็นเครื่องประดับและการออมทรัพย์

ในส่วนของรูปแบบทองรูปพรรณของช่างทองเมืองเพชรนั้น ปัจจุบันแม้จะยังคงรูปแบบลวดลายดั้งเดิม แต่นิยมทำเครื่องประดับประเภท ตุ้มหู สร้อยคอ สร้อยข้อมือ แหวน เป็นส่วนใหญ่ รองลงมาได้แก่ ทองรูปพรรณประเภท จี้ ตาม

^๑ ประชุมประกาศในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๔, อ้างใน ณีฎฐภัทร จันทวิษ, ๒๕๒๕, หน้า ๑๕๙.

ภาพที่ ๖๗
เครื่องประดับประเภทต่างๆ ที่ทำจาก
ลวดลายเดิมฝีมือนางฉิว บุญศิริ

จากภาพ ตุ่มหู เป็นการดัดแปลงกระดุมสำหรับ
ติดเสื้อราชปะแตน มาทำเป็นตุ่มหู สร้อยคอเส้นสั้น เป็น
การนำลวดลายของกระดุมและปะวะหล้ามาดัดแปลงเป็นสร้อย
ส่วนสร้อยเส้นยาวเป็นสร้อยปะวะหล้าทรงเครื่อง และสร้อย
ข้อมือซ้ายเป็นลวดลายตะขาบทรงเครื่อง สร้อยในพานเป็น
สร้อยลวดลายปะวะหล้า

ภาพที่ ๖๘

ทอกรูปพรรณที่ปัจจุบันนิยมใช้อยู่ ได้แก่ ตุ่มหูเต่าร้าง สร้อยคอหก
เสาแขวนจี้ตัวเมีย สร้อยข้อมือทำเป็นลวดลายปะวะหล้า
ส่วนแหวนเป็นแหวนงูพันกันสองตัว

ในส่วนลวดลายทองรูปพรรณฝีมือช่างทองเมืองเพชร ซึ่งปรากฏหลักฐานในปัจจุบันและจากการสัมภาษณ์ช่างทอง พบลวดลายที่ช่างทองเมืองเพชรได้รังสรรค์งานตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบันมีดังนี้

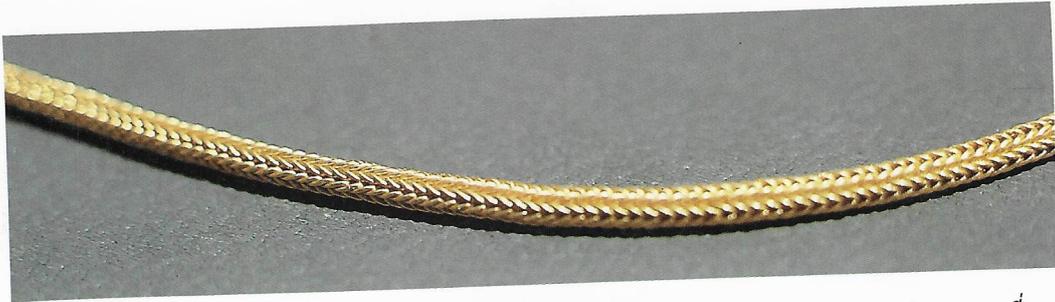
๑. **ขั้วมัน** เป็นชื่อสร้อย ซึ่งช่างฝึกหัดทุกคนจะเรียนฝึกทำสร้อยประเภทนี้ก่อน สร้อยขั้วมันมีลักษณะเป็นห่วงกลมเกี่ยวกันเป็นลูกโซ่ต่อเนื่องกัน จากนั้นช่างจะใช้ตะไบลบเหลี่ยมของห่วงของสร้อยตลอดเส้น สร้อยขั้วมันเป็นลวดลายของสร้อยปกติที่นิยมใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้

ภาพที่ ๗๐
ลายดอกประดับสร้อยข้อมือลายดอกพิกุล ส่วนสร้อยที่คล้องลายดอกพิกุล คือ สร้อยขั้วมัน

ภาพที่ ๖๙
ทองรูปพรรณที่ปัจจุบันใช้อยู่ ซึ่งเป็นฝีมือช่างจินท่าลอกแบบจากของเก่า ตุ่มหูเต่าร้าง สร้อยแปดเส้า แหวนตาบ สร้อยข้อมือ ด้านขวาเป็นสร้อยตะขาบทรงเครื่อง แหวนที่ใส่อยู่นี้วี่ซึ่งเป็นแหวนงูลิ้นกระดก ส่วนแหวนที่ใส่อยู่นี้วี่นางคือแหวนงูสองตัวพันกัน

ภาพที่ ๗๑
ลวดลายของสร้อยหกลเสา
ฝีมือนางเนื่อง แฝงลีคำ

ภาพที่ ๗๒
สร้อยหกลเสาที่ทำโดยช่างมีฝีมือ จะสามารถ
ม้วนขดได้ดุจเชือก

๒. ลีเส้า หกลเสา และแปดเสา เป็นลวดลายของการถักห่วงกลมขนาดเล็กๆ จำนวนมากอย่างต่อเนื่อง เพื่อทำเป็นสร้อยคอ และสายสะพายแล่ง โดยชื่อเรียก สร้อยลีเส้า หกลเสา หรือแปดเสา นั้นขึ้นอยู่กับการขึ้นลวดลายตอนแรกของการทำ ส่วนลักษณะภายนอกที่สังเกตได้ สร้อยลีเส้าจะมีขนาดเล็ก ส่วนสร้อยหกลเสาจะมีขนาดปานกลาง และสร้อยแปดเสาจะมีขนาดใหญ่ ลวดลายเด่นของสร้อยลวดลายนี้ คือ ผิวของสร้อยจะมีลวดลายคล้ายการเรียงตัวของฟันปลา ๔ แถว เรียงยาวตลอดแนวของสร้อย (ภาพที่ ๗๑) ลักษณะเด่นของสร้อยประเภทนี้ คือ หากช่างมีฝีมือ การถักประณีต สร้อยจะสามารถม้วนหรือขดได้ดุจเชือก (ภาพที่ ๗๒) ปัจจุบันมีช่างทองในกรุงเทพฯ เลียนแบบลวดลายเหล่านี้ แต่ใช้ลวดขนาดเล็กเพียงเส้นเดียว ถักเป็นลวดลายดังกล่าว แต่สร้อยซึ่งทำด้วยวิธีนี้จะแข็งกระด้าง นอกจากนี้ปัจจุบันช่างเงินเมืองเพชรยังได้ทำสร้อยสิบเสา สิบสองเสา แล้วตัดแปลงเป็นสร้อยข้อมือ และสร้อยคอแบบใหม่ๆ อีกด้วย (ภาพที่ ๗๓-๗๕)

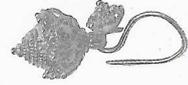

ภาพที่ ๗๓
สร้อยแปดเส้า
ประยุกต์ทำเป็นสร้อย
ข้อมือ ฝีมือช่างทอง
ร้านเจ็ญ

ภาพที่ ๗๔
สร้อยสิบสองเส้า ประ-
ยุกต์ทำเป็นสร้อยข้อมือ
ฝีมือช่างทองร้านเจ็ญ

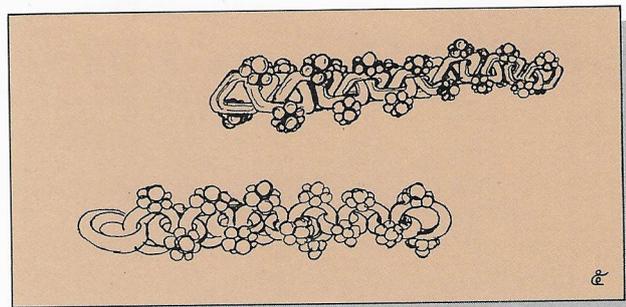
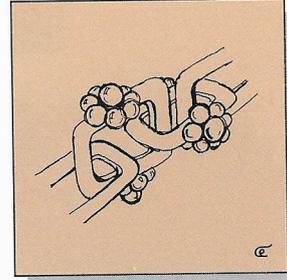
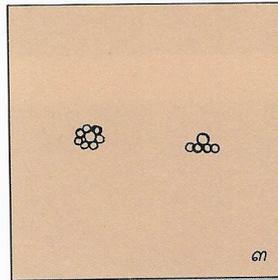
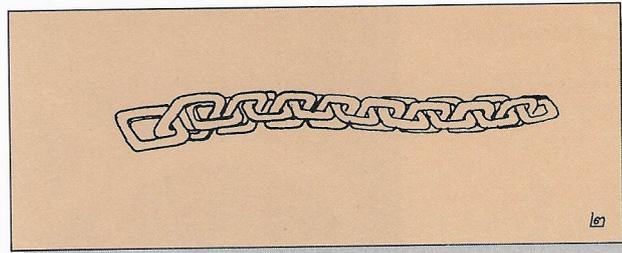
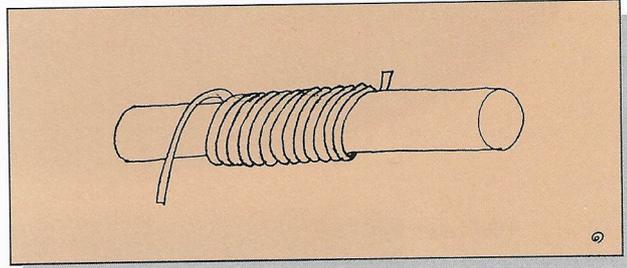
ภาพที่ ๗๕
สร้อยแปดเส้า ประยุกต์ทำเป็นสร้อยแบบสมัยใหม่ (แบบเดิมจะถักต่อเนื่องตลอดความยาวของสร้อย)
ฝีมือช่างทองร้านเจ็ญ

ศิลปะหัตถกรรมของช่างทองเมืองเพชร

๓. สมอเกลียว เป็นสร้อยที่ทำจากลวดทองคำขัดเป็นห่วงแล้วเชื่อมต่อกันเป็นลูกโซ่ ซึ่งมี ๒ แบบ คือ แบบที่ ๑ ห่วงมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าลบบมุม และแบบที่ ๒ เป็นห่วงกลม เมื่อนำมาเชื่อมต่อกันแล้ว จะประดับด้วยลายดอกพิกุล ซึ่งทำจากไขปลาขนาดเล็ก โดยเทินอยู่บนเส้นของห่วงแต่ละห่วงของสร้อย (ภาพที่ ๗๖) สร้อยสมอเกลียวนิยมทำเป็นสร้อยคอและสายสะพายแล่ง

๑. ชักลวดทองให้ได้ขนาด นำลวดทองพันแกนเหล็ก
๒. ทำสร้อย
๓. ทำดอกพิกุล โดยใช้ไขปลาจัดเรียงเป็นดอกแล้วเทินด้วยไขปลาอีก ๑ เม็ดบนยอด
๔. นำดอกพิกุลมาเทินบนสันของห่วงแต่ละห่วง
๕. สร้อยสมอเกลียว

ภาพที่ ๗๖
สร้อยสมอเกลียว และขั้นตอนการประดิษฐ์

ภาพที่ ๗๗

สร้อยข้อมือลวดลายปะวะหล้า เป็น
สร้อยของนางสาวทองไกร ทองสัมฤทธิ์

ภาพที่ ๗๘

ลวดลายของปะวะหล้า
ของนางสาวทองไกร ทองสัมฤทธิ์
เป็นสร้อยเก่าแก่อายุราว ๔๐ ปีขึ้นไป

๔. ปะวะหล้าและปะวะหล้าทรงเครื่อง ปะวะหล้าเป็นลวดลายทอง ซึ่งช่างได้รังสรรค์โดยเลียนแบบจากโคมจีน ปะวะหล้ามีลักษณะเป็นรูปทรงกระบอก โปร่งหกเหลี่ยม ลวดลายต่าง ๆ ทำด้วยลวดทองบิดเกลียว เป็นรูปดอกจัน และมีเกสรทำด้วยไขปลาดีแบนประดับ อาจประดับเกสรเพียงดอกเดียว หรือประดับเกสรดอกจันทุกดอก (รวม ๓ ดอก) ในแต่ละด้านก็ได้

ภาพที่ ๗๙

ประวะหล่ำ ทำเป็นสร้อยข้อมือและสร้อยคอ ฝีมือนางฉิว บุญศิริ

ภาพที่ ๘๐

ประวะหล่ำ ประดับเกสรบนดอกจันด้านละหนึ่งดอก ฝีมือนางเนื่อง แผงสีคำ

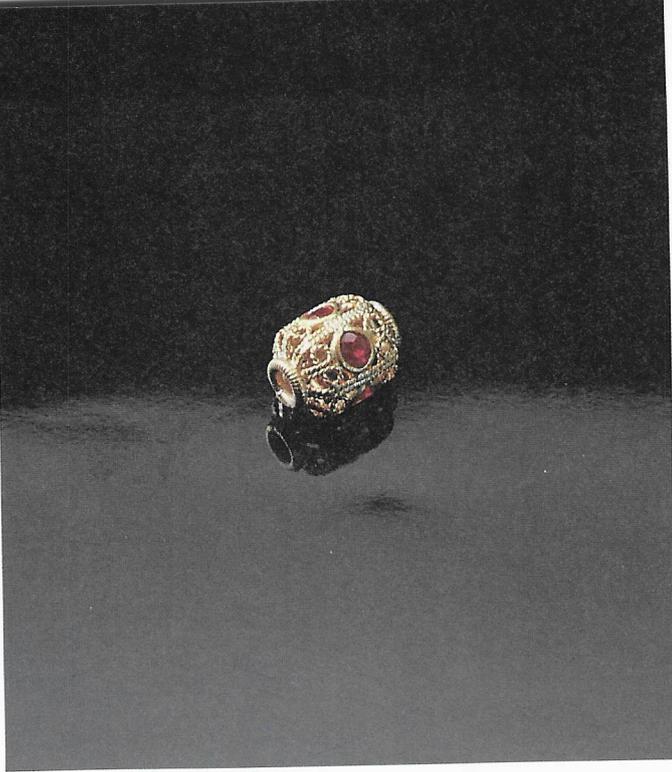
ภาพที่ ๘๑

ประะหล่ำ ประดับเกสรบนดอกจันด้านละสามดอก ฝีมือนางฉิว บุญศิริ

ภาพที่ ๘๒

ประะหล่ำฝีมือช่างทองจีน ร้านเจ็ญ

ภาพที่ ๘๓
ประวัณหำทรงเครื่อง ๑ เม็ด

ภาพที่ ๘๔
ประวัณหำทรงเครื่อง เปรียบเทียบกับ
ประวัณหำสร้อยสองเส้นด้านล้างซ้ายเป็น
ประวัณหำทรงเครื่อง ส่วนอีก ๓ เส้น
ด้านบนเป็นประวัณหำ
ฝีมือนางเนือง แผงสีคำ

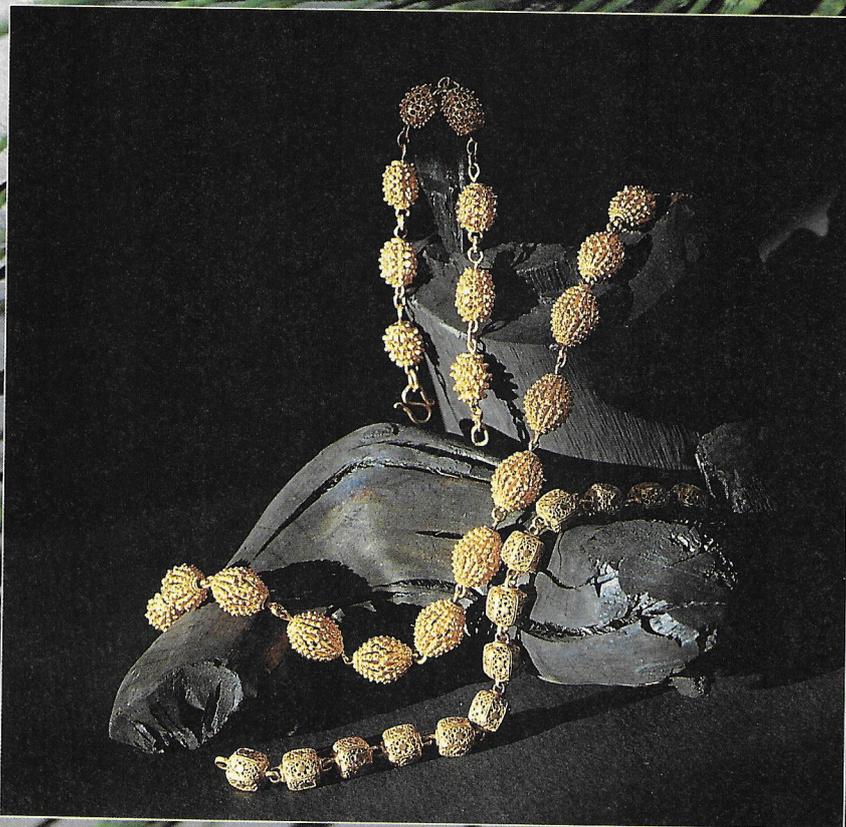
ส่วนประวัณหำทรงเครื่อง มีรูปทรงและลวดลายเช่นเดียวกับประวัณหำ แต่ประวัณหำทรงเครื่องจะประดับเพชรของดอกจันแต่ละด้านด้วยพลอยแดงทั้งหกด้านของประวัณหำ (ภาพที่ ๘๓)

มีที่สังเกตว่า รูปทรงประวัณหำแต่ละลูกในอดีตมีส่วนของส่วนสูงและเส้นผ่าศูนย์กลาง มีอัตราส่วน ๕ ต่อ ๔ แต่ประวัณหำซึ่งทำในระยะหลังฝีมือนางเนืองและนางฉิว จะมีอัตราส่วนของส่วนสูง และเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑๐ : ๗

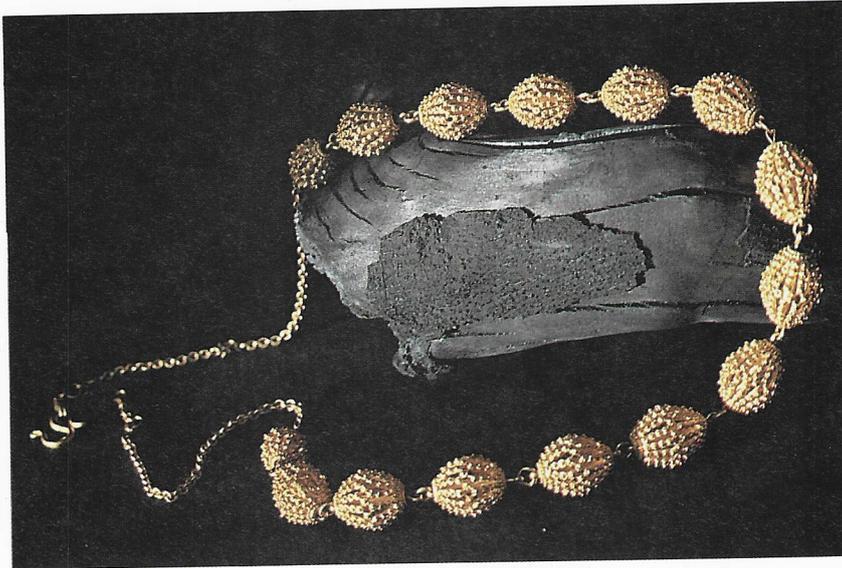
ส่วนการใช้ลวดลายประวัณหำในการทำทองรูปพรรณประเภทต่างๆ ช่างนิยมใช้ประวัณหำในการทำสร้อยคอ สร้อยข้อมือ และสายสะพายแล่ง ตลอดจนดัดแปลงทำเป็นตุ้มหูอีกด้วย

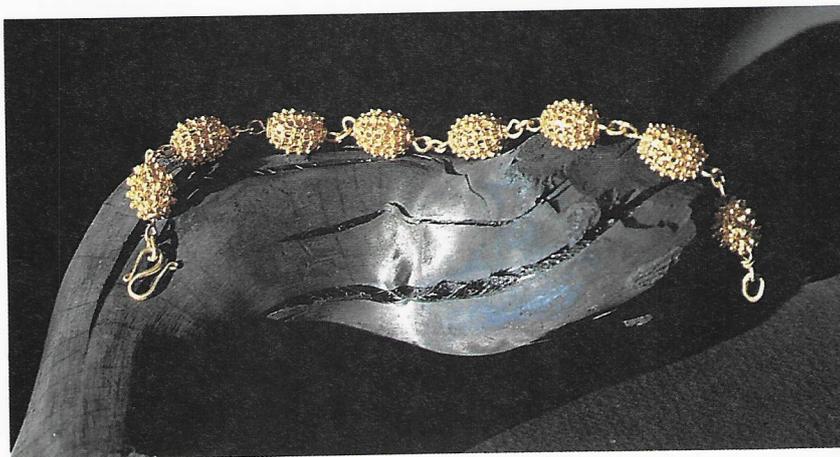
ภาพที่ ๘๕
 ทองรูปพรรณคล้าย
 ลูกสนซึ่งทำเป็นตุ้มหู
 เปรียบเทียบกับลูกสน
 ทะเล

ภาพที่ ๘๖
 สายตะพายแต่ง
 ลูกสน ฝีมือโบราณ
 ของช่างทองตระกูล
 ทองสัมฤทธิ์

ภาพที่ ๘๗
สร้อยคอลูกสนของ
ตระกูลทองสัมฤทธิ์

ภาพที่ ๘๘
สร้อยข้อมือลูกสนของ
ตระกูลทองสัมฤทธิ์

๕. ลูกสน เป็นทองรูปพรรณซึ่งมีลักษณะคล้ายลูกสนทะเล (ภาพที่ ๘๕)

ลูกสนประกอบด้วยโครงลวดทองขนาดเล็กมาต่อประกอบกันเป็นลูกสน ลูกสนในสมัยแรกๆ จากคำบอกเล่าของนางสาวทองคำ ทองสัมฤทธิ์ เล่าว่า ลูกสน ในสมัยแรกๆ ที่เห็นในส่วนของไขปลาซึ่งเชื่อมติดอยู่บนโครงของลูกสนจะมีไขปลาเพียง ๑ เม็ด แต่ในปัจจุบันจะใช้ไขปลาขนาดเล็กเชื่อมต่อเป็นดอกพิกุลขนาดเล็ก แล้วจึง นำมาประดับบนโครงลวดของลูกสนอีกทีหนึ่ง ลูกสนเป็นทองรูปพรรณที่ละเอียดและ ใช้เวลาในการประดิษฐ์นานมาก

ลูกสนในอดีตนิยมใช้ทำเป็นสร้อยคอ สายสะพายแล่ง สร้อยข้อมือ และ คู่่มหู สำหรับคู่่มหูลูกสนนั้นด้านบนของลูกสนจะตกแต่งด้วยดอกพิกุลซึ่งทำจากลวด ทองขนาดเล็ก (ดูภาพประกอบ)

เนื่องจากลูกสนเป็นทองรูปพรรณซึ่งต้องใช้ความละเอียดอย่างยิ่งในการทำ แต่ปัจจุบันช่างทองเมืองเพชรบุรีมีอายุมากขึ้น มีปัญหาเรื่องสายตา ทำให้ทองรูปพรรณฝีมือช่างเก่าจึงลดน้อยลง แต่ช่างทองคนจีนเมืองเพชรได้พยายามลอกแบบและดัดแปลงลวดลายลูกสน อาทิ สร้อยคอ และการดัดแปลงลูกสนมาทำแหวนแทนจี้ (ดูภาพประกอบ)

ภาพที่ ๓๐

สร้อยคอลูกสน ลอกแบบของเดิม (ดูภาพที่ ๔๗ เทียบเคียง)

ฝีมือช่างทอง ร้านเจ็ญ

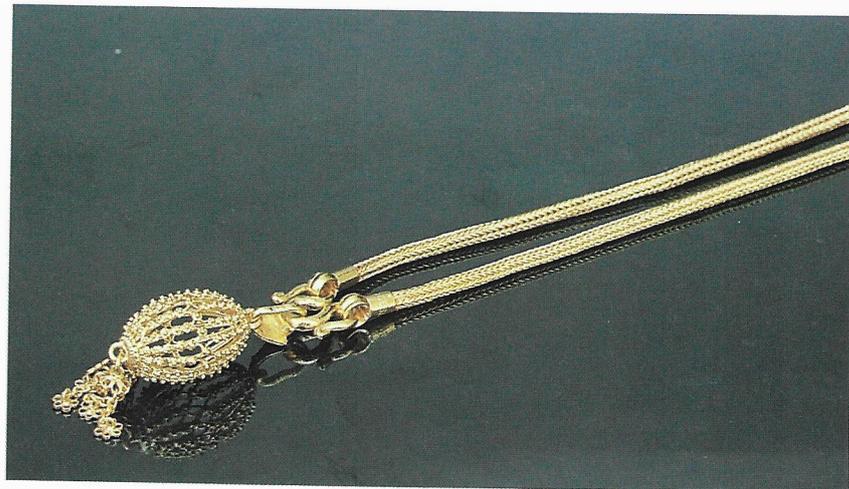
ภาพที่ ๔๘

ตุ้มหูลูกสน ฝีมือนางเนื่อง แผงสีคำ

ภาพที่ ๓๑

การดัดแปลงลูกสน ห้อยแทนจี้ ส่วนสร้อยเป็นสร้อยหกเส้าฝีมือช่างทองร้านเจ็ญ

ภาพที่ ๙๒
ตุ้มหูเต่าร้าง ของตระกูลทองสัมฤทธิ์

ภาพที่ ๙๓

ตุ้มหูเต่าร้าง ฝีมือนางฉิว บุญศิริ

ภาพที่ ๙๔

ตุ้มหูเต่าร้าง ฝีมือ
นางเนื่อง แผงสีคำ
แสดงส่วนระย้าแต่
ละสาย

ปลายของสายระย้าทุกสาย ซึ่งแผ่นทองเล็กๆ นี้มีรูปทรงคล้ายใบของเต่าร้าง เมื่อผู้สวมใส่ตุ้มหูเต่าร้างนี้แล้วเคลื่อนไหวจะทำให้พวงเต่าร้างไหวพริ้วเช่นเดียวกับลมต้องใบเต่าร้าง

มีที่สังเกตว่าตุ้มหูเต่าร้างจะใช้ดอกพิกุลขนาดเล็กๆ ซึ่งทำด้วยลวดทองประดับส่วนบนของตุ้มหูเสมอ ส่วนขนาดนั้นไม่มีมาตรฐาน ขึ้นอยู่กับจินตนาการของช่าง (ดูภาพที่ ๙๒ เปรียบเทียบกับภาพที่ ๙๓)

๗. ลูกไม้ปลายมือ หรือเล็บมือ เป็นทองรูปพรรณประเภทสร้อยข้อมือ ประกอบด้วยทรงกระบอกขนาดเล็ก คั่นด้วยทองซึ่งทำเป็นรูปดอกพิกุล (ภาพที่ ๙๕) หรือเป็นรูปห้าแฉกคล้ายฝ่ามือและนิ้วมือ (ภาพที่ ๙๖) ซึ่งรูปทรงภายนอกของลูกไม้ปลายมือแบบนี้คล้ายใบของต้นป๊อบ ซึ่งเป็นต้นไม้ยืนต้น มีชุกชุมแถบจังหวัดเพชรบุรี ทรงกระบอกและลวดลายทองจะถูกร้อยด้วยสร้อยขั้วดมัน ปัจจุบันทองลวดลายนี้ไม่มีช่างทองเมืองเพชรผู้ใดทำแล้ว

ภาพที่ ๙๕
สร้อยลวดลายเล็บมือ
ฝีมือช่างทองเมือง
เพชร

ภาพที่ ๓๖

สร้อยขลุ่ยไม้ปลายมือ ฝีมือนักช่างของตระกูลทองสัมฤทธิ์

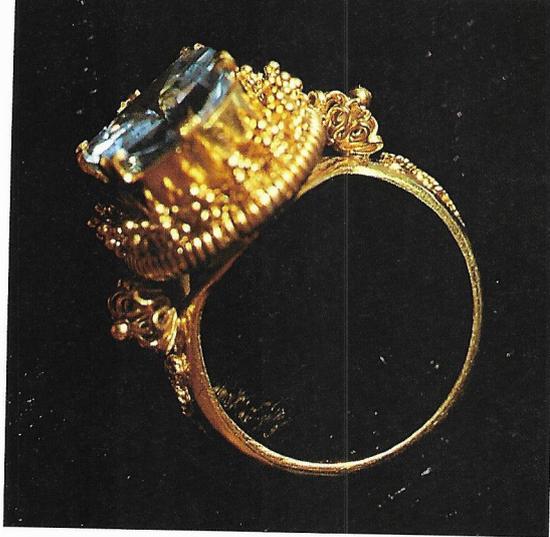

ภาพที่ ๕๗
ดอกพิกุล ฝีมือช่าง
ฝึกหัดสายตระกูล
สุวรรณช่าง (ฝีมือ
นางรพีภา พ่วงลาภ
ขณะที่เป็นช่างฝึกหัด
ที่บ้านนายโช สุวรรณ-
ช่าง)

ภาพที่ ๕๘
แหวน ประดับด้วย
ดอกพิกุล ซึ่งทำด้วย
ไขปลาขนาดเล็ก ฝีมือ
นางฉิว บุญศิริ

๘. ดอกพิกุล เป็นลวดลายทองซึ่งช่างมักใช้ตกแต่งหรือประกอบทองรูปพรรณลวดลายอื่นๆ ดอกพิกุลมี ๓ แบบ คือ ดอกพิกุลซึ่งใช้ไขปลาขนาดเล็ก ๕-๖ เม็ดวางเรียงกันแล้วเห็นด้วยไขปลาอีกเม็ดหนึ่งด้านบน อาทิ ดอกพิกุลซึ่งประดับบนโครงของลูกสน แบบที่สองเป็นดอกพิกุลซึ่งทำด้วยลวดทองขนาดเล็กประกอบเป็นดอกพิกุล (ภาพที่ ๕๒) แบบที่สามเป็นดอกพิกุลซึ่งประกอบด้วยลวดทองและเห็นไขปลาเป็นเกสรของดอกพิกุล ดังภาพ

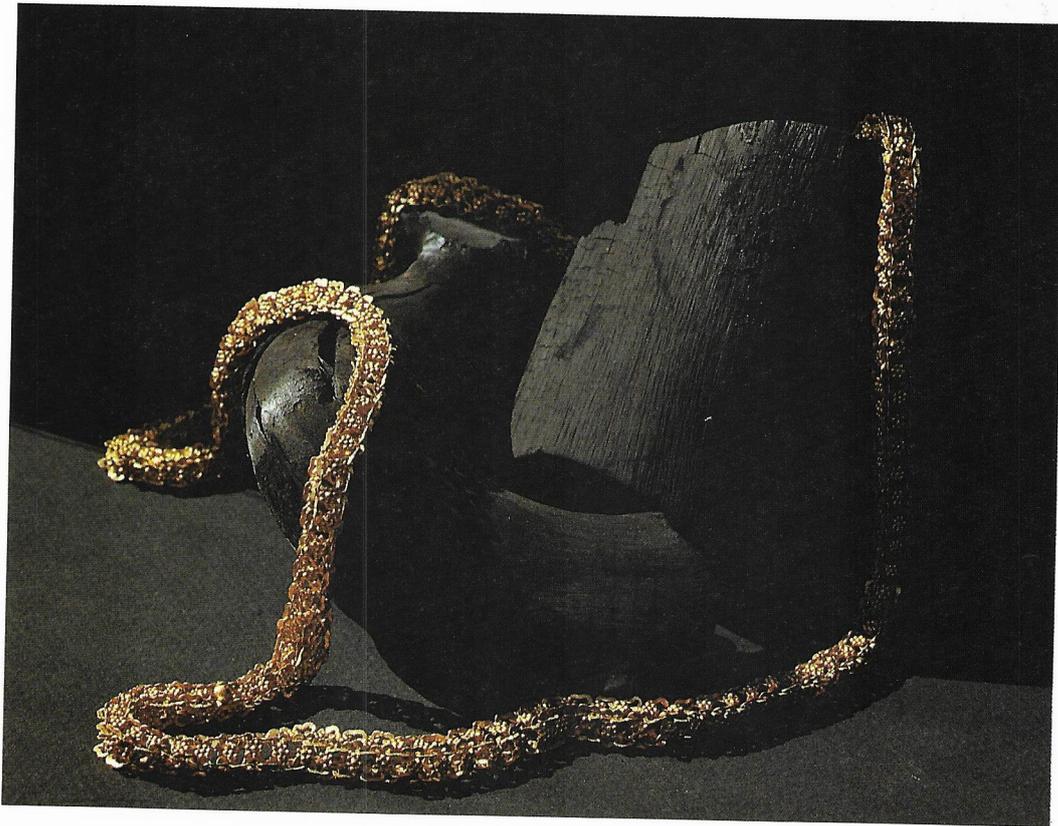

ความเป็นมาและสภาพปัจจุบัน

ภาพที่ ๙๙

แหวนประดับดอกพิกุล ในส่วนเรือนแหวนทั้ง ๒ ข้าง ยังมีดอกพิกุลซึ่งทำด้วยลวดทองขนาดเล็กประดับทั้ง ๒ ข้าง ฝีมือนางฉิว บุญศิริ

นอกจากนี้ ข้างทองยังใช้ลวดลายดอกพิกุลซึ่งทำจากไขปลาประดับบนเรือนแหวน เช่น ประดับรอบๆ พลอย (ภาพที่ ๙๘) โดยพลอยจะถูกเกาะโดยตะขอทอง ๔ ด้าน ส่วนด้านข้างของพลอยจะถูกยกขอบโดยใช้แผ่นทอง ถัดมาจะเป็นการใช้ไขปลาประดับโดยทำเป็นลวดลายดอกพิกุล และด้านข้างของเรือนแหวนยังประดับด้วยดอกพิกุลซึ่งทำด้วยลวดทองทั้ง ๒ ข้าง (ภาพที่ ๙๙)

ภาพที่ ๑๐๐

สายสะพายแล่ง ประดับดอกพิกุลซึ่งทำด้วยไขปลา ห่วงแต่ละห่วงของสายสะพายแล่งทำเป็นรูปไบโพธิ์ ๒ ไบปลายชนกัน แล้วประกอบกันเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส แล้วนำรูปสี่เหลี่ยมแต่ละรูปเกี่ยวเนื่องกันเป็นสายสะพายแล่ง สมบัติของนางสาวทองไกร ทองสัมฤทธิ์

ภาพที่ ๑๐๑
ดอกพิกุลซึ่งประดับบน
สายสะพายแล่ง

ในส่วนของสร้อยข้อมือ ช่างจะประดับดอกพิกุลซึ่งทำด้วยไขปลาคานสร้อย ตะขบทรงเครื่อง หรือประดับดอกพิกุลซึ่งทำด้วยไขปลาคานโครงของลูกสน และช่าง อาจจะประดับดอกพิกุลซึ่งทำด้วยไขปลาคานขอบของห่วงแต่ละห่วงของสายสะพายแล่ง ก็ได้ (ภาพที่ ๑๐๐-๑๐๑) ทั้งนี้การประกอบดอกพิกุลเพื่อเสริมแต่งทองรูปพรรณให้ มีความงดงามโดดเด่นซึ่งเป็นเอกลักษณ์สำคัญของช่างทองเมืองเพชรบุรี

ภาพที่ ๑๐๒

ตุ้มหู ลายเลียนแบบดอกมะลิ ฝีมือนางเนื่อง แฝงสีค่า

ภาพที่ ๑๐๓

ด้านข้างของตุ้มหูลายดอกมะลิ

๙. ดอกมะลิ เป็นทองรูปพรรณซึ่งมีลักษณะคล้ายดอกมะลิกำลังบาน โดยกลีบดอกแต่ละดอกจะประดับเพชรชีกยาวรีด้วยวิธีการตีขอบ ส่วนเกสรใช้เพชรชีกกลมประดับเป็นเกสรดอกพิกุล ลวดลายนี้มีลักษณะคล้ายลายไทย ลายดอกพิกุล ซึ่งต่างก็รังสรรค์จากดอกมะลิ ลวดลายดอกมะลินี้ทำเป็นตุ้มหูขนาดเล็ก เมื่อประดับบนหูแล้วจะแนบกับติ่งหูพอดี

๑๐. ก้านบัว เป็นชื่อเรียกกำไลข้อเท้าสำหรับเด็กในสมัยก่อน มีลักษณะเป็นห่วงขนาดใหญ่กลมเกลี้ยง ส่วนปลายทั้งสองข้างจะมีรอยขีดเป็นเส้นรอบปลายห่วงทั้งสองปลาย (ภาพที่ ๑๐๔) วิธีการใส่จะใช้วิธีการบิดกำไลตั้งห่วงบนในภาพที่ ๑๐๔ ทั้งนี้เนื่องจากทองในสมัยโบราณเป็นทองคำบริสุทธิ์ จึงมีความอ่อนตัวสูง

ภาพที่ ๑๐๔

กำไลก้านบัว

ของนางสาวทองไกร ทองสัมฤทธิ์

ภาพที่ ๑๐๕
กำไลซึ่งมีปลายเป็นรูป
ดอกบัวหลวง
ของนางสาว ทองไกร
ทองสัมฤทธิ์

ภาพที่ ๑๐๖
ลวดลายบนปลายของ
กำไลทั้ง ๒ ปลาย

ภาพที่ ๑๐๗
ส่วนประกอบต่างๆ
ของกำไล

ภาพที่ ๑๐๘
สลักและเดือยสำหรับ
สวมใส่กำไล

กำไลก้านบัวอีกชนิดหนึ่งเป็นกำไลซึ่งมีปลายเป็นรูปดอกบัวหลวง มีการสลักและดุนลวดลายกลีบบัว ลายประจำยาม กำไลชนิดนี้ ส่วนที่เป็นทองคำจะเป็นส่วนปลายทั้งสองข้าง ส่วนกลางของกำไลจะทำด้วยนาค วิธีการใส่จะมีสลักและเดือยเป็นเกลียวที่ปลายหนึ่งของกำไล (ภาพที่ ๑๐๕-๑๐๘) ในปัจจุบันช่างทองที่เหลืออยู่ไม่สามารถทำกำไลชนิดนี้ได้แล้ว

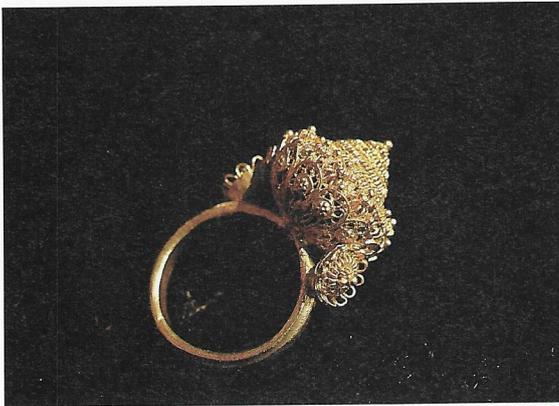
ภาพที่ ๑๐๙

กระดุม ซึ่งทำด้วยลวดทองขนาดเล็กเลียนแบบรูปทรงของบัวสัตตบงกช

ภาพที่ ๑๑๐

กระดุมส่วนยอดใช้ลวดทองคำทำเป็นชั้นๆ ประดับยอดด้วยไข่มุก

ภาพที่ ๑๑๑

แหวนหัวกระดุม ซึ่งเป็นลายบัวสัตตบงกช
ฝีมือนางฉิว บุญศิริ

๑๑. บัวสัตตบงกช (กระดุม) ลายทองรูปพรรณซึ่งเลียนแบบบัวสัตตบงกช มีชื่อเรียกในหมู่ช่างทองเมืองเพชรบุรี ว่า “กระดุม” ทั้งนี้อาจเนื่องจากลวดลายนี้ ในระยะแรกๆ ช่างจะทำเป็นกระดุม ๕ เม็ด สำหรับติดเสื้อราชปะแตน (ภาพที่ ๑๐๙) กระดุมนี้มีรูปทรงคล้ายคลึงกับหัวเม็ดทรงมัน กล่าวคือรูปทรงของกระดุมจะ ป้อมคล้ายรูปทรงของบัวสัตตบงกชมากกว่าบัวหลวง ในส่วนปลายจะมีการทำเป็นชั้นๆ เช่นเดียวกับหัวเม็ดทรงมัน (ภาพที่ ๑๑๐ ประกอบ)

ภาพที่ ๑๑๒

ตุ้มหูซึ่งดัดแปลงจากกระดุม ฝีมือนางฉิว บุญศิริ

ภาพที่ ๑๑๓

ตุ้มหูซึ่งดัดแปลงจากกระดุม ฝีมือนางเนือง แผงสีคำ

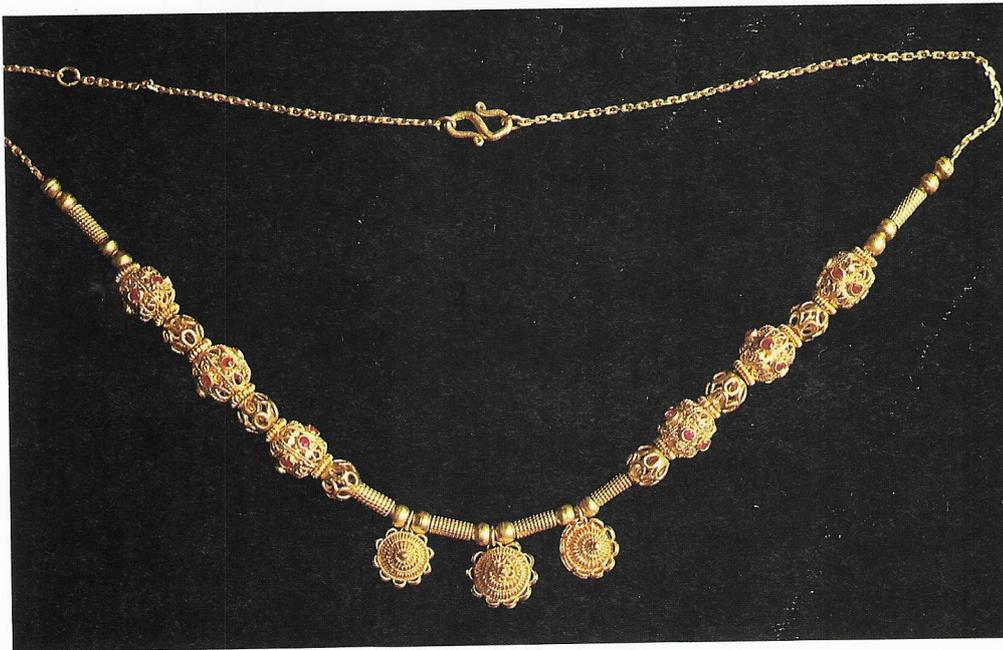
ภาพที่ ๑๑๔

ตุ้มหูซึ่งดัดแปลงกระดุม
โดยเลียนแบบดอกไม้ ใบไม้
ฝีมือนางเนือง แผงสีคำ

นอกจากนี้ ช่างทองเมืองเพชรยังนำลวดลายบัวสดตบงกชหรือกระดุมเป็นลวดลายของแหวน (ภาพที่ ๑๑๑) โดยกระดุมทำเป็นหัวแหวน ส่วนด้านข้างจะเป็นลายดอกพิกุลประดับเรือนแหวนทั้งสองข้าง

ภาพที่ ๑๑๕
สร้อยคอซึ่งใช้กระดุม
ในการประดิษฐ์ร่วม
กับลวดลายอื่น แต่
จุดเด่นคงอยู่ที่กระดุม
ฝีมือนางฉิว บุญศิริ

ภาพที่ ๑๑๖
สร้อยคอซึ่งใช้กระดุม
ปะวะหล่ำทรงเครื่อง
และโครงของลูกสน
(ขนาดเล็ก) ในการ
ประดิษฐ์ฝีมือนาง-
ฉิว บุญศิริ

ในปัจจุบันช่างทองยังดัดแปลงกระดุมมาทำเป็นส่วนประดับสายสร้อยคอ โดยใช้ทองซึ่งทำเป็นทรงกลม ทรงกระบอก หรือโครงดอกจัน คล้ายโครงของลูกสน แต่เล็กกว่าประกอบกัน และใช้สร้อยขั้ดมันร้อยส่วนประกอบต่างๆ ข้างต้น (ภาพที่ ๑๑๕)

และช่างทองยังใช้การผสมลวดลายทองในการทำสร้อยคอด้วย เช่น การใช้กระดุมและปะวะหล่ำทรงเครื่อง และโครงของลูกสนที่มีขนาดเล็กกว่า ร้อยกันเป็นสร้อยคอโดยใช้สร้อยขั้ดมัน (ภาพที่ ๑๑๖) ซึ่งในปัจจุบันลูกค้านิยมทองรูปแบบดังกล่าวมาก

ภาพที่ ๑๑๗
 ปิ่นปักผม ทรงบัวปลายเสาอันเนื่อง
 จากดอกบัวกลีบขนุนและมณฑป

ภาพที่ ๑๑๘
 ปิ่นและเกี้ยว ของนางสาวทองไกร ทองสัมฤทธิ์

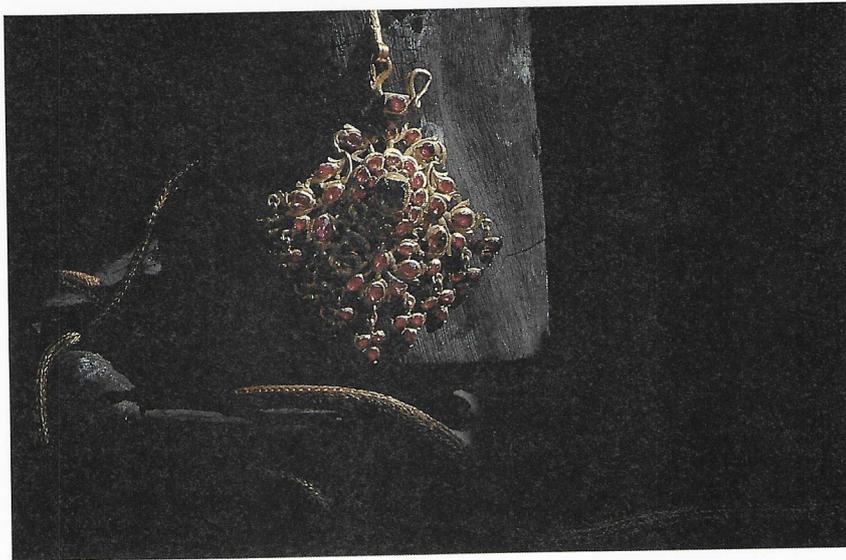
ภาพที่ ๑๑๙
 เกี้ยวซึ่งทำด้วยทองคำประดับพลอยสีต่างๆ รอบ

๑๒. บัวจกกลและมณฑป เป็นลวดลาย
 ของช่างเขียนลายไทย ซึ่งช่างทองได้นำมาออกแบบ
 เป็นหัวของปิ่นปักผม โดยส่วนหัวของปิ่นช่วงล่าง
 ช่างทองจักทำเป็นลวดลายคล้ายบัวปลายเสา อัน
 เนื่องจากดอกบัวกลีบขนุน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของบัว
 จกกล ส่วนยอดของปิ่นจะทำเป็นชั้นๆ ติดด้วยพลอย
 แดงคล้ายยอดของมณฑป ลวดลายต่างๆ บนปิ่นนี้ใช้
 การดุนให้เกิดลาย ส่วนภายในของหัวปิ่นจะมีชั้นอยู่
 ภายใน และแกนของปิ่นทำด้วยแกนเหล็กและใช้
 แผ่นทองหุ้ม (ภาพที่ ๑๑๗)

ในการใช้ปิ่นปักผมนั้น ในอดีตนิยมใช้ปิ่นคู่
 กับเกี้ยว (ภาพที่ ๑๑๘) ซึ่งเป็นทองคำคล้ายกำไล
 ผิงพลอยสีต่างๆ รอบเกี้ยว ส่วนช่วงล่างช่างจะแกะ
 เป็นลวดลายไบเทศ ส่วนขอบบนและล่างทำเป็น
 วงกลมหนุนขึ้นรอบเกี้ยว (ภาพที่ ๑๑๙) ปัจจุบันช่าง
 เมืองเพชรไม่มีผู้ใดสืบทอดการทำเครื่องทองแบบนี้ไว้เลย

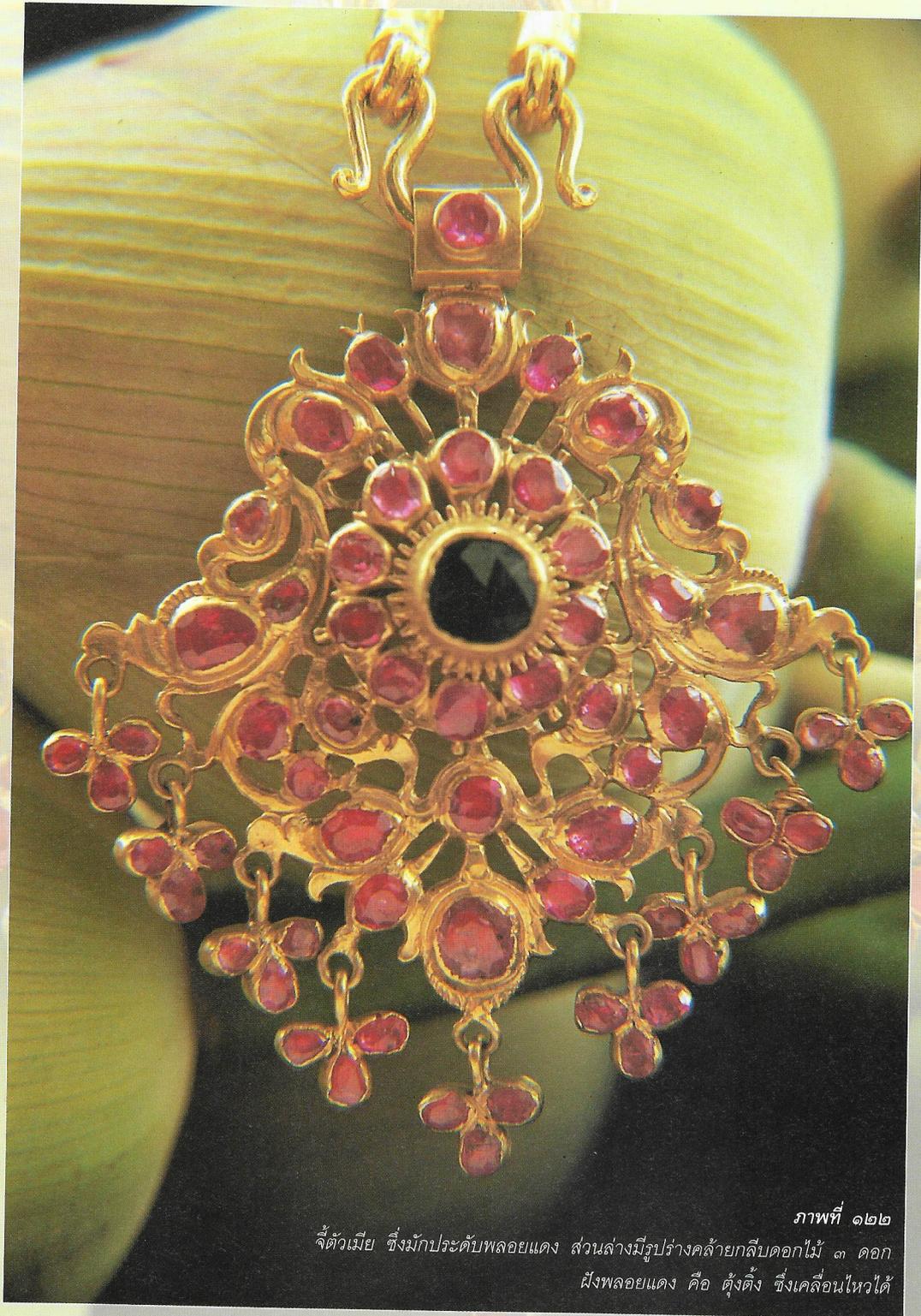

ภาพที่ ๑๒๐
จี้ตั่วผู้ (อันล่าง) และ
จี้ตั่วเมีย (อันบน)
ของนางสาวทองไกร
ทองสัมฤทธิ์

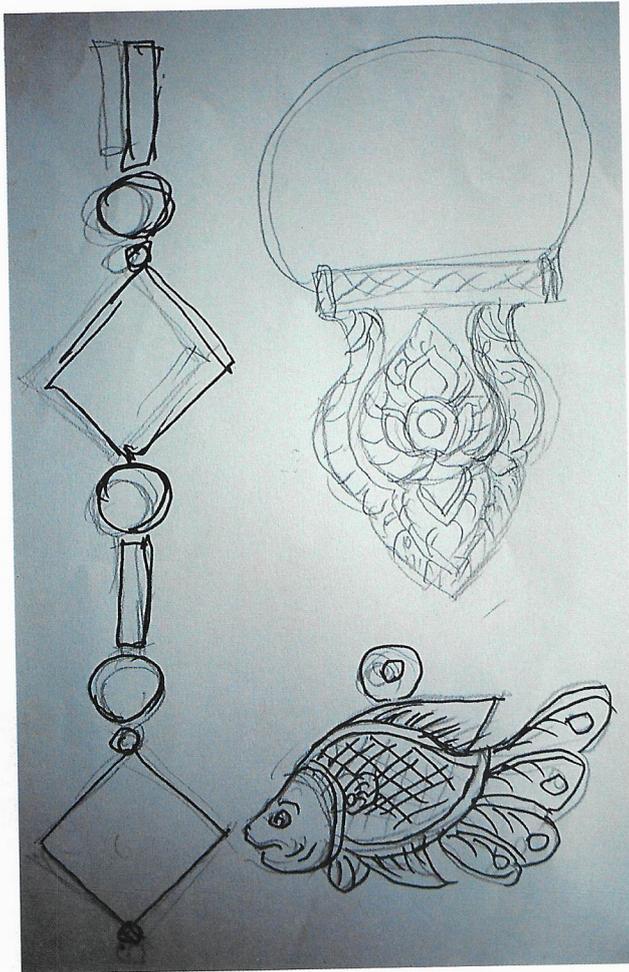

ภาพที่ ๑๒๑
จี้ตั่วเมีย
ของนางสาวทองไกร
ทองสัมฤทธิ์

๑๓. ประจำยาม เป็นลวดลายของช่างเขียนลายไทย ซึ่งช่างทองได้ดัดแปลงลายประจำยามมาทำเป็นจี้ ซึ่งมี ๒ ชนิดคือ จี้ตั่วผู้ และจี้ตั่วเมีย (ภาพที่ ๑๒๐) โดยจี้ตั่วผู้มีขนาดเล็กกว่า (จี้อันล่างในภาพที่ ๑๒๐) ตรงกลางยกสูงประดับพลอยสีเขียว ส่วนลวดลายประจำยามจะถูกดัดแปลงและฉลุเป็นลายโปร่ง ส่วนจี้ตั่วเมีย (จี้อันบนในภาพที่ ๑๒๐ และภาพที่ ๑๒๑) จะมีขนาดใหญ่กว่าจี้ตั่วผู้ ตรงกลางของจี้จะยกสูงและประดับพลอยสีแดง ส่วนอื่นๆ จะฉลุเป็นลายโปร่งและปลายของจี้ด้านล่างจะมีตุ้งติ้ง (ภาพที่ ๑๒๒) ห้อยอยู่ ซึ่งตุ้งติ้งนี้จะเคลื่อนไหวได้ตามการเคลื่อนไหวของผู้สวมใส่ โดยตุ้งติ้งจะมีรูปคล้ายกลีบดอกไม้ ๓ กลีบ จี้มักจะฝังพลอยในส่วนของทองที่เหลือจากการฉลุออก ส่วนด้านหลังของจี้ ช่างมักจะขีดให้เป็นรอยเส้นและอุดตรงปลายเพื่อลดช่องว่างของผิวทองด้านหลัง

ภาพที่ ๑๒๒
จี้ตัวเมีย ซึ่งมักประดับพลอยแดง ส่วนล่างมีรูปร่างคล้ายกลีบดอกไม้ ๓ ดอก
ฝังพลอยแดง คือ ตุงตุง ซึ่งเคลื่อนไหวได้

ภาพที่ ๑๒๓

ลายบนคือลายเสมา ส่วนภาพล่างคือลายปลา ซึ่งดัดแปลงจากปลาตะเพียน ฝีมือวาดของ นายเอียน ชูบดินทร์ เมื่อ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๓๔ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว)

๑๔. เสมาและปลา เป็นลวดลายซึ่งช่างทองในสมัยโบราณจะทำเป็นแผ่นทองและดุนให้เป็นลวดลายเสมาหรือปลา โดยโครงภายนอกจะเป็นรูปเสมาหรือปลาตามลำดับ ปัจจุบันช่างทองเมืองเพชรไม่สามารถทำทองให้มีลวดลายเสมาหรือปลาได้ เนื่องจากเขียนรูปไม่เป็นรูปเสมาและรูปปลา ส่วนใหญ่นำมาประดับสร้อยคอ

๑๕. ผีเสื้อ เป็นทองรูปพรรณซึ่งมีรูปแบบการสร้างสรรค์จากโครงสร้างของผีเสื้อ อาทิ แหวนรูปผีเสื้อฝังพลอยแดง ส่วนปลายของหัวผีเสื้อมีตุ้มตั้งรูปผีเสื้อขนาดเล็กอีกตัวหนึ่ง (ภาพที่ ๑๒๔)

ทองรูปพรรณลายผีเสื้ออีกแบบหนึ่งทำเป็นตุ้มหลายตัวผีเสื้อ โดยใช้วิธีการตีพลอยแดงและเดินเส้นขอบด้วยลวดทองบิดเกลียว และยังมีการทำตุ้มตั้งอีก ๒ ชั้นทำเป็นรูปผีเสื้อตัวขนาดย่อมลงมาเรื่อยๆ (ภาพที่ ๑๒๕)

ภาพที่ ๑๒๔
แหวนรูปผีเสื้อฝักพลอยแดง ฝีมือนางเนื่อง แฝงสีคำ

ภาพที่ ๑๒๕
ตุ้มหูรูปผีเสื้อ
ของนางสาวไกรทอง ทองสัมฤทธิ์

ภาพที่ ๑๒๖
สร้อยข้อมือรูปผีเสื้อ

ภาพที่ ๑๒๗
 ตาบ ซึ่งดัดแปลงมาทำเป็น
 หัวเข็มขัด ผีมือช่างทองเก่า
 ตระกูลทองสัมฤทธิ์

ภาพที่ ๑๒๘
 ตาบผีมือช่างทองคนจีน ร้านเจ๊จู้

ทองรูปผีเสื้ออีกชนิดหนึ่งถูกดัดแปลงมาใช้ในการทำสร้อยข้อมือ โดยทำเป็นผีเสื้อฝังพลอย ๒ ตัว ขนาดไล่เลี่ยกัน เชื่อมโยงด้วยห่วงผีเสื้อตัวกลางคล้ายเป็นตั้งตั้งของผีเสื้อตัวบน แต่ผีเสื้อทั้งสองตัวที่ปลายเหลี่ยมของทุกมุมจะมีตั้งตั้งห้อยอยู่ทุกมุม (ภาพที่ ๑๒๖)

นอกจากนี้ ช่างทองได้ดัดแปลงโครงร่างรูปผีเสื้อมาใช้ในการทำตาบ ซึ่งสามารถนำมาแขวนคล้ายๆ จี้ได้ ตาบทำด้วยทองแผ่นหุ้มชั้นภายใน การทำลวดลายใช้วิธีการตอกจนลายให้สูงขึ้นตามแบบ โดยมีการฝังพลอยโดยใช้วิธีการติดผนัง (ภาพที่ ๑๒๗) ปัจจุบันช่างทองไทยไม่มีผู้ใดสืบทอดการทำตาบนี้

ปัจจุบันช่างจีนได้พยายามทำตามแบบตาบโบราณ (ภาพที่ ๑๒๘) แต่ลวดลายและความลึกของการวางลวดลายบนตาบแตกต่างจากช่างทองคนไทย (ดูเทียบระหว่างภาพที่ ๑๒๗ กับ ๑๒๘)

ลายผีเสื้ออีกแบบหนึ่งก็คือ จี๋รูปผีเสื้อ (ภาพที่ ๑๒๙) เป็นจี๋ซึ่งทำลายแบบผีเสื้อจริง ๆ โดยใช้ทองแผ่นหุ้มชั้น แล้วใช้การเคาะและดุนลาย ส่วนชายของปีกผีเสื้อด้านล่างทำเป็นตุ้มตุ้มประดับพลอย

ภาพที่ ๑๒๙

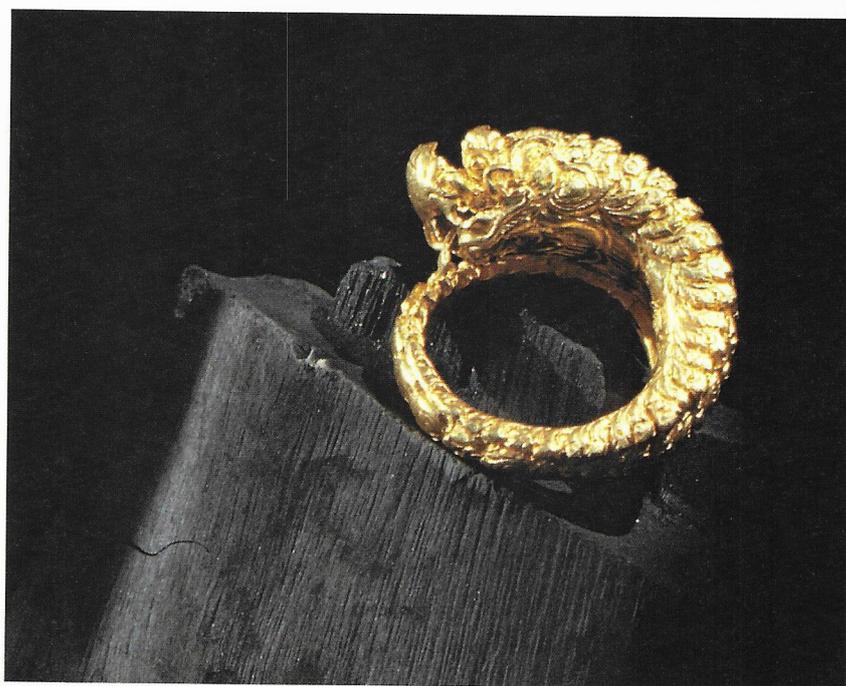
จี๋รูปผีเสื้อ ผีมือช่างทองร้านเจริญ

๑๖. ภู พญานาค และมังกร ลวดลายทองซึ่งดัดแปลงจากสัตว์ประเภทงูช่างนิยมทำเป็นแหวนงูประเภทต่างๆ (ภาพที่ ๑๓๐) แหวนวงบนสุดเป็นแหวนงูลิ้นกระดกหรือแหวนรูปพญานาค ส่วนแถวล่างจากซ้ายไปขวา คือแหวนงูลิ้นกระดกหรือแหวนรูปพญานาคอีกรูปทรงหนึ่ง ถัดมาคือแหวนงู ซึ่งเป็นแหวนรูปงูสองตัวพันกัน ซึ่งในอดีตหากเป็นแหวนผู้ชายจะมีงูพันกัน ๔ ตัว ส่วนแหวนงูสำหรับผู้หญิงจะมีงูพันกันเพียงสองตัว และขวาลสุดเป็นแหวนพญานาคลงยา ซึ่งไม่สามารถบ่งบอกได้ว่าเป็นผีมือช่างแห่งใด แต่น่าสังเกตว่า เป็นแหวนประเภทแหวนลงยาสีเขียว แดง ซึ่งช่างทองเมืองเพชรปกติมิได้ทำทองรูปพรรณประเภทลงยาเลย

แหวนพญานาคมีลักษณะพิเศษคือ ลิ้นของพญานาคสามารถเลื่อนเข้าออกและกระดกได้เมื่อผู้สวมใส่แหวนเคลื่อนไหวมือ ส่วนการสวมใส่นั้นจะใช้วิธีการคลายส่วนหางออก เมื่อสวมใส่แล้วจะบีบส่วนหางให้รัดรูปดั้งเดิม

ภาพที่ ๑๓๐
แหวนงูและแหวน
พญานาคประเภท
ต่าง ๆ

ภาพที่ ๑๓๑
แหวนงูลิ้นกระดก หรือแหวนพญานาคคุ่นเก่า ฝีมือช่างทองตระกูลทองสัมฤทธิ์

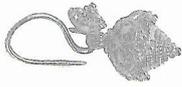
ภาพที่ ๑๓๒
แหวนพญานาคแสดง
ลายบนตัวพญานาค

ภาพที่ ๑๓๓
แสดงการแกะหรือขีด
เป็นเส้นเพื่อลดช่องว่าง
ลดผิวทองเรียบ และ
สัญลักษณ์ของช่างทอง
ผู้ทำแหวนนี้

มีที่สังเกตว่า แหวนพญานาครุ่นเก่านั้น ส่วนหัวพญานาคจะใหญ่กว่าส่วนอื่น ๆ ทั้งหมด ลายกระหนกคล้ายครีบบนสันหลัง แนวขอบแหวนจะมีลักษณะเป็นการแกะให้ลอยเด่นขึ้นคล้ายการแกะภาพนูนสูง และลายกระหนกเหล่านี้จะมีการบิดส่วนโค้งคล้ายลายกระหนกเปลว (ภาพที่ ๑๓๒) นอกจากนี้ช่างจะใช้การแกะเป็นเส้นเพื่อลดช่องว่างของผิวทองเรียบตามท้องพญานาค และบริเวณเกล็ดพญานาคด้านบน และในตัวเรือนแหวนยังมีรูปรอบดอกจัน แสดงสัญลักษณ์ของช่างผู้สร้างสรรค์ผลงานอีกด้วย (ภาพที่ ๑๓๓)

นอกจากนี้ยังมีแหวนพญานาคซึ่งมีการลงยาด้วยสีเขียวและแดงบริเวณลำตัวของพญานาค (ภาพที่ ๑๓๔) แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าผู้ใดเป็นช่างทำ

ภาพที่ ๑๓๔
แหวนพญานาคลงยา

ภาพที่ ๑๓๕
แหวนพญานาค
ฝีมือช่างทองร้านเจ็ญ
(แหวนวงบน)

ในปัจจุบันช่างทองคนจีนพยายามลอกแบบแหวนงูลี้้นกระดกหรือแหวนพญานาคนี้ และมีเพียงช่างทองร้านเจ็ญเท่านั้นที่สามารถทำแหวนชนิดนี้ได้ แม้ว่าลวดลายบนลำตัวพญานาคจะไม่ชัดเจนและโดดเด่นเท่าของเดิมก็ตาม

ภาพที่ ๑๓๖

กำไลด้านขวาคือกำไลก้านบัว ส่วน
กำไลที่เหลือทางด้านซ้ายเป็นกำไลรูป
มังกร เจ้าของนางสาวทองไกร
ทองสัมฤทธิ์

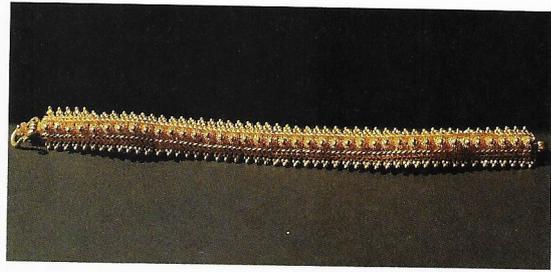

ภาพที่ ๑๓๗

กำไลมังกร มีความอ่อนตัวสูง
วิธีการสวมใส่จึงใช้การบิดให้กำไล
ขยายกว้างแล้วสวม เมื่อสวมเสร็จ
ก็สามารถบิดกำไลกลับคงรูปเดิมได้

๑๓. มังกร ลวดลายมังกรเป็นการแกะสลักผสมผสานการเคาะและดุน
ลวดลายลงบนแผ่นทองคำซึ่งตีขึ้นเป็นรูปกำไล หน้าตัดรูปตัววี ภายในร่องตัววีจะใช้
ชันรองรับ ส่วนผิวนอกตะไบลวดลายโดยส่วนปลายข้างหนึ่งจะมีลักษณะลวดลาย
เป็นรูปหัวมังกร อีกปลายหนึ่งเป็นหางมังกร (ภาพที่ ๑๓๖-๑๓๗) ปัจจุบันไม่มี
ช่างทองทำลวดลายดังกล่าวนี้ได้ เนื่องจากต้องมีพื้นที่ในการวาดภาพ เขียนภาพ
เพื่อการออกแบบก่อนการแกะ

ความเป็นมาและสภาพปัจจุบัน

ภาพที่ ๑๓๙
สร้อยตะขาทรงเครื่อง ฝีมือนางฉิว บุญศิริ

ภาพที่ ๑๓๘
ด้านขวามือสร้อยตะขาทรงเครื่อง สร้อยเส้นซ้ายมือคือ
สร้อยตะขาทรงเครื่อง ฝีมือนางฉิว บุญศิริ

ภาพที่ ๑๔๐
สร้อยตะขาทรง
เครื่อง ฝีมือนางฉิว
ในตระกูลทองสัมฤทธิ์

๑๔. ตะขาทรงเครื่อง และตะขาทรงเครื่อง ลวดลายทองรูปพรรณที่เลียนแบบ สัตว์อีกลักษณะหนึ่งก็คือสร้อยข้อมือตะขาทรงเครื่อง อันเป็นการสานระหว่างลวดทองขนาดเล็ก หากประดับด้วยไขปปลาในส่วนของเชิงโดยรอบทั้งสองแนวของสร้อย ก็เรียกว่า สร้อยตะขาทรงเครื่อง (ภาพที่ ๑๓๘)

ลายตะขาทรงเครื่อง หากทำได้อย่างประณีตสร้อยตะขาทรงเครื่องจะมี ลักษณะอ่อนตัว วางในแนวโค้งหรือบิดซ้ายขวา สร้อยจะสามารถเคลื่อนไหวได้ ดุจตะขาลี้อย

ภาพที่ ๑๔๑
สร้อยตะขาบทรงเครื่อง
ฝีมือช่างทองร้านเจ็ญ

ภาพที่ ๑๔๒
เปรียบเทียบลักษณะสร้อยตะขาบ
ทรงเครื่องของตระกูลทองสัมฤทธิ์
กับสร้อยชนิดเดียวกันของร้านเจ็ญ

ภาพที่ ๑๔๓
แหวนพิรอด ของ
นางสาวทองไกร
ทองสัมฤทธิ์

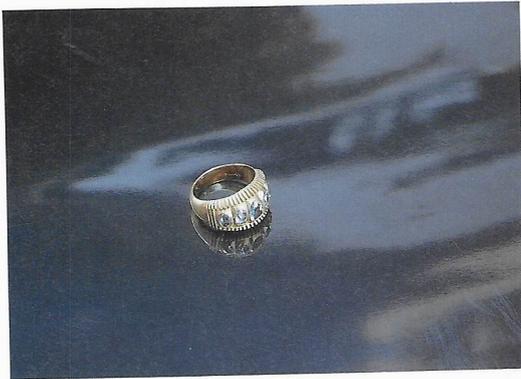

ภาพที่ ๑๔๔
แหวนพิรอด
และการฝังพลอยใน
เรือนแหวน

๑๔. พิรอด ในสมัยโบราณพิรอด เป็นแหวนซึ่งถักด้วยฝ้ายยันต์ หรือด้ายดิบ ใช้ เป็นเครื่องราง ช่างทองเมืองเพชรได้ดัดแปลง ลวดลายของแหวนพิรอดดังกล่าว ซึ่งมี ลักษณะโครงสร้างคล้ายการถักกันของเชือก โดยช่องว่างจะฝังพลอยตลอดรอบเรือนแหวน (ภาพที่ ๑๔๓-๑๔๔)

ภาพที่ ๑๔๖
แหวนตะใบ ฝีมือนางฉิว บุญศิริ

๒๐. ตะใบ เป็นแหวนฝังพลอย หรือเพชรซี่กต่างๆ ไป แต่ช่างทองเมืองเพชรจะใช้วิธีการสร้างลวดลายโดยการตะใบขอบทั้ง ๒ ข้างของเรือนแหวนให้เป็นร่องลึก (ดังภาพ) แหวนดังกล่าวจึงเรียกว่า แหวนตะใบ

ภาพที่ ๑๔๘
ลวดลายบนสายสะพายแล่ง ซึ่งไม่ทราบชื่อ

๒๑. อื่นๆ นอกจากลวดลายและประโยชน์การใช้สอยของทองรูปพรรณต่างๆ ที่ทราบแล้ว ยังมีทองรูปพรรณอีกหลายแบบซึ่งปรากฏเพียงชื่อจากเอกสารหรือคำบอกเล่า ได้แก่ เกลียว เกลียวสมอไมรา สมอดัน คดกริช เม็ดแตง ห่วงคู่ ตะเกียบคู่ลูกบิด ชื่อผี(คูผี) ดอกมะเขือ และฝ่าหวาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลายสร้อยคอ และยังมีทองรูปพรรณแบบอื่นๆ ที่พบของจริงแต่ไม่มีผู้ใดทราบชื่อ เช่น ทองรูปพรรณซึ่งเป็นสายสะพายแล่งในภาพที่ ๑๔๗ และ ๑๔๘

ผลงานทองรูปพรรณทั้งหมดซึ่งกล่าวมานั้นมีลวดลายทั้งหมด ๓๗ แบบ แต่เท่าที่พบหลักฐานทองรูปพรรณมีเพียง ๒๗ แบบ คือ ลวดลายที่ ๑-๒๗ เท่านั้น และมีข้อสังเกตว่าจากการสัมภาษณ์และเอกสารข้างเคยทำทองรูปพรรณประเภทเข็มขัด แต่จากการเสาะหาไม่ปรากฏทองรูปพรรณที่เป็นเข็มขัดซึ่งเป็นฝีมือของช่างทองเมืองเพชรบุรีเลย นอกจากนี้ทองรูปพรรณส่วนใหญ่จะมีน้ำหนักแต่ละชิ้นมากกว่า ๓ บาท (น้ำหนักทอง) ยกเว้นตุ้มหูและแหวน

ภาพที่ ๑๔๗

สายสะพายแล่งซึ่งไม่ทราบชื่อ เจ้าของ นางสาวทองไกร ทองสัมฤทธิ์

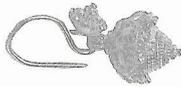

ตารางที่ ๑ ลวดลายซึ่งช่างทองเมืองเพชรใช้ทำทองรูปพรรณชนิดต่างๆ

/ : ลวดลายหลัก

* : ลายประกอบ

ลวดลาย	ปิ่น	รัดเกล้า	ตุ้มหู	สร้อยคอ	มงกุฎ	ตาบ	สร้อยข้อมือ	สายสะพายแล่ง	เข็มขัด	แหวน	กำไล	กระดุม
๑ ชัดมัน	-	-	-	/	-	-	/	-	-	-	-	-
๒ สี่เส้า	-	-	-	/	-	-	-	-	-	-	-	-
๓ หกเส้า	-	-	-	/	-	-	-	/	-	-	-	-
๔ แปดเส้า	-	-	-	/	-	-	-	/	-	-	-	-
๕ สนมเกลี๋ยว	-	-	-	/	-	-	-	/	-	-	-	-
๖ ประเวฬุ	-	-	/	/	-	-	/	/	-	-	-	-
๗ ประเวฬุทรงเครื่อง	-	-	-	/	-	-	/	-	-	-	-	-
๘ ลูกสน	-	-	/	-	-	-	/	/	-	-	-	-
๙ เต่าร้าง	-	-	/	-	-	-	-	-	-	-	-	-
๑๐ ลูกไม้ปลายมือ (เล็บมือ)	-	-	-	-	-	-	/	-	-	-	-	-
๑๑ ดอกพิกุล	-	-	*	-	-	-	*	-	-	*	-	*
๑๒ ดอกมะลิ	-	-	/	-	-	-	-	-	-	-	-	-
๑๓ ก้านบัว	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	/	-
๑๔ บัวตัดตบงกช (กระดุม)	-	-	/	/	-	-	/	-	-	/	-	/
๑๕ บัวจกกล (บัวปลายเส้า อันเนื่องจาก ดอกบัวกลีบขนุน)	/	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
๑๖ มณฑป	/	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
๑๗ ประจักษ์ยาม	-	-	-	-	/	-	-	-	-	-	-	-
๑๘ เสดมา	-	-	-	/	-	-	-	-	-	-	-	-
๑๙ ปลา	-	-	-	/	-	-	-	-	-	-	-	-
๒๐ ผีเสื้อ	-	-	/	-	-	/	-	-	-	-	-	-
๒๑ งู	-	-	-	-	-	-	-	-	-	/	-	-
๒๒ พญานาค	-	-	-	-	-	-	-	-	-	/	-	-
๒๓ มังกร	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	/	-
๒๔ ตะขาบ	-	-	-	-	-	-	/	-	-	-	-	-
๒๕ ตะขาบทรงเครื่อง	-	-	-	-	-	-	-	-	-	/	-	-

ตารางที่ ๑ ลวดลายซึ่งช่างทองเมืองเพชรใช้ทำทองรูปพรรณชนิดต่าง ๆ (ต่อ)

/ : ลวดลายหลัก * : ลายประกอบ

ทองรูปพรรณ ลาย	ปิ่น	รัตเกล้า	ตุ้มหู	สร้อยคอ	จี้	ตาบ	สร้อย ข้อมือ	สายสะพาย แล่ง	เข็มขัด	แหวน	กำไล	กระดุม
๒๖ พิวอด	-	-	-	-	-	-	-	-	-	/	-	-
๒๗ รอยตะไ่	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
๒๘ เกลี่ยว	-	-	-	/	-	-	-	-	-	-	-	-
๒๙ เกลี่ยวสมอโมรา	-	-	-	/	-	-	-	-	-	-	-	-
๓๐ สมอตัน	-	-	-	/	-	-	-	-	-	-	-	-
๓๑ คดกริช	-	-	-	/	-	-	-	-	-	-	-	-
๓๒ เม็ดแดง	-	-	-	/	-	-	-	-	-	-	-	-
๓๓ ห่วงคู่	-	-	-	/	-	-	-	-	-	-	-	-
๓๔ ตะเกียบคู่ลูกมัด	-	-	-	-	-	-	/	-	-	-	-	-
๓๕ ซื่อผี(คูผี)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	/	-
๓๖ ดอกมะเขือ	-	-	/	-	-	-	-	-	-	-	-	-
๓๗ ผ่าหวาย	-	-	-	/	-	-	-	-	-	-	-	-

จากรูปแบบทั้งหมด ๓๗ แบบ ในปัจจุบันช่างทองที่ยังมีชีวิตอยู่ยังคงทำทองรูปพรรณแบบต่างๆ ดังนี้คือ สร้อยสี่เส้า สร้อยหกเส้า สร้อยแปดเส้า ปะวะหล่ำ ปะวะหล่ำทรงเครื่อง ลูกสน ตุ้มหูเต่าร้าง ตะขาบ ตะขาบทรงเครื่อง แหวนพิรอด แหวนตะไ่ และการประยุกต์ลวดลายต่างๆ จากของเดิม (ดูรายละเอียดในตารางที่ ๒)

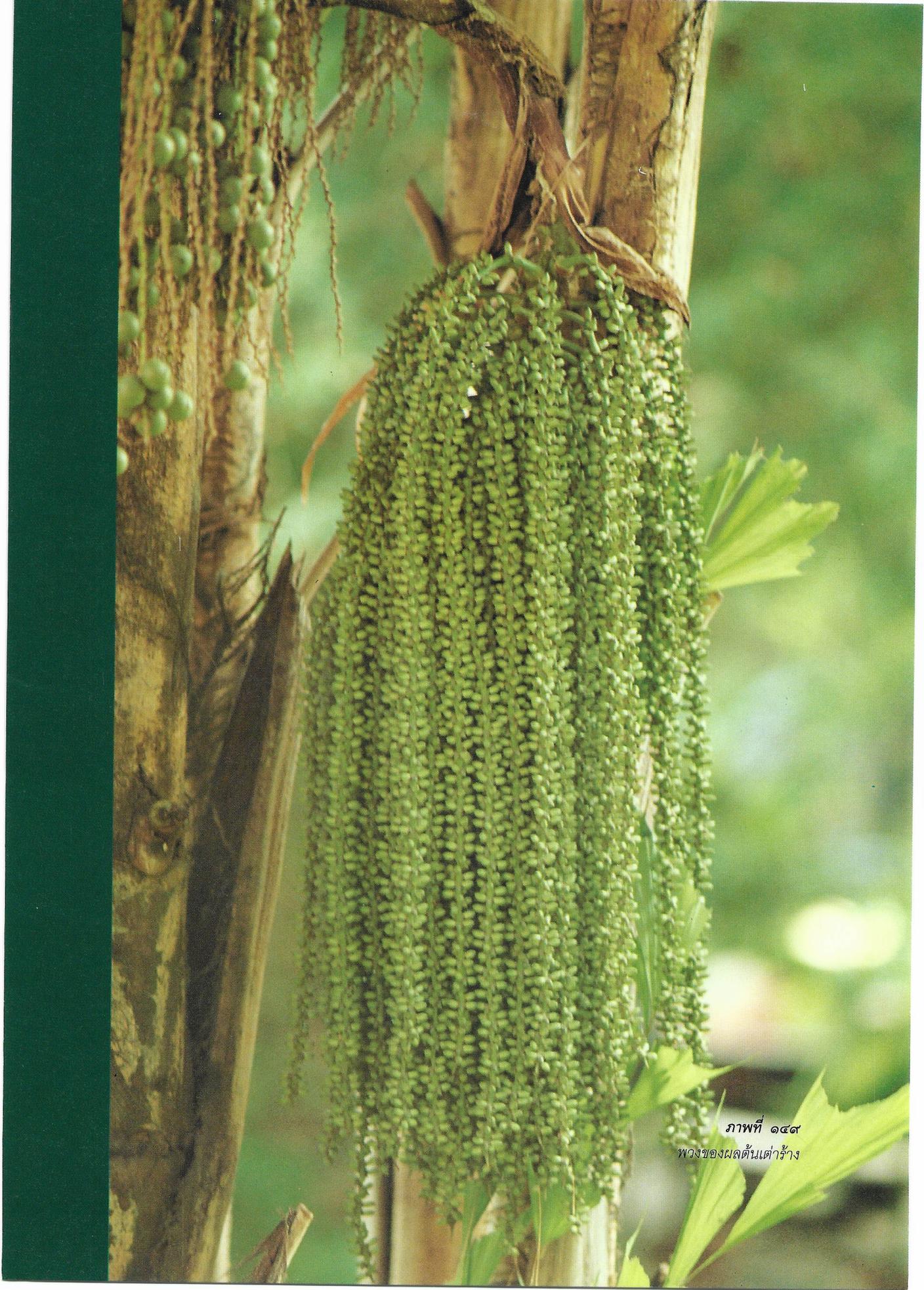

ศิลปหัตถกรรมของช่างทองเมืองเพชร

ทองรูปพรรณของช่างทองเมืองเพชรดังกล่าวข้างต้น ล้วนเลียนแบบหรือ
สร้างสรรค์จากธรรมชาติรอบตัวช่างทั้งสิ้น เช่น การเลียนแบบ ฟิช สัตว์ หรือวัตถุ
มงคล โดยมีคติความเชื่อแอบแฝงอยู่ทั้งสิ้น

ตารางที่ ๓ ความสัมพันธ์ระหว่างลวดลายของทองธรรมชาติและความเชื่อในการสร้างสรรค์

ลวดลาย	แหล่งที่มาของการสร้างสรรค์	ค่านิยม/คติความเชื่อในการสร้างสรรค์
ประหวัด	โคมจีน	แสงสว่างนำทางไปสู่เป้าหมาย ความรุ่งโรจน์
ลูกสน	ลูกสนทะเล	เลียนแบบความละเอียดอ่อนและน่ารักของลูกสนทะเล
เต่าร้าง	ต้นเต่าร้าง (ภาพที่ ๑๔๙-๑๕๐)	อิสระ พลัดไหว เหมือนใบต้นเต่าร้างยามลมพัดแกว่งไกว คล้ายคนเดินกระ- ตุ้งกระดิงตึงตูดเพศตรงข้าม
ดอกพิกุล	ดอกพิกุล (ภาพที่ ๑๕๑)	ดอกไม้ไทยที่มีค่าอยู่ในวัด แม้จะร่วงโรยก็ยังมีกลิ่นหอมและความงามอยู่
แหวนงูลิ้นกระดก	พญานาค	มีฤทธิ์ ความยิ่งใหญ่ นำเกรงขาม สืบทอดทางนิยายชาดกทางพุทธศาสนาที่ พญานาคปลอมตัวมาขอบวช
กระดุม	บัวสัตตบงกช (ภาพที่ ๑๕๒)	ความมีศรัทธา ความสงบ สง่างาม เป็นต้นแบบในการเขียนแบบลายไทย
งู	งูเห่าพันกัน	ความสง่างาม นำเกรงขาม ความเชื่อทางโหราศาสตร์ เช่น ฟันเห็นงูจะได้คู่ และมีโชคลาภ
ตะขาบและ ตะขาบทรงเครื่อง	ตะขาบ(สัตว์)	มีโครงสร้างที่มั่นคงและเคลื่อนไหว แสดงถึงความมั่นคง สง่างาม
เสมา	โบเสมา	ทรงความรู้ เปี่ยมด้วยศรัทธา
ปลา	ปลาตะเพียน	ความรุ่งเรือง อุดมสมบูรณ์ของธัญญาหาร
พิรอด	แหวนพิรอด	แทนเครื่องราง แคล้วคลาดจากภัย ได้รับการปกป้อง
มังกร	รูปมังกรของจีน	ความยิ่งใหญ่ สง่างาม

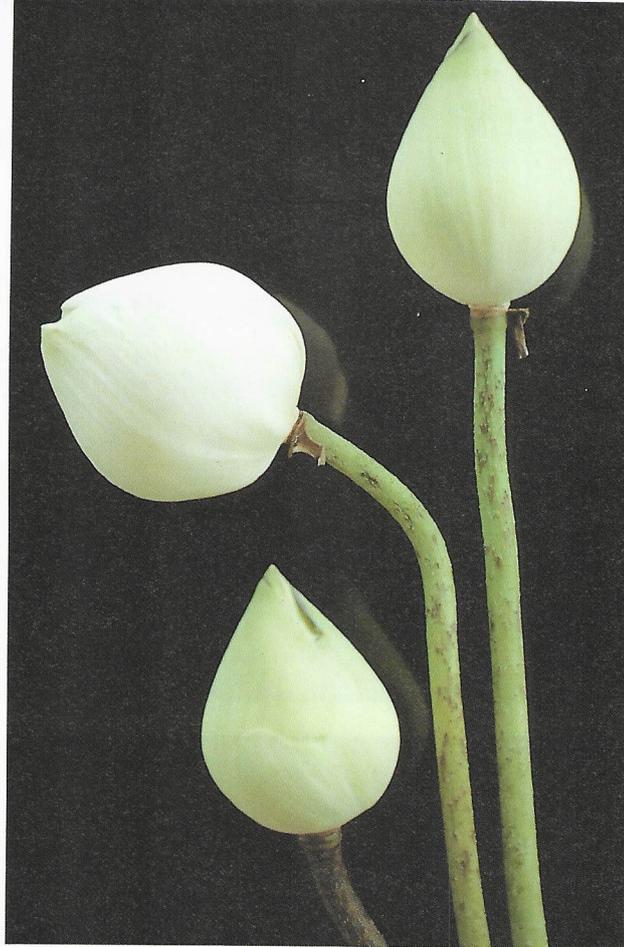

ภาพที่ ๑๔๙
พวงของผลต้นเต่าร้าง

ภาพที่ ๑๕๐
ใบของต้นเต่าร้าง

ภาพที่ ๑๕๑
ดอกพิทูล

ภาพที่ ๑๕๒
บัวสดตบงกช

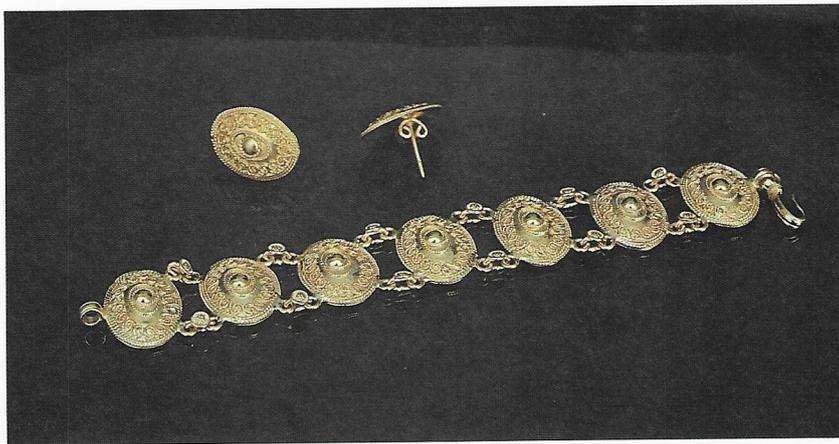
ภาพที่ ๑๕๓
สร้อยเดี่ยวเหลี่ยมคอก
(สร้อยคอก)

สำหรับผลงานของช่างทองชาวจีนเมืองเพชรบุรีนั้น โครงสร้างของทองรูปพรรณส่วนใหญ่เป็นห่วงโซ่กลม แบบ เหลี่ยม แล้วนำมาสานต่อกันเป็นรูปต่างๆ อาจประดับลวดลายดอกต่างๆ แต่ใช้วิธีการบีบลายลงไปบนเนื้อทอง ดังตัวอย่างต่อไปนี้^๑

^๑ ทองในส่วนนี้ทั้งหมดเป็นทองของร้านเจ้จู่ เลขที่ ๑๑๑ ถนนพณิชย์เจริญ ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ ๑๕๔
สร้อยเอี้ยวเหล็กยมมือ
(สร้อยข้อมือ)

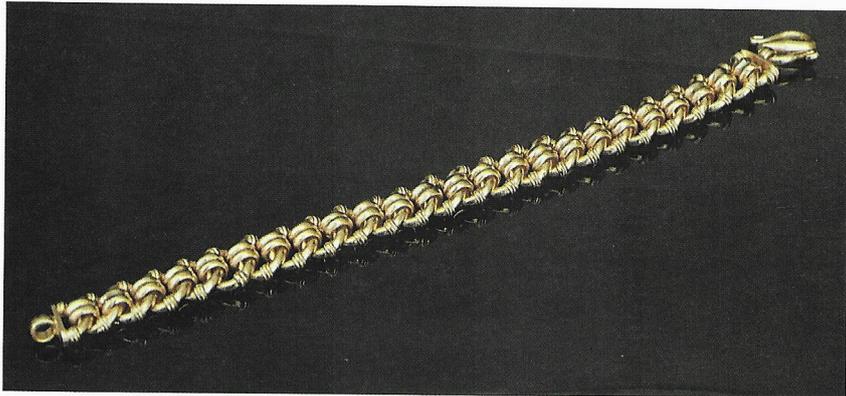
ภาพที่ ๑๕๕
ด้านบนเป็นตุ้มหูโลหะ
ส่วนด้านล่างของภาพ
เป็นสร้อยข้อมือโลหะ
กลม นอกจากนี้ยังมี
โลหะรูปหัวใจอีกด้วย

ภาพที่ ๑๕๖
สร้อยข้อมือ ลูกมืองทรงเครื่อง

ภาพที่ ๑๕๗
สร้อยคอ
ลูกมุ้งทรงเครื่อง

ภาพที่ ๑๕๘
สร้อยข้อมือมัดได้

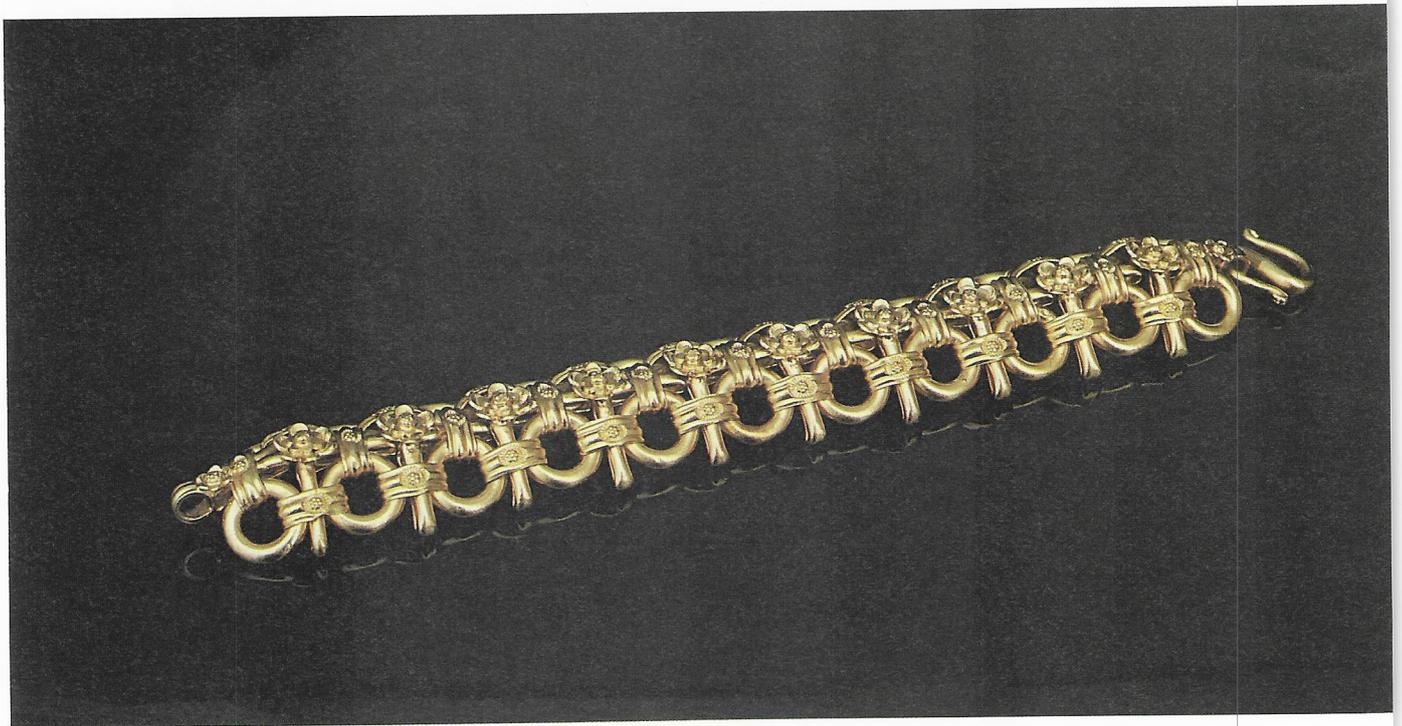
ภาพที่ ๑๕๙
สร้อยเส้นล่างเป็น
สร้อยข้อมือกำปลา
ติดดอกไม้ ส่วนสร้อย
เส้นบนเป็นสร้อยคอ
กำปลาติดดอกไม้

ภาพที่ ๑๖๐
สร้อยข้อมือห่วงคู่มัดได้

ภาพที่ ๑๖๑
สร้อยข้อมือข้าวหลามตัดมัดได้

ภาพที่ ๑๖๒ สร้อยข้อมือมัดหวาย

แนวทางในการอนุรักษ์และสืบทอดการทำทอรูปพรรณ ของช่างสกุลเพชรบุรี

๑. ครอบอนุรักษ์การทำทอรูปพรรณในสภาพและรูปแบบเดิม โดยการเก็บรวบรวมทอรูปพรรณแบบต่างๆ ให้ครบถ้วน ตลอดจนบันทึกวิธีการทำไว้เป็นหลักฐาน และเผยแพร่

๒. ครอบยกย่องครูช่างที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน อันจะทำให้ครูช่างเกิดความภาคภูมิใจที่จะถ่ายทอดสิ่งที่มีอยู่ในตัวให้ลูกหลานสืบทอดต่อไป

๓. ครอบจัดทำพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์สาธิตการทำเพื่อเปิดให้ผู้สนใจได้ศึกษา

๔. ครอบจัดอบรมให้กับผู้สนใจ และมีใจรัก โดยครูช่างเป็นวิทยากร หรือใช้สื่อทันสมัยต่างๆ ช่วยในการถ่ายทอดความรู้

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะการวิจัยแบ่งออกเป็น ๒ ด้าน คือ

๑. ข้อเสนอแนะแก่สถาบัน หน่วยงาน และบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับวงการศิลปวัฒนธรรมในการนำผลการวิจัยไปใช้ มีดังนี้

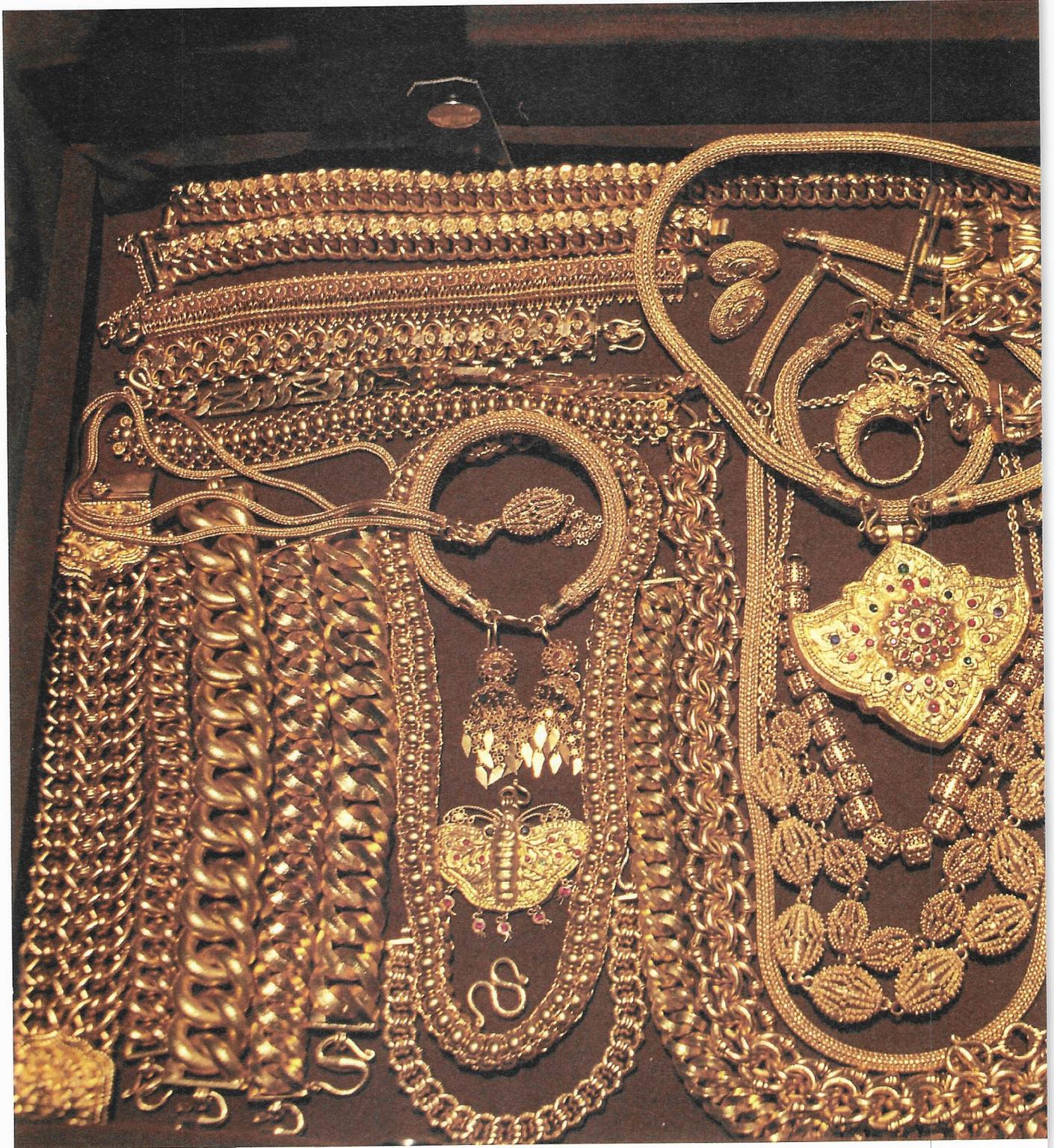
๑.๑ สถาบันที่เกี่ยวข้องกับวงการศิลปวัฒนธรรม ควรมีการศึกษา วิจัย การ ขึ้นตอน โดยเฉพาะเทคนิคในการทำทอรูปพรรณแต่ละชนิดอย่างละเอียด ก่อนที่จะสูญเสียทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่าพร้อมวิทยากรต่างๆ ไป

๑.๒ ควรจะมีการศึกษาเปรียบเทียบผลงานช่างทอของเชื้อสายต่างๆ เช่น จีน ลาว เวียดนาม พม่า อิสลาม และเขมร

๒. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการทำการวิจัยครั้งต่อไป

๒.๑ ควรมีการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบผลงานของช่างทอที่บ้านและช่างทอในวัง ซึ่งอาจจะได้แหล่งที่มาของรูปแบบ วิธีการทำทอที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

๒.๒ ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบผลงานช่างทอสกุลต่างๆ เช่น ช่างทอจังหวัดชลบุรี สกุลช่างทอนครศรีธรรมราช สกุลช่างทอในภาคอีสาน สกุลช่างทอในภาคเหนือ เพื่อจะได้รวบรวมประวัติความเป็นมา วิธีการ ขึ้นตอน ความคิด ความเชื่อในการทำทอ และเป็นแนวทางในการอนุรักษ์เครื่องทอของไทยให้ดำรงสืบไป

แหวนงูลิ้นไหวได้ เป็นแหวนที่ทำในสมัยโบราณ ทำขึ้นเป็นรูปเหมือนงูสลัดกลดลาย ทำลิ้นให้สั่นไหวได้เหมือนจริง ปัจจุบันนี้ไม่มีช่างทำได้แล้วจึงเป็นของหายาก

ทองรูปพรรณของร้านเจ็จ

บรรณานุกรม

- ขจร สุขพานิช. ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยก่อนตั้งกรุงสุโขทัย. กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๒๙.
- ขจร สุขพานิช. ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยอยุธยา. วุฒิชัย มูลศิลป์ บรรณาธิการ, สมาคมสังคมนักประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๓.
- โชติ กัลยาณมิตร. พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง. ศรีมิตรการพิมพ์ : กรุงเทพฯ, ๒๕๑๘.
- ณัฐฐภัทร จันทวิช. “เครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องถม เครื่องลงยา และเครื่องถม บัณฑิต” ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่ม ๕ ศิลปวัตถุกรุงรัตนโกสินทร์. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี, ๒๕๒๕.
- นิโกลาส แซร์แอส. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร, กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, ๒๕๐๖.
- บุปผา วงษ์สนธิ. “ช่างทองเพชรบุรี” นิทรรศการทางวิชาการ การศึกษาและวัฒนธรรม '๒๗. จัดพิมพ์เนื่องในงานนิทรรศการทางวิชาการ ณ วิทยาลัยครูเพชรบุรี วันที่ ๑๒-๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๗.
- ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. ประวัติศาสตร์ประพาสต้น. กรุงเทพฯ : บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๒๓.
- พรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการ, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๙.
- พระเทพวชิรมิต. สมุดตำราลายไทย. กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๓๐.
- _____ . ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. จารึกพ่อขุนรามคำแหงวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๒.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. พิมพ์ครั้งที่ ๒ อักษรเจริญทัศน์ : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ : อังกฤษ-ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน.

กรุงเทพ : เพื่อนพิมพ์, ๒๕๓๐

ลัดดา มีสุข. พจนานุกรมศัพท์เคมี. เจเนอรัลบุ๊กส์เซนเตอร์ : กรุงเทพฯ, ๒๕๓๓.

วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ. ศิลปะเครื่องประดับ. กรุงเทพ : วัฒนธรรมา, ๒๕๒๖.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพ : ปานยา, ๒๕๒๗.

วุฒิชัย มูลศิลป์. “การปฏิรูปทางเศรษฐกิจและการคลัง”. ประวัติศาสตร์กรุงรัตน-
โกสินทร์ เล่ม ๒ รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕. คณะกรรมการจัดงาน
สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี. จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภช
กรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พ.ศ. ๒๕๒๕, กรุงเทพ : อัมรินทร์การพิมพ์,
๒๕๒๕.

_____ . “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม”. คณะกรรมการจัดงานสม-
โภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒
รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕. จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภช
กรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พ.ศ. ๒๕๒๕, กรุงเทพ : อัมรินทร์การพิมพ์,
๒๕๒๕.

ศรีศักร วัลลิโภดม. สยามประเทศ. กรุงเทพ : มติชน, ๒๕๓๔.

สถาบันไทยศึกษา. เพชรบุรี : พัฒนาการสังคมและวัฒนธรรม. เอกสารประกอบ
การสัมมนาของสถาบันไทยศึกษา ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. ชีวิตและงานของสุนทรภู่. กรุงเทพ : เสริม-
วิทย์บรรณาการ, ๒๕๑๘.

สุภัทรวดี ดิศกุล. ศิลปะขอม เล่ม ๓. กรุงเทพ : คุรุสภา, ๒๕๓๓.

สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดเพชรบุรี. กรุงเทพ :
อัมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๙.

สำนักนายกรัฐมนตรี. เครื่องเงินเครื่องทองและลายไทย. สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๔๘๖

อำนาจ เจริญศิลป์. สารานุกรมวิทยาศาสตร์สำหรับเยาวชน ชุดที่ ๑. โอเดียนสโตร์
: กรุงเทพ, ๒๕๒๓.

A woman with long dark hair is standing in front of a highly ornate, golden-brown wooden door. She is wearing a white, long-sleeved, lace-like top with a fringed hem, a dark red sash, and a long, patterned skirt with a dark red hem. The door behind her is intricately carved with floral and geometric patterns. The lighting is warm, highlighting the textures of the wood and her clothing.

ประตูลวดลายประณีต งามล้ำเป็นลายก้านขดปิดทองงดงาม
สวนทองรูปพรรณที่นางแบบสวมใส่ ผีมือป่าฉิว บุญศิริ